

Prekmuriana

Revija Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota
za literaturo in kulturno zgodovino

Letnik 6 / številka 1 / 2023

ISSN 2630-4449

ISSN 2630-4449

Prekmuriana

Revija Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota za literaturo in kulturno zgodovino
Letnik 6 / številka 1

Založila in izdala: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

Za knjižnico: mag. Klaudija Šek Škafar

Urednik: dr. Albert Halász

Oblikovanje: Matej Končan

Jezikovni pregled: Julijana Vöröš

Fotografija na naslovnici: Prva znana fotografija murskosoboške bolnišnice. Vir: Splošna bolnišnica
Murska Sobota

Tisk: Tiskarna aiP Praprotnik d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

December 2023

Revija je brezplačna. Izdajo revije podpira Ministrstvo za kulturo RS.

Prekmuriana

Revija Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota
za literaturo in kulturno zgodovino

Vsebina

Uvodnik.....	4
Kulturno-zgodovinski utrinki.....	6
dr. Albert Halász: Števan Küzmič in Slovenci v Šomoduh.....	7
Franci Just: Radgonska »knjigárja« Weitzingerja in prekmurske slovenske knjige.....	16
dr. László Göncz: Nekaj misli o pomenu prvega murskosoboškega tednika Muraszombat és Vidéke....	23
Dejan Süč, dr. Albert Halász: Življenje in delo tiskarja Izidorja Hahna.....	28
dr. Andrej Hozjan: Najstarejši zapis privilegija trga Dolnja Lendava iz leta 1595.....	40
dr. Albert Halász: Ob 130 letnici Splošne bolnišnice Murska Sobota.....	47
Dogodki in projekti.....	54
Gordana Šovegš Lipovšek: (Mednarodni) arhivski raziskovalni tabor.....	55
Jana Balažic: Stara znanja o drevesnih vrstah v grajskih parkih Prekmurja.....	65
Metka Celec: Babice in dedki pripovedujejo – knjižnica Gornja Radgona.....	76
Ocene in poročila.....	79
Andrej Pavlič: Zbornik soboškega muzeja 28.....	80
Julijana Vöröš: Portal Dobre knjige.....	84
Julijana Vöröš: Olga Gutman: Anino novo življenje.....	86
Julijana Vöröš: Dušan Mukič: Ljubljana skož' moja očala.....	88
Julijana Vöröš: Znani Pomurci na portalu Obrazi slovenskih pokrajin.....	90

Uvodnik

V letošnji izdaji revije Prekmuriana smo obeležili več pomembnih obletnic v pokrajini ob reki Muri. Ena izmed njih nedvomno zajema 300. obletnico rojstva protestantskega duhovnika, pisatelja in prevajalca, učitelja Števana Küzmiča, ki je v veliki meri zaslužen za postavitev tiskane besede v prekmurščini na piedestal. Njegovo najpomembnejše delo, *Nouvi zákon*, prevod Nove zaveze Svetega pisma, je nastalo med njegovim službovanjem med izseljenimi Slovenci v Šomodski županiji. S povzetkom nekaterih okoliščin iz tega obdobja pričenjamo izbor prispevkov v reviji.

Sledi področje tiskarstva. Tiskana beseda oz. izdelki tiskarn so v Prekmurju oz. Pomurju svoj razcvet doživeli v 19. stoletju, ko so se najprej pojavili prvi knjigovezi oz. knjigarnarji in nato še tiskarji in tiskarne. V začetku tega obdobja je v Radgoni začel delovati Alois Weitzinger, pri katerem so predvsem za oskrbo z verskimi vsebinami naročali knjige v prekmurščini, saj te možnosti v Murski Soboti takrat še ni bilo.

V drugi polovici 19. stoletja so leta 1884 v Murski Soboti začeli izdajati časopis *Muraszombat és Vidéke* (Murska Sobota in njena okolica), ki je izhajal do konca prve svetovne vojne, nato pa še nekaj let med drugo svetovno vojno. Bil je pomemben vir informacij, zlasti za zgodovino Murske Sobote in celotnega Prekmurja. Drugih tako podrobnih in

desetletja iz tedna v teden objavljenih podatkov o pomembnih dogodkih, tudi političnih, gospodarskih, kulturnih, športnih in še kakšnih, ter o vsakodnevnem življenju prebivalcev, ni. Zaradi tega služi kot edinstven vir za zgodovinarje in ostale raziskovalce.

V dvajsetih letih 20. stoletja je v Murski Soboti začel delovati izkušeni tiskar Izidor Hahn, ki je kot vodja Prekmurske tiskarne in lastnik papirnice tiskal različne tiskovine, od časopisov, knjig, kalendarjev, drobnega tiska do poslovnih tiskovin. Pustil je bogato dediščino tiskarskih izdelkov, ki pričajo o kulturni, verski, gospodarski in jezikovni raznolikosti ter razvoju pokrajine. Prispevek razkriva izvor njegove družine in podrobnosti njegove tiskarske dejavnosti.

Med zgodovinskimi pregledi najdemo tudi prispevek o zapisu privilegija trga Dolnja Lendava iz leta 1595, ki je najstarejši danes znan in ohranjen zapis te vrste. Članek je pomemben mozaik k zgodovini Lendave.

Predstavljena je tudi zgodovina začetkov in razvoja Splošne bolnišnice Murska Sobota, ki je bila prvotno zgrajena leta 1893, vendar so prizadevanja za njeno ustanovitev segala desetletja nazaj. Že v petdesetih letih 19. stoletja so namreč ustanovili sklad, kjer so sredstva od glob hranili za gradnjo.

Kulturno-zgodovinskemu in domoznanskemu delu sledi predstavitev različnih projektov. Prvi med njimi je mednarodni arhivski raziskovalni tabor, ki sta ga ob Pokrajinskem arhivu Maribor od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja soorga-

nizirala še arhiva iz Železne županije in županije Zala. Na taboru so udeleženci zbirali pomembne pisne in slikovne vire. Zaradi epidemije koronavirusne bolezni in odsotnosti obeh madžarskih arhivov je od leta 2022 žal izgubil mednarodni značaj. Sledi projekt »Stara znanja o drevesnih vrstah«, razstavljen v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota, ter projekt »Babice in dedki pripovedujejo«, izveden v knjižnici Gornja Radgona.

V literarnih utrinkih predstavljamo Zbornik soboškega muzeja 28, ki je posvečen dogodkom, ki so med drugo svetovno vojno pred osemdesetimi leti zaznamovali Pomurje. Zbornik zajema enajst razprav in člankov, tri sezname vojnih žrtev, bibliografijo ter poročilo o delu Pomurskega muzeja Murska Sobota v letu 2022. Sledi še predstavitev portala Dobre knjige in znanih Pomurcev na portalu Obrazi slovenskih pokrajin. Oba portala soustvarjajo slovenske splošne knjižnice. V dveh zapisih na koncu predstavljamo knjigo Olge Gutman, z naslovom »Anino novo življenje«, ter knjigo Dušana Mukiča, z naslovom »Ljubljana skoz' moja očala«.

dr. Albert Halász, urednik

Kulturno-zgodovinski utrinki

dr. Albert Halász

Števan Küzmič in Slovenci v Šomoduh

Članek ob 300 letnici rojstva pomembnega slovenskega protestantskega pisatelja in prevajalca, duhovnika, učitelja Števana Küzmiča (okrog 1723, Strukovci – 22. 12. 1779, Šurd) povzema za razumevanje kulturnozgodovinskih okoliščin kraja in časa njegovega delovanja nekatere podatke o tem, v kakšnem okolju, kje med Slovenci je ustvaril svoje najpomembnejše delo, prevod Nove zaveze v prekmurščino, sploh kako so imenovali kraje v njegovem obdobju na levi strani reke Mure, od koder je izhajal. Izraza Prekmurje in prekmurščina namreč takrat še nista obstajala. V matični knjigi iz leta 1755 pa sta kar dva datuma njegove smrti.

Števan Küzmič je sredi leta 1755, po tistem, ko je bil spomladi istega leta ordiniran na povabilo predstavnikov evangeličanske župnije, sprejel službo pastorja v Šurdu, ki se je nahajal v Šomodski županiji na Ogrskem, danes v županiji Zala. Šurd, južno od Velike Kaniže kot t. i. artikularni kraj, je za protestante pomenil možnost uveljavljanja pravice za javno božjo službo. Iz predelov današnjega Prekmurja in Porabja so se protestantski duhovniki leta 1732 namreč morali dokončno odseliti. V obdobju protireformacije so se že v začetku 18. stoletja iz predelov Železne in Zalske županije zaradi

premoči katoliške cerkve in plemičev, mnogi pripadniki evangeličanske in kalvinske veroizpovedi slovenske narodnosti preselili v Šurd in druga bližnja naselja, kjer so po vojnah s Turki v opustošenih krajih dobili neobdelana zemljišča raznih plemiških družin.¹ Tam so lahko svobodno izražali svojo versko pripadnost, si zagotovili duhovno oskrbo in šolstvo. Naseljevanje protestantov se je pričelo leta 1718 z nekaj družinami, ob koncu 18. stoletja je kolonija štela okoli 2000 Slovencev. Vendar to ni bilo prvo preseljevanje Slovencev v te kraje. Prvi katoliški Slovenci so se v naselja Agarév, Háromfa in Tarany naselili okrog leta 1624, potem, ko so Turki leta 1600 zasedli Veliko Kanižo in so bila prekmurska in porabska naselja izpostavljena turškemu vpadam. V preteklih stoletjih so se tisti, ki se niso več vrnili v rodne kraje, med večinskim prebivalstvom, sploh v obdobjih, ko niso imeli slovenskih dušnih pastirjev, postopoma skorajda v celoti asimilirali, se izselili v druge kraje, npr. v Ameriko, v Budimpešto in drugam. Po terenskih raziskavah Marije Kozar-Mukič je bilo leta 1990 v naselju Tarany in okoliških vaseh še približno 300 prebivalcev, ki so govorili prekmurščino, in sicer dólinsko narečje.² Takrat, ko so v 18. stoletju med njimi delovali tudi slovenski duhovni vo-

1 Anton Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem: zgodovinska, narodopisna in književna črtica* (V Ljubljani: samozal., 1905).

2 Marija Kozar-Mukič, „Zaj lepau pride ono, ka mergémo, pa nede nas več?\": (Slovenci v Toranyu)“, *Zbornik soboškega muzeja*, št. 1 (1991): 101–10; M. Kozár Mária, „A magyarországi szlovének (Letelepedésük, múltjuk, jelenük)“, *Vasi Szemle* 53, št. 4 (1999).

ditelji, so tja slovenski protestanti iz Prekmurja in Porabja romali vsaj dva krat letno. Medtem ko je o Števanu Küzmiču na razpolago bogata literatura, je manj virov o omenjenih romanjih, o odhajanju na sezonsko delo v druge kraje in o tamkajšnjem življenju Slovencev v tem obdobju. Eden izmed prvih etnologov, Bálint Bellosics, ki je raziskoval Prekmurske Slovence konec 19. stoletja, v svojih objavah omenja, kakšne stike so gojili razseljeni Slovenci med sabo: »V skladu z odlokom deželnega zbora v Šopronu iz leta 1681 so Vendski³ evangeličani, oropani svojih cerkva in duhovnikov ob veliki noči in pred žetvijo peš odhajali v artikularne skupnosti v Nemes-Csór⁴ in Šurd, oddaljena dva-tri dni hoje, kjer so njim na voljo službovali vendsko govoreči duhovniki.«⁵ Šurd je bil sezonskim delavcem namreč ob poti v še bolj oddaljene kraje v Šomodu ali v Slavoniji. Podobno piše Anton Trstenjak z začetka 20. stoletja: »Le dvakrat na leto se je videlo, da še med Muro in Rabo žive luteranci. Bilo je to ob Veliki noči in ob žetvi, ko so slovenski luteranci romali iz železne stolice v daljnji Šurd. Pomikali so se v dolgih procesijah, molili in peli slovenske pesmi. Pot jim je kazala reka Mura. Od Dolnje Lendave pa do Legrada, kjer se izteka Mura v Dravo, vodi ravna pot vedno kraj Mure.«⁶

3 V citatih prevzemamo originalne historične zapise, v tem primeru ima izraz Vend pomen Slovenec.

4 Čobin, prekmursko Čoba.

5 Bellosics Bálint, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, *Turisták Lapja*, 1897; Bálint Bellosics, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, *Muraszombat és Vidéke*, 24. oktober 1897.

6 Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem*.

Naseljevanje Slovencev v Šomod je bilo bolj intenzivno sredi 18. stoletja, ko so bile na levem delu Mure, v slovenskih krajih takratne Ogrske, 1732 ukinjene zadnje evangeličanske občine na Goričkem, 1777 pa je Marija Terezija povrh ustanovila še novo škofijo v Sombotelu, ki je skrbelo za rekatolizacijo in je katoličanom zagotavljala med drugimi tudi za to primerne knjige. Tu se moramo na kratko dotakniti tudi poimenovanja pokrajine, kjer so Slovenci na Ogrskem živeli, saj ima izraz Prekmurje danes drugačen pomen, kot prvotno, ob nastanku poimenovanja, kakor ga poznamo danes – Pomurje oz. Pomurje v širšem pomenu. K novi škofiji v Sombotelu so od Zagrebske, kamor so od srednjega veka spadale tudi fare lendavskega območja, pripojili tudi jugozahodni del Zalske županije, imenovane bekcsényiska naddekanija.⁷ Izraz Prekmurje je nastal gledano z geografskega vidika Zagreba. Latinski pisni viri namreč določeno širšo zemljepisno področje v delu zgodovinske Zalske županije omenjajo kot Transmurania, Districtus Transmuranis, župnije na območju severno od reke Mure, »na drugi strani reke« in se torej izraz Prekmurje ni nanašal na ozemlje Železne županije, ki je zajemalo blizu dve tretjini sedanjega Prekmurja. Za predel Železne županije, kjer so živeli Slovenci in je predhodno spadal k győrski škofiji, so uporabljali izraz Tótság, ki se je poslovenil v Slovenska okroglina, Slovenska krajina. Ime Tótság za južni predel Železne županije se prvič omenja v zapisniku zaslišanja prič vasvárskega ka-

7 Bekcsény, danes Becsehely na Madžarskem.

pitlja o propadu samostana v Monoštru iz leta 1617, v njeni latinski inačici pa le opisno »circumiacentibus sclauonicis pagis«, v prevodu: okoliške slovanske vasi. Pred tem, v 13.-16. stoletju so območje Murske Sobote imenovali »Belmura«, s pomenom znotraj Mure, latinsko interior Mura oz. »districtus Belmura«, v pomenu okrožje. Madžarski izraz »Tót«, ki ima indoevropski jezikovni izvor v pomenu »neko ljudstvo«, se je sprva nanašal na vse Slovane, pozneje so ime uporabljali le za poimenovanje tistih narodov, ki so sebe imenovali Slovenci, ali Sloveni, npr. slavonski Hrvati do konca 16. stoletja, Slovenci v Železni in Zalski županiji ter gornje-madžarski Slovaki. Danes se izraz »Tót« v madžarščini uporablja izključno za Slovake. Škofija v Sombotelu je sicer cerkvenoupravno združila Slovence v Železni in Zalski županiji, vendar z verskega vidika le katoličane. V Sombotelski škofiji so od začetka 19. stoletja začeli uporabljati izraz Slovenska krajina, kamor je spadalo tudi današnje Porabje. Ta izraz z etnično vsebino menda prvič omenja Števan Lülük v rokopisnem učbeniku leta 1833: »Szlovenszka Kraina«. Prva omemba Prekmurja je v časopisnem članku Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru (Levstikov Naprej) katoliškega župnika in slovenskega publicista Božidarja Raiča leta 1863, ki je študiral v Zagrebu in se je najverjetneje srečal z omenjenimi latinskimi zapisi, iz katerega bi lahko bil tvoril poimenovanje za današnje Prekmurje in Porabje. Prav tako je on prvi omenil izraz Pomurje v svoji pesmi Antonu Martinu Slomšku, vsaj tako ugo-

tavlja Franc Kuzmič. Prva, danes znana omemba madžarske variante Pomurja, Muravidék, pa je v nekem drugem članku, v Magyar Gazda⁸ avtorja Alajosa Nagya iz leta 1845, vendar se ti izrazi pred letom 1920 redko omenjajo. Imena so se razširila šele v poznejšem obdobju, po prvi svetovni vojni.⁹

K evangeličanski verski občini Šurd so v 18. stoletju prvotno pripadale slovenske evangeličanske vasi Mihályd, Sand, Liszó, Sz. Péter, Bükkösd, Sz. Pál, Porrog, Path,¹⁰ Sz. Király, Berény in Vése.¹¹ Tu so po madžarskih evangeličanskih duhovnikih delovali slovenski, poimensko Adam Berke (1751-1755), Števan Kuzmič (1755-1779) in Mihael Bakoš (1779-1784). Slednji se je po uveljavitvi tolerančnega patenta 1783, ki je imel za posledico prenehanja preseljevanja, saj so verniki lahko javno izpovedovali svojo vero in opravljali bogoslužje, vrnil v Križevce za pastorja in pričel organizirati evangeličansko skupnost. V Šurd se je vrnil 1790 in tam ostal do svoje smrti. Protestantski Slovenci so se naselejevali tudi v bližnji Tarany in okoliške kraje, vendar so se tu čez čas, ker je področje spadalo pod za-

8 Madžarski gospodar.

9 Franc Kuzmič, „Božidar Raič in predstavitev Prekmurja osrednji Sloveniji“, *Traditiones* 24 (1995): 55–60; Franc Kuzmič, „Prekmurski protestanti v 18. Stoletju in njihva izselitev v artikularne kraje na Madžarskem“, *Podravina* 18, št. 10 (2006): 74–79; Mayer László in Molnár András, ur., *Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény = Viri za zgodovino Prekmurja (Szombathely; Zalaegerszeg: Vas Megyei Levéltár; = Arhiv županije Vas; Zala Megyei Levéltár; = Arhiv županije Zala, 2008); M. Kozár, „A magyarországi szlovének (Letelepedésük, múltjuk, jelenük)“.*

10 József Kossits, „A Magyar Országí Vendus-Tótokról“, *Kedveskedő*, 19–42., 1824.

11 Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem*.

grebško škofijo, pokatoličanili. V Küzmičevem obdobju je bil tok preseljevanja najbolj izrazit, saj so zaradi njegove aktivne dejavnosti migranti ob možnosti izpovedovanja svoje verske opredeljenosti in možnosti izobraževanja otrok imeli tudi gospodarski interes zaradi zemlje, ki so jo dobili.¹²

Števan Küzmič je bil kot izobražen teolog nadvse ploden pisatelj in prevajalec. V Šurdu je pričel s prevajanjem svojega največjega dela, tako po obsegu (854 strani) kot pomembnosti iz slovničnega, verskega in tudi političnega vidika, Nove zaveze v prekmurščino, ki je izšla 1771. To njegovo delo, s polnim naslovom *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Juzusa Krisztusa zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Küzmicsi surdászkom F.*¹³ (F. pomeni farar, ali župnik) so natisnili v Halleju na Saškem v Nemčiji. Osnova predgovora je po izsledkih zgodovinarjev najverjetneje v večji meri delo Jožefa Torkoša, duhovnika iz Šoprona in omenja Slovence na Ogrskem kot pripadnike slovenskih narodov. Ponatis prevoda je izšel še 1817 v Požunu (Pozsony), 1848 v Kőszegu, 1883 na Dunaju in 1928 v Beogradu. O Küzmiču torej zagotovo vemo, da je bil izredno učen, izobražen in razgledan, govoril je več jezikov, kar mu je bilo v prid tudi pri prevajanju Biblije. Polemike še potekajo, ali je Novo zavezo prevedel neposredno iz grškega jezika, ali iz katerega drugega prevoda, kakšni prevodi so

nanj vplivali, zagotovo je le, da je posedoval in poznal mnogo predhodnih prevodov. Za izdajo je pridobil sredstva »mnogih dobrih duš«, kakor lahko beremo v predgovoru Jožefa Torkoša v prvi izdaji. Bellosics omenja, da je njegove knjige nagradil cesar Jožef II. Na kakšen način, ne navaja: »V 18. stoletju srečamo več katoliških in luteranskih piscev. István Küzmics, slovenski luteranski dekan, je v madžarsko-vendski jezik prevedel Evangelij in Novo zavezo ter pripravil Sveto pismo in uredil molitvenik. Jožef II. je njegove knjige nagradil, med slovenskimi luterani pa Nova zaveza še vedno kroži in se uporablja tudi v njihovih cerkvah.«¹⁴ V časopisu *Muraszombat és Vidéke* (Murska Sobota in njena okolica) leta 1943 zasledimo, da so sredstva za izdajo Nove zaveze in nekaterih drugih njegovih knjig prispevali plemiči Železne županije: »Tou dvojezicsno sztánye szo v etom vármegyői zse dávno-dávno poznali i szo nemesnyáki v XVIII. sztoletji pejneze dáli vküper, z stere sume sze je dojobrnyeni Küzmics Istvánov Nouvi zákon lejko vönastampao i dao vö.«¹⁵ ali »1. Küzmics István : Vöre, krsztsánszke krátki návuk. Prvo vödánye vu leti 1747 na sztroski vasvármegyövészki nemesnyákov. ... 2. Küzmits István: Nouvi zákon. Prvo vödánye vu 1771-om leti na stroski vasvármegyövészki nemesnyákov. Od tisztoga mao 4 novi vödány.«¹⁶

12 Küzmič, „Prekmurški protestanti v 18. Stoletju in njihva izselitev v artikularne kraje na Madžarskem“; M. Kozár, „A magyarországi szlovének (Letelepedésük, múltjuk, jelenük)“.

13 Štefan Küzmič, *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa* (V Halli Saxonskoj: [s. n.], 1771).

14 Bellosics, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, 1897; Bálint Bellosics, „Vas és Zala vármegyék déli síkja“, *Muraszombat és Vidéke*, 17. oktober 1897.

15 „Mikola Sándor szo odebráni za kotrigo zgornye orszacske hizse“, *Muraszombat és Vidéke*, 1. januar 1943.

16 „Nájznamenitese vu vendiskom jeziki napiszane knige –

Zagotovo so izdajo podprli tudi drugi verniki, kot omenjeno: »... i sztroskom vnougi vörni düsícz vö zostámpani ... «.¹⁷

Požar župnišča v Šurdu, ki je leta 1754 v času delovanja Adama Berkeja uničil matične knjige, zapisnike in razne druge zapiske, ki bi lahko več povedali o preteklosti tamkajšnje Slovenske skupnosti, je bil verjetno podtaknjen, mogoče zaradi pogosto nasilnega nastopa katoličanov. Ali pa tudi ne. Berke je bil zaradi t. i. kanoničnih napak – pijančevanja in razvratnega življenja ter »nečistega« življenja njegove žene –, ki so mu jih očitali, premaknjen v Sand.¹⁸ Na njegovo mesto je nato stopil Števan Küzmič. O njegovem življenju še največ pove epitaf, nagrobni napis, pesem, ki ga je sestavil sam, ali pa ga je po njegovi smrti sestavil ali vsaj na koncu dopolnil in dokončal verjetno njegov naslednik, Bakoš. Čas svoje smrti avtor namreč ni mogel zapisati. Vprašanje je tudi, ali je ta daljša pesem res bila vklesana v njegov nagrobni spomenik. Ni znano, ali so mu ga sploh postavili, o tem ni nobenih virov. Pesem navaja, da je bil večkrat v življenjski nevarnosti, mnogokrat je stradal, se izučil, poučeval, bil dušni pastir, pisatelj in prevajalec ter da je umrl zaradi bolezni pljuč.

Ko je Küzmič prispel v Šurd, je bil daleč naokoli edini protestantski duhovnik in se je kljub vsem

težavam lotil zahtevnega duhovniškega dela. Ne le med Slovenci, ampak tudi med drugimi tam živečimi narodnostmi. Najprej je priskrbel nove matične knjige, v katere je dosledno zapisoval ne le zahtevane podatke o vernikih, ampak tudi druge dogodke. Na določenih straneh matične knjige, tako na notranji strani naslovnice, so vpisani kronološki podatki o pomembnejših dogodkih, o duhovnikih, ki so službovali v Šurdu. Matično knjigo, oštevilčeno z rimsko I.¹⁹ leta 1755 začne z dvema vpisoma, prvi je v grškem, drugi v latinskem jeziku.

Ker je bil Küzmič daleč edini izobraženi duhovnik v teh krajih, lahko obe besedili pripišemo njemu, saj je obvladal tako latinski, kot grški jezik. Nenazadnje je iz grškega jezika, prav gotovo tudi s pomočjo prevodov v druge jezike, prevedel novo zavezo v staroslovenski jezik. Manj verjetno je, da je besedili vpisal kdo drug, mogoče celo pozneje, ali da je sam besedili od nekod prepisal. Prevoda sta sledeča:

»Evangelij po Mateju, 28. poglavje, 19.

Pojdite torej in naredite vse narode za moje učence, jih krstite v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. «

»Evangelij po Marku, 10. poglavje

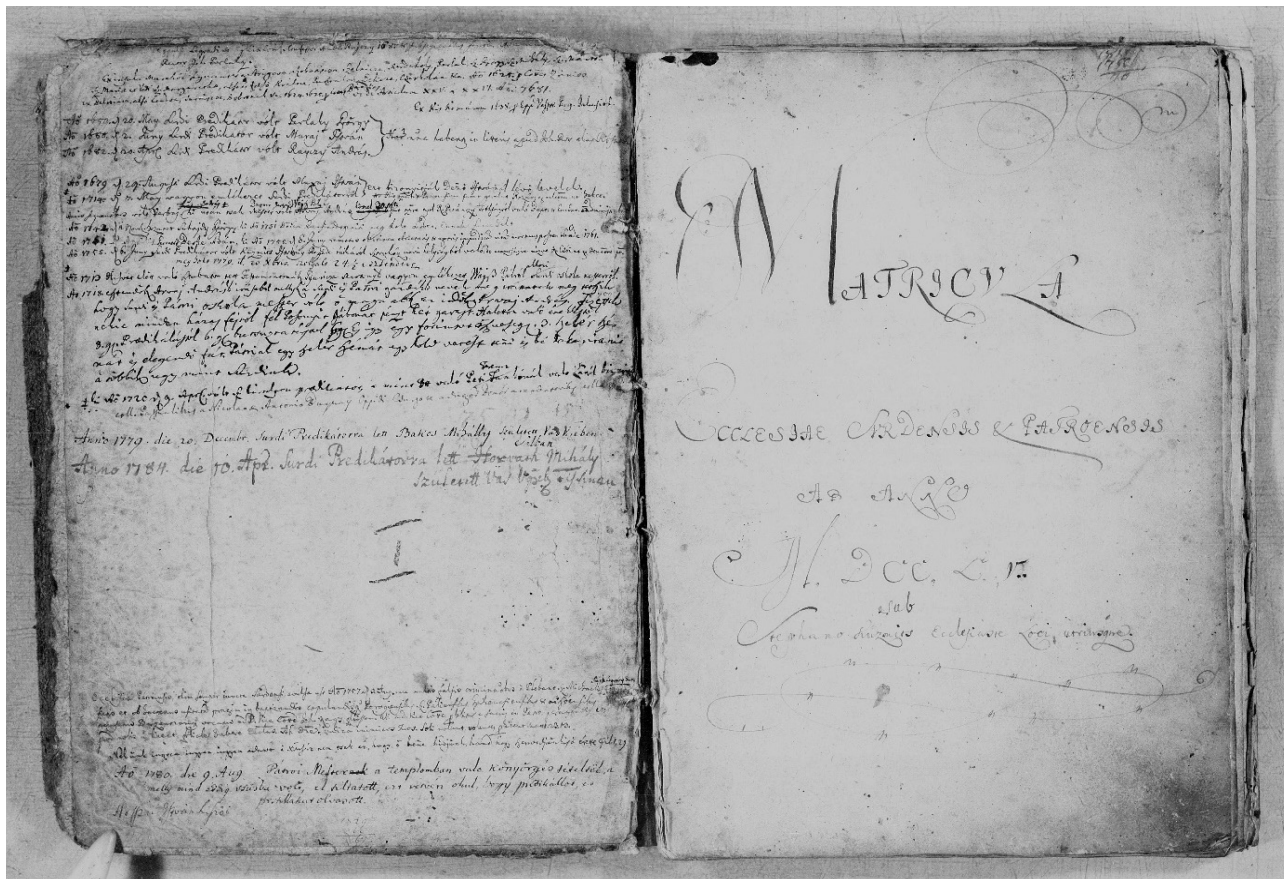
Pustite otroke, naj prihajajo k meni, in ne branite jim, kajti takšnih je Božje kraljestvo. «

Vend nyelven irott legnevezetesebb könyvek“, *Muraszombat és Vidéke*, 21. maj 1943.

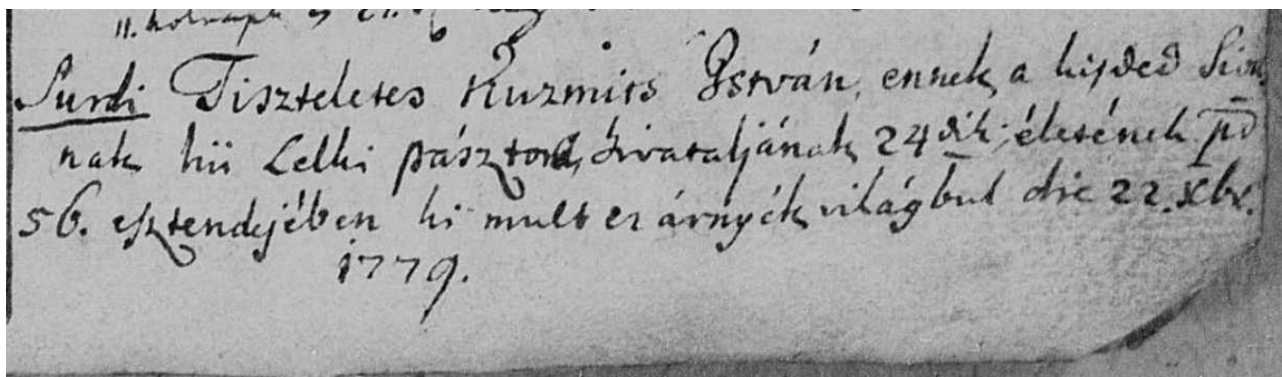
17 Küzmič, *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa*.

18 *Emlékfüzet. Surd. Vázlatok a surdi ágostai evangélikus gyülekezet történelméből. 1797-1997* (Surd, 1997).

19 „I. Ágostai Hitv. Evang. Gyülekezet, Surd (Surd- Pátró). 1755–1773. Vegyes anyakönyv.

Matična knjiga št. I. za Šurd in Pátró, 1755, notranja stran platnice in začetna stran.
 Vir: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33C-MVSG-N?i=55&cat=135313>

Zapis smrti Števana Küzmiča na 79. strani matične knjige

Vir: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33C-MVSD-M?i=101&cat=135313>

Podobni zapisi sledijo še na drugih straneh matične knjige. Naslednja, desna stran, se prične z navedbo letnice matične knjige MDCCLV, torej 1755. Glede na to, da je Küzmič v Šurd prispel 6. junija, je zelo hitro, že 8. junija vpisal prvi krst. Med vpisanimi priimki v matični knjigi, jih najdemo kar nekaj, ki nakazujejo na slovanski oz. slovenski izvor: Mitnyek, Pétssek, Czigüt, Belko, Sifter, Korpits, Fliszar, Kolár, Küzmits, Kuzmits, Adamits, Krámarits, Láncscsek, Novak, Szmodis ipd.

Kot zanimivost naj omenimo, da datum smrti Števana Küzmiča razni viri navajajo na različne dneve. Eden izmed teh je 20. oktober 1779,²⁰ ki ne drži, saj na omenjeni notranji strani platnice matične knjige v kronologiji duhovnikov piše: »Od 6. junija 1755 je bil šurdski pridigar István Küzmits

(ali Kuzmits, zapis je nekoliko zabrisan) ... umrl je 20. X-bris 1779, služil je 24 ½ let.« Zapis X-bris v tem primeru ne označuje 10. mesec, torej oktober, ampak poimenovanje še iz dobe Rimljanov, ko je leto imelo deset mesecev in se X nanaša na ime številca, torej latinsko decem in se glasi decembris oz. december. Posebnost matične knjige je ta, da se ob zapisu smrti Küzmiča na ročno oštevilčeni strani 79 navaja 22 december: »Surdi tiszteletes Kuzmits István, ennek a kiseded Sionnak hü lelki pásztora, hivataljának 24., életének 56. esztendejében ki-mult ez árnyékvilágbul. Die 22. X-bris 1779.« Častiti István Kuzmits, zvesti duhovni pastir tega majhnega Siona, je zapusti ta svet senc v 24. letu svojega službovanja in 56. letu svojega življenja. Umrl 22. X-bris 1779.«

²⁰ Szalóky Elek in Mesterházy Sándor, *Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliafordító: 1723-1779* (Csurgó: Somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye, 1911).

V kronologiji duhovnikov na platnici pa je razločno viden zapis smrti 20. december. Nekaj vrstic nižje je zapis o nastopu službovanja dušnega pastirja, ki je nasledil Küzmiča, Mihály Bakoša, prav tako 20. december 1779. Predpostavljamo lahko, da je bil čas smrti na 79. strani zapisan prej kot kronologija duhovnikov, zato je 20. december najverjetneje pomota.

Bibliografija

Bajzek Lukač, Marija. „Madžari o reformaciji v Slovenski krajini“. *Slavia Centralis* 12, št. 1 (2019): 133–41.

Bajzek Mária. „Küzemics István Újszövetségfordításának lehetséges magyar mintái“, 113–125. Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2017. <http://real.mtak.hu/102587/>.

Bellosics Bálint. „Vas és Zala vármegyék déli síkja“. *Turisták Lapja*, 1897.

Bellosics Bálint. „Vas és Zala vármegyék déli síkja“. *Muraszombat és Vidéke*, 17. oktober 1897.

Bellosics Bálint. „Vas és Zala vármegyék déli síkja“. *Muraszombat és Vidéke*, 24. oktober 1897.

Brumen, Niki. „Bibliografija Štefana Küzmiča“, [Murska Sobota: Pomurska založba, 1974.

Drávecz, Tünde. „O Slovencih v Taranyu = A Taranyi Szlovénekről“. *Etnologija Slovencev na Madžarskem* 1, št. 1 (1997): 67–97.

Emlékfüzet. Surd. Vázlatok a surdi ágostai evangélikus gyülekezet történelméből. 1797–1997. Surd, 1997. <http://surd.nagykar.hu/keptar/3245/31816.html>.

„I. Ágostai Hitv. Evang. Gyülekezet, Surd (Surd- Pátró). 1755–1773. Vegyes anyakönyv. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33C-MVQK-Q?i=6&cat=135313>.

Kossits, József. „A Magyar Országí Vendus-Tótokról“. *Kedveskedő*, 19–42., 1824.

Košič, Jožef. „Starine železnih in salajskih Slovenov: fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev“. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 11 (1914): 93–154.

Kozar-Mukič, Marija. „Zaj lepau pride ono, ka mergémo, pa nede nas več?“. (Slovenci v Toranyu)“. *Zbornik soboškega muzeja*, št. 1 (1991): 101–10.

Kuzmič, Franc. „Božidar Raič in predstavitev Prekmurja osrednji Sloveniji“. *Traditiones* 24 (1995): 55–60.

Kuzmič, Franc. „Prekmurski protestanti v 18. stoletju in njihova izselitev v artikularne kraje na Madžarskem“. *Podravina* 18, št. 10 (2006): 74–79.

Kuzmič, Franc. „Trubar v Prekmurju“. *Stati inu obstati*, št. 7/8 (oktober 2008): 257–261.

Küzmič, Štefan. *Nouvi zákon ali Testamentom gospodna nasega Jezusa Krisztusa*. V Halli Saxonskoj: [s. n.], 1771. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XCQK3GZ>.

Leskovec, Antoša, Medved, Mira in Ternar, Jože, ur. „Zbornik Štefana Küzmiča: gradivo s simpozija ob 250-letnici rojstva“, 150. Murska Sobota: Pomurska založba, 1974.

M. Kozár Mária. „A magyarországi szlovének (Letelepédésük, múltjuk, jelenük)“. *Vasi Szemle* 53, št. 4 (1999). https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_DunantuliVasiSzemle_1999/?pg=519&layout=s.

Mayer László in Molnár András, ur. *Források a Muravidék történetéhez: szöveggyűjtemény = Viri za zgodovino Prekmurja*. Szombathely; Zalaegerszeg: Vas Megyei Levéltár; = Arhiv županije Vas; Zala Megyei Levéltár; = Arhiv županije Zala, 2008. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Sk_2008_Mura_1/?pg=0&layout=s.

Melich János. *A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája : (egy hasonmással) / Dr. Melich Jánostól*. Let. 10. 1–4. S. l.: s. n., 1902. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKonyvszemle_1902/?pg=451&layout=s.

Melich János. *Ujabb adalékok a hazai vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiájához.* / Dr. Melich Jánostól. Let. 16. 1–4. Budapest: Athenaeum, 1908. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKonyvszemle_1908/?pg=273&layout=s.

Mesterházy Sándor. *A nemes-pátrói ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházközség története.* Csurgó, 1903. https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangélikusGyulekezetertortenetek_037/?pg=0&layout=s.

Mesterházy Sándor. *A somogyi ágostai hitvallású evangélikus keresztyén egyházmegye története.* Nagykanizsa: Gutenberg és Délzalai Ny., 1932. https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangélikusGyulekezetertortenetek_007/?pg=0&layout=s.

Muraszombat és Vidéke. „Mikola Sándor szo odebráni za kotrigo zgornye orszacske hizse“. 1. januar 1943.

Muraszombat és Vidéke. „Nájznamenitese vu vendiskom jeziki napiszane knige – Vend nyelven irott legnevezetesebb könyvek“. 21. maj 1943.

Novak, Vilko. „Zbornik Štefana Küzmiča“. *Jezik in slovetvo* 21, št. 2 (7. oktober 1975): 59–63.

Novák Vilmos. „Küzmic István hazai szlovén bibliafordító“. *Egyetemes Filológiai Közöny*, [Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia és a Budapesti Philológiai Társaság Kiadása], 1944. http://real-j.mtak.hu/4417/1/EgyetemesFilologiaiKozlony_1944.pdf.

Payr Sándor. *A dunántúli evangélikus egyházkerület története.* Sopron: Dunántúli Ágostai Hitvallású Egyházkerület, 1924. <https://mek.oszk.hu/01800/01850/01850.pdf>.

Sedar, Klaudija. „Dva Küzmiča – Štefan in Mikloš“. *Kamra*, 29. december 2020. <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/dva-kuezmica/>.

Sinic, Simona. „Števan Küzmič in njegov čas: diplomatska naloga“. *Diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta Maribor, Oddelek za slovanske jezike in književnosti*, 2000. https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/Sinic_Simona-Števan_Kuzmic_in_njegov_cas.pdf.

Smej, Jožef. „Dvestoletnica Küzmičevega prevoda Nove zaveze“. *Ekumenski zbornik* 26 (1971): 46–54.

Smej, Jožef. „Nouvi zakon Števana Küzmiča (1771) v luči sodobnega ekumenizma“. *Bogoslovni vestnik* 64, št. 2 (2004): 331–42.

Szalóky Elek. *Vázlatok a surdi evang. gyülekezet történetéről.* Nagykanizsa, 1897.

Szalóky Elek in Mesterházy Sándor. *Kuzmics István ág. hitv. ev. lelkész és bibliafordító: 1723–1779.* Csurgó: Somogyi ág. hitv. ev. egyházmegye, 1911.

Šebjanič, Franc. *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev: (od začetkov reformacije do obdobja dualistične ureditve Avstro-Ogrske).* Zbirka Panonika. Murska Sobota: Pomurska založba, 1977. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/6001-7000/6981/1971_2_Casopis_zagodovino_in_narodopisje.pdf.

Šebjanič, Franc. *Štefan Küzmič in njegovo delo: (dopolnjena razprava iz „Zbornika Štefana Küzmiča“).* Murska Sobota: Pomurska založba, 1976.

Šlebinger, Janko. „Küzmič, Štefan (1723–1779) – Slovenska biografija“. Pridobljeno 23. november 2023. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi314023/>.

Trstenjak, Anton. *Slovinci v šomodski županiji na Ogrskem: zgodovinska, narodopisna in književna črtica.* V Ljubljani: samozal., 1905.

Franci Just

Radgonska »knjigárja« Weitzingerja in prekmurske slovenske knjige

V prvi polovici 19. stoletja tiskarjev in knjigo-vezov v Murski Soboti še ni bilo in knjige so tako evangeličanom kot katoličanom tiskali in izdajali v precej oddaljenih krajih, npr. János József Siess (Anton Josef Siess) v Šopronu, Ferencz Udvary v Körmendu, Sándor Czéh v Magyaróváru, škofijska tiskarna v Sombotelu, Athenaeum idr. v Budimpešti (Just 2015: 58-59). Ko pa je v drugem desetletju 19. stoletja v Radgoni začel kot knjigo-vez delovati Alois Weitzinger, se je položaj bistveno spremenil. Prekmurskim Slovencem, ki so prihajali v to takrat gospodarsko in kulturno pomembno obmejno mesto, najpogosteje ob semanjih dneh¹ in na tedenske tržnice ob sredah ter petkih (Haberl Zemljič 2012: 35), so se pridružili še prekmurski ka-

¹ Ko Joseph Carl Hofrichter v svoji knjigi o Radgoni, njeni zgodovini, znamenitostih in okolici opisuje prebivalstvo mesta, mdr. piše: »Dieselben sind meist Deutsche, nebst den wenigen Fremden (Eingewanderten) ist meist das Dienstpersonal aus dem nachbarlichen Gebirge des Bez. Oberradkersburg windischen Stammes. An Markttagen finden sich hier häufig die nachbarlichen Ungarn ein, welche jedoch meist auch Windische sind.« (Hofrichter 1842: 109)

toliški duhovniki, ki so poslej pri Weitzingerju ponatiskovali starejše in tiskali nove verske knjige ter so se pri njem lahko razgledovali tudi po sočasnih kranjskih in štajerskih slovenskih tiskih. Radgona je v naslednjih desetletjih zaradi geografske bližine postala za izdajatelje prekmurskih katoliških knjig najpomembnejša založniška in knjigotrška lokacija.

1. Weitzingerjeva dejavnost

Knjižna dejavnost Weitzingerjev² v Radgoni v 19. stoletju je povezana z dvema osebama: začel jo je leta 1810 oče Alois Weitzinger, po njegovi smrti v letu 1844³ pa nadaljeval njegov sin Johann Albert. V predstavitev njune dejavnosti sta pogosto navajana kot knjigarnarja, najverjetneje zaradi poenostavljene razumevanja navedb tipa »v' Alojz Wajcinger'ovemi knigiši«, »pri Alojzji Wajcingeri, knigári«, »pri knigári Johanesi Weitzingeri« v kolofonih njunih knjig. Vendar te oznake v času njunega delovanja niso pomenile samo knjigarne in knjigarnarja, ampak so vključevale tudi založniško dejavnost.⁴

² Poleg zapisa Weitzinger so v kolofonih knjig še variante Wajcinger, Waicinger, Waizinger, Wajzinger, Weizinger.

³ Po podatkih iz knjige umrlih, dostopne na spletni povezavi <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/graz-seckau/bad-radkersburg/2027/?pg=34>, je Alois Weitzinger umrl 25. septembra 1844 v Radgoni (Matricula Online, Österreich, Steiermark, Rk. Diözese Graz-Seckau / Bad Radkersburg / Sterbebuch 7 1839-1858, str. 65-66, sign. 2027).

⁴ Tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika pod kvalifikatorjem »star.« pomen besede knjigár pojasnjuje kot knjigarnar in kot založnik <https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenske>

Natančneje so oznake njune dejavnosti v seznamih predplačnikov in prednaročnikov knjig, v oglasih za njune knjige in v poslovnih imenikih. V njih je oče Alois navajan kot knjigovez in mestni knjigovez v Radgoni,⁵ sin Johann Albert pa v 50. letih 19. stoletja kot knjigovez in knjigotržec,⁶ do srede 70. let kot trgovec s knjigami, umetninami in muzikalijami ter tudi kot knjigovez,⁷ v 80. letih pa

ga-knjiznega-jezika-2/4486098/knjigar?All=knjigar&IsAdvanced=True.

5 V reklamnem oglasu za njegove slovenske knjige, objavljenem v Steiermärkische Intelligenzblätter zu Nro. 91 der Grätzer Zeitung 9. junija 1817, je navedeno: »Slavenische Bücher zu haben in Radkersburg bey Alois Weitzinger, Buchbinder«. V knjigi Darstellung des politischen Verhältnisses der verschiedenen Gattungen von Herrschaften zur Staatsverwaltung, zu ihren Beamten und Unterthanen in der K. K. Österreichischen Monarchie, mit besonderer Rücksicht auf die Provinzen Steyermark, Kärnthen und Krain .avtorja Johanna Tschinkowitza (1827) je Weitzinger v seznamu predplačnikov (Pränumeranten-Verzeichniss) naveden kot »Weitzinger Aloys, Buchbinder in Radkersburg«. V listi prednaročnikov (Liste der Herren und Frauen Subscribenten) na koncu knjige Gustava Schreinerja Grätz. Ein naturhistorisch-statistisch-topographisches Gemähle dieser Stadt und ihrer Umgebung (1843) je Weitzinger na str. 31 naveden kot »Alois Weizinger, bürgl. Buchbinder in Radkersburg«. Weitzinger je naveden tudi med predplačniki (Verzeichniss der Herren Praenumeranten) v knjigi Mathiasa Racherja Handbuch der kaiser. königl. Sanitaet-Geseze und Verordnungen (Gradec, 1846) kot »Weizinger, Buchbinder in Radkersburg«.

6 V Handels- und Gewerbe-Adressenbuch der österreichischen Monarchie (1854) je v 2. delu na str. 499 navedena dejavnost Johanna Alberta Weitzingerja: »Radkersburg: Buchbinder und Buchhandler Weitzinger J. A.«

7 V 2. delu knjige Leopolda Kastnerja Handels- und Gewerbe-Adressbuch der österreichischen Kaiserstaates (Dunaj, 1867) je za Weitzingerja na str. 649 navedeno: »Weitzinger J. A., Firm. Inh.: Johann Alois Weitzinger, Buch, Kunst- und Musikalien-haendler, dann Buchbinder und Besitzer einer Buch- und Musikalienleihanstalt.« Isti podatek o Weitzingerjevi dejavnosti je naveden tudi v četrti, razširjeni izdaji tega imenika iz leta 1873 (Adressenbuch der Handel-u. Gewerbetreibenden Actien-Gesellschaften der Oestreichisch-Ungarischen Monarchie) na str. 420.

se je – tako smemo sklepati iz poslovnih imenikov – osredotočil na trgovanje z umetninami in muzikalijami ter izposojo knjig in muzikalij.⁸

Sicer pa je življenjska in poslovna pot Aloisa Weitzingerja in njegovega sina Johanna Alberta jedrnatopovzeta v članku *Ein seltsames Jubiläum*, ki ga je 15. septembra 1894 objavil časnik Grazer Tagblatt na 5. strani. Povod za zapis je bila 50. obletnica poslovanja Johanna Alberta Weitzingerja. V prevodu se članek glasi:

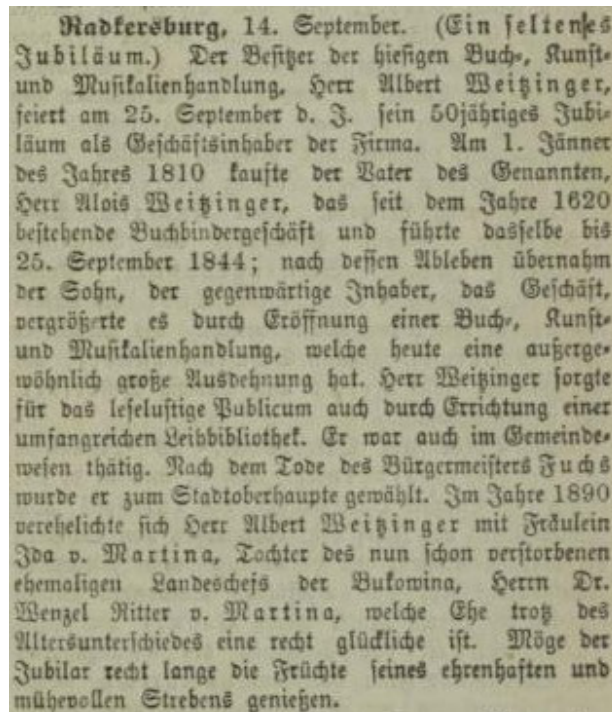
»Radgona, 14. september.
(Svojevrsten jubilej.) Lastnik tukajšnje knjigarne in trgovine z umetninami ter muzikalijami gospod Albert Weitzinger praznuje 25. septembra t. l. 50. obletnico kot lastnik podjetja. 1. januarja leta 1810 je kupil oče imenovanega, gospod Alois Weitzinger, od leta 1620 obstajajočo knjigoveznicu in jo vodil do 25. septembra 1844. Po njegovi smrti je njegov sin, sedanji lastnik, prevzel dejavnost in jo razširil z odprtjem knjigarne ter trgovine z umetninami in muzikalijami, ki ima danes zelo

8 V Allgemeines Adressbuch für den deutschen Buchhandel, den Antiquar-, Colportage-, Kunst-, Landkarten- und Musikalien-Handel sowie verwandte Geschäftszweige (Leipzig, 1881) je v 1. delu v poglavju Firmen und Handlungsbesitzer u. s. w. na str. 401 o Weitzingerju zapisano: »Weitzinger, J. A., Buch-, Kunst-u. Musikh. in Radkersburg. Wagner. Komm.: Wien, Lechner's Vh.«

široko ponudbo. Gospod Weitzinger skrbi tudi za ljubitelje branja, tako da je uredil obsežno izposojevalnico knjig. Bil je dejaven tudi v lokalni samoupravi. Po smrti župana Fuchsa je bil izvoljen za mestnega vodjo. Leta 1890 se je gospod Albert Weitzinger poročil z gospodično Ido von Martina, hčerko zdaj že pokojnega nekdanjega deželnega vodje Bukovine gospoda dr. Venclja viteza von Martina. Njuna zveza je kljub razliki v letih resnično srečna. Naj bo jubilarantu res dolgo dano uživati sadove njegovih častnih in napornih prizadevanj. «⁹

Vendar knjigovezi v tistem času niso bili samo izvajalci zaključne faze v procesu izdajanja knjig, ampak pogosto tudi njihovi izdajatelji, založniki in prodajalci. To velja tudi za radgonska Weitzingerja. France Kidrič npr. piše, da je Petru Dajnku knjige »založil Alojz Weitzinger v Radgoni, kar je mno-

⁹ Avtor članka je nekaj vrstic namenil tudi zasebnemu življenju J. A. Weitzingerja, konkretno njegovi poroki z Ido von Martina, hčerko pokojnega deželnega glavarja Bukovine dr. Venclja viteza von Martina. Weitzingerjeva skoraj 40 let mlajša žena je bila pred tem nekaj časa guvernanta in nato ljubica grofa Leopolda Lužanskega, zemljiškega gospoda v čeških Chyšah, kjer je ustanovil lastno gledališče in nastopal v različnih gledališčih. Udejstvoval se je tudi politično in bil od 1887 do smrti 1891 poslanec v državnem zboru. Z Ido sta imela nezakonsko hčerko Zdenko, za katere skrbništvo sta se po poroki potegovala zakonca Ida in Albert Weitzinger. Skrbništva jima niso dodelili, menda zaradi Idine duševne nestabilnosti (Zemanová Urbanová 2021: 209). Tudi njuna zakonska sreča ni trajala dolgo, saj je Ida Maria Anna Weitzinger von Martina, kot je zapisana v mrliški knjigi, umrla 21. marca 1897, stara nepolnih 35 let.

Članek o Johannu Albertu Weitzingerju v časniku *Grazer Tagblatt* 15. septembra 1894

go pripomoglo k njih hitremu razširjenju« (Kidrič 1925: 112), Fran Kovačič pa v svojih spominih na potovanje po Prekmurju navaja, da knjige Jožefa Borovnjaka »izdaja radgonski knjižar Weitzinger v dolgih ulicah št. 18-19, ki ima pri teh knjigah obilo dobička, ker Borovnjak ne zahteva honorarja« (Škafar: 1970b: 346). Tudi Niki Brumen piše, da so bili Weitzingerji »pomembni zato, ker so izdajali in prodajali slovenske knjižice dolgo vrsto let« (Brumen 1971: 108), in Vilko Novak omenja, da je ponatise knjig Mikloša Küzmiča »zalagal radgonski knjigar Weitzinger« (Novak 1976: 79). [Vse podčrtave F. J.]

Alois in Johann Albert Weitzinger sta torej ime-la pri širjenju slovenskih knjig precej obsežnejšo vlogo kot le knjigoveško in knjigotrško.¹⁰ V letih 1816-1856 sta razen štirih založila vse knjige Petra Dajnka in njihove ponatise ter še knjige njegovih somišljenikov Antona Šerfa, Antona Laha, Martina Veršiča idr. in tako odločilno sodelovala v Dajnkovem obsežnem narodno prerodnem in slovstvenem programu ter pri širjenju njegovega črkopisa dajnice, v katerem je bilo natisnjenih »nekaj deset tisoč izvodov knjig« oz. okrog 50.000 (Rajh 1998: 13).

2. Weitzingerja in prekmurske slovenske knjige

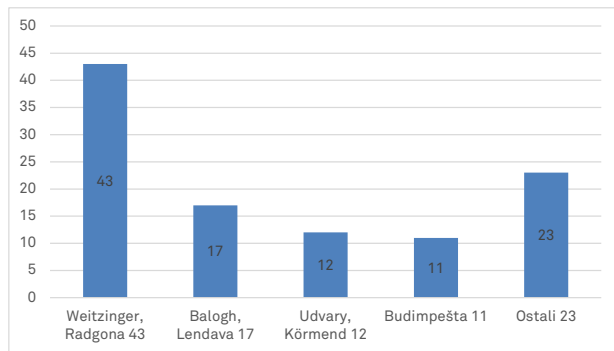
Enako veliko vlogo sta imela v prekmurskem katoliškem slovstvenem programu, ki se je osredotočil na oskrbo prekmurskega katoliškega občestva s temeljnimi verskimi in šolskimi knjigami.

2.1 Izdajateljska vloga

Prekmurske knjige je oče Alois začel izdajati leta 1813 in po letu 1844 jih je še naprej izdajal in distribuiral njegov sin Johann Albert, vse do leta 1898. V tem obdobju sta izdala 43 prekmurskih knjig avtorjev katoliške verske provenience, med katerimi prevladujejo ponatise in priredbe verskih in šolskih knjig Mikloša Küzmiča, Jožefa Košiča in knjige Jožefa Borovnjaka ter njihovi ponatise. V navedenem obdobju je bilo vsega skupaj natisnjenih 106 knjig prekmurskih katoliških piscev, v številni posvetne. To pomeni, da sta Weitzingerja izdala 40,6 % vseh prekmurskih katoliških knjig. Za primerjavo: lendavska knjigovoznica Balogh je v tistem času izdala 17 prekmurskih katoliških knjig, Udvary v Körmendu 12, pri različnih založnikih v Budimpešti jih je izšlo 11, pri ostalih pa posamično pod 10 in skupno 23.

¹⁰ Razen knjige Josefa Carla Hofrichterja Die Privilegien der kaiserl. königl. landesfürstlichen Stadt Radkersburg in Untersteyer so vse ostale knjige, ki sta jih izdala Weitzingerja, natisnjene v slovenščini, vsega skupaj skoraj 60 naslovov.

Knjige, ki sta jih založila, sta Weitzingerja najpogosteje dala tiskati v tiskarni Leykam v Gradcu, taktat najprodornejši in tehnološko najbolj opremljeni tiskarni na avstrijskem Štajerskem, ki je lahko naročila hitro in kakovostno izvršila.¹¹ Tako sta zagotavljala sprotno in redno oskrbo prekmurskih katoliških cerkva, šol in vernikov s knjigami, katerih verski, jezikovno-kulturni, izobrazbeni in narodnostni pomen je v strokovni literaturi jasno in nedvoumno potrjen. Mdr. so te široko razširjene knjige med ljudmi uzaveščale normo prekmurskega knjižnega jezika (Jesenšek 2013: 50), s postopnim sprejemanjem nekaterih prvin knjižne slovenščine pa so jezikovno zbliževale »ogrske« in »avstrijske« Slovence.

11 Podatek na spletni strani Tiskarskega muzeja Gradec (<https://druckmuseum.elis-management.com/druck-steiermark.htm>) pravi, da je imela leta 1876 tiskarna Leykam 240 zaposlenih, 8 ročnih in 14 hitrih tiskarskih strojev za knjigotisk, 15 ročnih in 2 hitra tiskarska stroja za litografski tisk ter 2 stroja za litje. Imeli so bogat nabor tiskarskih črk in stavce, ki so bili usposobljeni za pripravo knjig v različnih črkopisih. Podjetje je imelo v lasti tudi knjigarno in šest tovarn papirja.

2.2 Kulturno posredniška vloga

Hkrati so se lahko prekmurski Slovenci z Weitzingerjevim posredništvom seznanili tudi s slovenskimi knjigami in periodičnimi tiski. V svoji knjigarni je imel namreč raznovrstne slovenske knjige in periodične tiske, ki so jim bile zaradi bližine Radgone lažje in hitreje dostopne. Iz oglasov različnih izdajateljev in založnikov, ki Weitzingerjevo knjigarno navajajo med prodajnimi mesti svojih knjig, je mogoče sklepati, da je bila njegova ponudba bogata in pestra. Zgolj dva primera. V Oglasniku št. 35 k 93. listu Novic 185412 je ljubljanski založnik Janez Giontini na str. 74 oglaševal svoj Koledar za Slovence s podobami k poboljšanju katoliškega duha za navadno leto 1855. V oglasu je navedeno, da se koledar dobi tudi »v Radgoni pri Weitzinger-ju«. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1878 se je zaključil z oglasno stranjo za knjige Tiskarne družbe sv. Mohorja, na koncu oglasa pa so navedena prodajna mesta izven Celovca, kjer je mogoče knjige s seznama kupiti. Med njimi je tudi Weitzingerjeva knjigarna v Radgoni: »Vse te knjige imajo po omenjeni ceni na prodaj: v [...] Radgoni: Weitzinger«.

V prvi polovici 19. stoletja, ko širša slovenska javnost o ogrskih Slovencih ni vedela skoraj še ničesar, je bil Alois Weitzinger dragocen posrednik prekmurskih knjig v slovenski prostor in posredno tudi informacij o »ogrskih« Slovencih. Njegova lo-

12 Šlo je za Bleiweisove Novice, ki so leta 1852 spremenile ime v Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

kacija mu je omogočala, da je lahko knjige lažje in hitreje posredoval zainteresiranim naslovnikom na Štajerskem in naprej na Kranjsko in Koroško. Tudi Weitzingerjevi oglasi za prekmurske knjige, objavljeni v časopisih in na koncu Dajnkovich ter drugih knjig, so s formulacijami »Kniga molitvena za Slovence zoseb na Vogerskem«, »Slovenski silabikar ali A, B, C za Slovence na Vogerskem« prenašali pomembno narodnostno sporočilo o tem, da tudi na Ogrskem prebivajo Slovenci.¹³

13 Prvi Weitzingerjev časopisni oglas, v katerem sta omenjeni tudi dve prekmurski knjigi, je iz leta 1817. Objavljen je bil 9. junija v *Steiermärkische Intelligenzblätter* zu Nro. 91 der *Grätzer Zeitung* in se glasi: »Slavenische Bücher zu haben in Radkersburg bey Alois Weitzinger, Buchbinder. [...] Slavenski silabikar, ali A, B, C za Slavence zoseb na Vogerskem. Kniga molitvena za Slavence zoseb na Vogerskem.« Isti dve knjigi Mikloša Küzmiča je Weitzinger dodal tudi v oglas, objavljen na koncu Dajnkove knjige *Evangeliumi* na vse nedele ino svetke skos leto (1817). V Dajnkovich knjigah *Svetega pisma zgodbe iz starega ino novega zakona* (1821), *Opravilo svete meše* (1824) in *Abecedna knjižica* na hitro ino lahko podvučenje Slovenskega branja (1833) pa identični oglasi vsebujejo tri Küzmičeve knjige: »Vedoč-danje. Polek totih knjig še so v' Radgoni, pri Alojzji Wajcingeri, knjigári, tudi dobiti: [...] Küzmič, Evangelji na vse nedele ino svetke celega leta. 1821, Molitvena knjiga za vsakega Kristjana. 1821, A, B, C za Slovence na Vogerskem«. Oglas v knjigi *Martina Veršiča Duhovni varuh za mladost* (1833) vsebuje pet Küzmičevih knjig: »Zvezane knjige za slovence na Vogerskem: Kratka summa velikoga katekizmus. 20 kr., Szveti Evanyeliomi na vse nedele in szvetesne dni i. t. d. 20 kr., Sztaroga i nouvoga testamentoma szvete historie kratka summa. 20 kr., Kniga molitvena. 20 kr. – 1 rajnš, Szlovenszki Silabikar. 6 kr.«

3. Tiskarsko-izdajateljska dejavnost Franza Semlitscha

V zvezi z izdajanjem in tiskanjem prekmurskih knjig v Radgoni velja omeniti še radgonskega tiskarja Franza Semlitscha.¹⁴ Ta je leta 1893 od Franza Fricka kupil podjetje, v sklopu katerega so bili tiskarna, knjigoveznica in trgovina s knjigami, papirjem in pisarniškim materialom.¹⁵ V izdajanje in tiskanje prekmurskih knjig se je vključil leta 1895 in do leta 1914 izdal 11 prekmurskih katoliških knjig. Vsi ostali tiskarji in založniki so v istem obdobju izdali 40 prekmurskih katoliških knjig, tako da je bil Semlitschev delež 21,5-odstoten.

Ampak on je prekmurske knjige tiskal in izdajal na prelomu 19. in 20. stoletja, ko je bila ponudba tiskarsko-knjigoveških storitev tudi v Prekmurju že obsežna in so bile vezi med »ogorskimi« in »avstrijskimi« Slovenci veliko trdnjše in gostejše kot v prvi polovici 19. stoletja, ko jih je s svojo večoparvilno knjižno dejavnostjo izdatno pomagal tkati Alois Wetzinger.

14 Poleg zapisa Semlitsch je v kolofonih še varianta Semlics.

15 Podatek s spletne strani Tiskarskega muzeja Gradec (<https://druckmuseum.elis-management.com/druck-steiermark.htm>).

'Slavenische Bücher,
zu haben in Radkersburg bey Alois
Weitzinger, Buchbinder.

Evangelium na vse nedele, ino svet-
ke skos leto, sofeb sa 'Slavenze 'Shtajar-
fke. 1817.

Kniga poboshnosti sa 'Slavenze mla-
de ino dorafhene, sofeb 'Shtajarfke. 18:7.

Sazhetek 'Slavenfkega vuzhenja po
nedelah, knishiza sofeb narozhena doraf-
shenim, keru so predalezki od fhole far-
ne, ino se v' kraikem brati navuzheta
hzhejo.

'Slavenzki silabikar, ali A, B, C sa
'Slavenze sofeb na Vogerfkem.

Kniga molitvena sa 'Slavenze sofeb
na Vogerfkem.

Weitzingerjev oglas za slovenske knjige v Steiermärkische
Intelligenzblätter zu Nro. 91 der Grätzer Zeitung 9. junija 1817

Literatura

Niki BRUMEN, 1971: Knjigarne in papirnice v Pomurju.
Kronika 19/2. 105-109.

Andrea HABERL ZEMPLJIČ, 2012: *Pustiti jezik v vasi*.
Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik.

Joseph Carl HOFRICHTER, 1842: *Die Privilegien der ka-
iserl. königl. Landesfürstlichen Stadt Radkersburg in
Untersteyer, nebst einer kurzgefasten Geschichte und
Beschreibung dieser Stadt, ihrer Wertwürdigkeiten und
Umgebungen*. Radkersburg: Alois Weitzinger.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine
prekmurskega knjižnega jezika* (Zora, 90). Maribor:
Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in knji-
ževnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Franci JUST, 2015: *Verzuši, pripovedávke in zmenje*.
*Pogled na literarno ustvarjanje v prekmurskem jeziku do
1919*. Murska Sobota: Franc-Franc.

France KIDRIČ, 1925: Dajnko Peter. Slovenski bijograf-
ski leksikon, 1. zv. Abraham-Erberg. Ur. Izidor Cankar et
al. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka. 111-116.

Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*.
Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Bernard RAJH, 1998: Peter Dajnko kot posrednik
vzhodnoštajerskega razsvetljenstva. *Dajnkov zbornik*.
Referati s simpozija v Črešnjevcih (Zora 3). Ur. Marko
Jesenšek, Bernard Rajh. Maribor: Slavistično društvo
Maribor. 1-26.

Ivan ŠKAFAR, 1970: Kovačičevi spomini na Prekmursko
iz leta 1893. *Časopis za zgodovino in narodopisje, nova
vrsta*. 6 (XLI)/2. 321-352.

Berenika ZEMANOVA URBANOVÁ, 2021: *Hrabě hra-
je divadlo. Leopold II. Lažanský z Bukové (1854–1891)*
/ Dostopno na spletni povezavi [https://dk.upce.cz/
bitstream/handle/10195/78742/ZemanovaUrbanovaB_
Lazansky_ML_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/78742/ZemanovaUrbanovaB_Lazansky_ML_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

László Göncz

Nekaj misli o pomenu prvega murskosoboškega tednika Muraszombat és Vidéke

Tednik *Muraszombat és Vidéke*, v prevodu »Murska Sobota in njena okolica« (v nadaljevanju: *MéV*), ki je začel izhajati skorajda pred 140-timi leti – prva, predstavljena številka je izšla na Božič 1884, od leta 1885 naprej pa je časopis redno izhajal vsako nedeljo v tednu – je zelo pomemben informator in najbrž najbolj celovito ogledalo preteklosti murskosoboškega okraja, mesta Murska Sobota in širše prekmurske regije ter nekdanjega območja jugozahodnega dela Železne županije za skorajda 35-letno obdobje druge polovice Avstro-ogrške monarhije (od 1885 do avgusta 1919), in do določene mere tudi za obdobje 1941-1945. Tednik predstavlja izredno dragoceno bazo podatkov, informacij in mnenj, ki se nanašajo na družbeno življenje, socialni položaj, upravljanje, izobraževanje, gospodarstvo, kulturo, kmetijstvo in tudi prosti čas širšega murskosoboškega območja v omenjenem časovnem intervalu. Kot najstarejši konstantno izhajajoči časopis oz. tednik na območju današnjega Prekmurja – naslednji tednik na tem območju, *Alsólendvai Híradó* je v Dolnji Lendavi izšel v ja-

nuarju leta 1889 – pomeni tudi pomemben steber nesnovne prekmurske kulturne dediščine (še posebej zaradi stalnih člankov oz. rubrik z literarno, etnografsko in kulturno tematiko).

Informacije in ugotovitve v člankih tednika *MéV* (tudi če so v nekaterih primerih subjektivne ali tendenciozne) nemalokrat predstavljajo edini vir kakšnega pomembnega dogodka, odločitve ali ugotovitve o tedanjih razmerah, ki ga po sto in več letih ni mogoče pridobiti na drugi način, zato tovrstna dodana vrednost tednika danes pomeni veliko več kot se je to v prejšnjih desetletjih mislilo. S časovnim odmikanjem od obdobja izhajanja časopisa bo njegov pomen v bodoče vedno večji. Izmed vsebin, o katerih lahko dobimo osnovne informacije prav iz tednika *MéV*, omenjamo zgolj nekatere iz prvih števil. Takratni članki so med drugim poročali o odločitvah v zvezi z načrtovanjem izgradnje železniške povezave med Mursko Soboto in Doljno Lendavo že leta 1885, o pomembni ugotovitvi glede potrebe po izgradnji bolnice v Murski Soboti sredi osemdesetih let 19. stoletja ter o organiziranju in značaju sejmov državnega ranga, ki so v zadnji tretjini 19. stoletja predstavljali pomembno obliko gospodarsko-trgovskega udejstvovanja in sodelovanja prekmurskih ljudi.

Obdobje naglega meščanskega razvoja v času Avstro-Ogrske monarhije je bilo v primeru Murske Sobote občutno, kajti tedaj je iz do takrat manj pomembnega tržnega naselja skrajne jugozahodne obmejne pokrajine Železne županije nastalo hitro se razvijajoče mesto, kamor je gravitirala pre-

cejšnja populacija širše, pretežno slovensko govoreče okolice. Spremenjene družbene in tudi gospodarske razmere so pogojevale izzive tudi na področju informiranosti prebivalstva, za kar je bilo v tedanjih razmerah najbolj primeren lokalni časopis, bodisi v obliki tednika ali – odvisno od velikosti kraja ter zainteresiranega občinstva – morebitne drugačne oblike tiskanega informacijskega sredstva. Ustanovitev tednika *Muraszombat és Vidéke* je tipičen primer odzivanja prebivalstva na zahteve tedanjega časa, ki so bile postavljene v kontekst oz. horizont miselnih tokov in družbenega razvoja bodisi tedanje Madžarske, bodisi celotne Avstro-Ogrske monarhije. Regionalna povezanost prebivalstva na levi strani reke Mure je bila – kljub nekaterim administrativnim in naravnim preprekam – usmerjena tudi na avstrijsko (štajersko) stran takratne pomembne in razmeroma velike srednjeevropske države, kar je predvsem z gospodarskega aspekta krepila navezanosti Prekmurcev na monarhijo. Pri tem sta bila slovenski jezik in zavedanje sorodnosti z ostalimi Slovenci pomembna dejavnika.

Podobni trendi razmišljanja o ustanovitvi časopisa kot v Murski Soboti, so bili prisotni tudi v ostalih primerljivih središčih širše regije, med drugim v Körmendinu, Monoštru, Radgoni, Dolnji Lendavi in Čakovcu. Koncepti in vsebinske zasnove tovrstnih tednikov so se v širokih obrisih gibali v smeri zadovoljevanja informiranosti populacije, med njimi prvenstveno novonastale, pretežno liberalno usmerjene meščanske elite oz. inteligence (med slednje lahko prištevamo tedanje iz-

obražence pravne stroke – notarje, advokate, sodnike itd. –, učiteljstvo, nosilce oz. vodilne izvajalce gospodarske in trgovske dejavnosti, vplivnejše obrtnike ter politične funkcionarje in uslužbence v državnih ustanovah oz. podjetjih), neglede na versko, jezikovno in narodno pripadnost. Ta sloj prebivalstva se je v veliki meri poistovetil s pripadnostjo madžarski državi, ki so jo, vsaj večina med njimi, dojemali kot možnost svojega strokovnega, eksistenčnega in kulturnega razvoja. Sebe so smatrali za člane t. i. madžarske nacije v smislu državne pripadnosti, pri čemer so se izrekli tudi za »prekmurske Slovence« (tisti, ki so bili slovenskega porekla) ter so ob odličnem poznavanju madžarskega (in tudi nemškega) jezika govorili pretežno prekmursko slovensko narečje. Primerjalno je šlo za podobno obliko navezanosti na večnacionalno državo, kot je bilo nekaj več kot pol stoletja pozneje, predvsem v obdobju med 1945–1980, glede jugoslovanske navezanosti, s čimer so se poistovetili tudi prekmurski Madžari. Dandanes je tovrstna drža glede državne pripadnosti samoumevna – postalo je pravilo, nadgrajeno s širšo evropsko duhovno združenostjo – kar velja za večino pripadnikov narodnih in etničnih skupnosti (tudi za prekmurske Madžare in porabske Slovence) s tem, da pripadniki omenjenih skupnosti praviloma gojijo pozitiven odnos tudi do t. i. matične države, ki jo – eni bolj, drugi manj – dojemajo kot svojo širšo domovino. V drugi polovici 19. stoletja, predvsem zaradi razvoja izobraževanja in informacijskih sredstev, se je tovrstna drža – integracija v družbo države oz. naci-

jo - intenzivno pojavila tudi v srednje-vzhodnem evropskem prostoru, pred tem je bila značilna predvsem za zahodni del Evrope ter ZDA.

Na območjih, kjer je v zadnjih desetletjih 19. stoletja prevladovalo prebivalstvo katere od narodnih manjšin, kot je bila to slovenska skupnost v Preknurju, je bil ta vidik poudarjen tudi pri prizadevanjih za ustanovitev časopisa ter pri krojenju uredniške politike, in sicer kot »sredstvo za lažjo integracijo manjšinske skupnosti v večino«. Slednje se lahko okarakterizira kot pritisk večinskega prebivalstva na narodno manjšino, kar

se je dogajalo tudi pri ustanavljanju tednika *MéV*, ko so poudarjali »večje možnosti« pripadnikov slovenske skupnosti na področju obvladanja madžarskega (tedaj državnega) jezika. Kljub temu bi bilo zelo poenostavljeno proces nastajanja in ustanavljanja murskosoboškega tednika pripisati zgolj madžarizaciji, ker je bil interes po širši informirarnosti skupnosti, ne glede na narodno pripadnost, proti koncu 19. stoletja več kot potreben.

Tedanja madžarizacija je seveda obsojanja vredne proces (kot tudi vsi ostali tovrstni pojavi), vendar je, v nasprotju z današnjimi pogostimi interpretacijami, v tistih razmerah, dobrih štirideset let po uveljavitvi madžarskega jezika v javnem življenju (do t. i. reformnega obdobja v prvi polovici 19. stoletja sta bila uradna jezika na Madžarskem latinščina in nemščina), pomenila tudi večjo možnost integracije v širšo družbeno skupnost, kar je v primeru sorazmerno množičnih narodnih skupnosti, kot so bili Slovenci, obveljalo še bolj kot pri večjih narodnih manjšinah (Romuni, Slovaki, Srbi). Zaradi tega se je v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja dokaj intenzivna madžarizacija Prekmurskega Slovencev, ki - vsaj na videz - ni bila zmeraj pogojena z grobimi pritiski, krepila vzporedno z gospodarsko-socialnim razvojem prekmurskega območja. Kot taka je do določene mere - žal tudi z negativnim vplivom na oblikovanje identitete slovenske skupnosti - »zagotavljala« pogoj integracije v posameznika v tedanjo, progresivno orientirano državno oz. narodno liberalno elito (liberalizem tistega obdobja ne gre poistovetiti s trendi, ki jih v

Evropi danes omenjajo kot liberalne). Tovrstni procesi resnici na ljubo tudi danes, poldrugo stoletje pozneje, niso tuji pri integraciji narodnih manjšin in etničnih skupin oz. njihovih pripadnikov v širšo družbeno skupnost, četudi so se motivi in družbene okoliščine v osnovi bistveno spremenile. Glede oblikovanja državne in narodne pripadnosti današnjih narodnih skupnosti oz. manjšin lahko najdemo več vzporednic s procesi v času Avstro-ogrske monarhije in Jugoslavije, o katerih v tem članku ne bomo poglobljeno razpravljati.

S postavitvijo omenjene problematike v širši kontekst nikakor ne želimo omalovaževati prisotnosti in intenziteto madžarizacije, ki se je v drugi polovici dualistične države pojavila tudi na območju današnjega Prekmurja, še posebej v okviru Madžarskega prosvetnega društva slovenske («vendske») krajine – Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, ki je bilo nekaj let tudi formalni založnik tednika MéV. Ta proces lahko zasledimo tudi v vsebinski zasnovi tednika MéV. Že pri ustanavljanju prvega murskosoboškega časopisa se je, kot smo že omenili, poudarjala tudi »potreba« po pospešenem obvladovanju madžarskega jezika s strani pripadnikov slovenske skupnosti, kar je občutno zagovarjal tudi velik delež murskosoboškega izobraženstva, ne glede na poreklo. Na območju tedanje Železne županije je bila jezikovna politika usmerjena in vodena s strani osrednjih županijskih ustanov, kjer so se – predvsem iz bojazni zaradi prisotnosti več narodnih manjšin na teritoriju županije (Nemcev, Slovencev in Hrvatov), ki so

predstavljali izdaten delež celotne populacije omenjene županije – zavzemali za intenzivno širitev madžarskega jezika v javnem življenju, na področju informiranja in šolstva. V ta namen so ustanovili tudi sklad, s pomočjo katerega so pri pridobivanju denarnih sredstev različne organizacije med sabo celo tekmovale (tudi Madžarsko prosvetno društvo Slovenske krajine je na ta račun prejemale denar). V začetnih številkah časopisa so objavljali rubriko literarnega značaja, v kateri je v obliki dialoga madžarski izobraženec nagovarjal prekmurskega gospodarja slovenske narodnosti, da naj vztraja glede učenja madžarščine svojih otrok, ker jim bo s tem zagotovil večjo perspektivo pri doseganju življenjskih ciljev in lažjo integracijo v tedaj precej intenzivno razvijajočo se madžarsko družbo. Tovrstna prizadevanja so bila z madžarskega vidika uspešna, saj je ob koncu 19. stoletja že skorajda 70% prekmurskih Slovencev obvladalo madžarski jezik (ta odstotek je bil v Murski Soboti še višji), medtem ko je bil ta delež sredi 19. stoletja okrog 10%. V drugi polovici osemdesetih let 19. stoletja se je tudi s pomočjo MéV-a propagiralo iskanje madžarskih imen za naselja s pretežno slovenskim (ter nemškimi in hrvaškimi) prebivalstvom. V ta namen je županijska skupščina ustanovila tudi posebno strokovno komisijo.

V prvih štirih letih izhajanja murskosoboškega tednika so bili članki objavljeni v obeh jezikih, z julijem 1889 pa se je stanje spremenilo. V zvezi s tem navajamo sporočilo tedanjega urednika časopisa bralcem v zvezi z odločitvijo o prene-

hanju izhajanja murskosoboškega tednika tudi v slovenskem narečju. István R. Takács je v prvem delu »obrazložitve« z dne 30. junija 1889 napisal: »Prijazno sporočamo cenjenim bralcem, da bo časopis *Muraszombat és Vidéke* od naslednje, 28. številke naprej izhajal zgolj v madžarščini. Za to bistveno spremembo smo se odločili delno zato, ker smo iz več naslovov dobili pobude za enojezično objavo ter zaradi dejstva, da zgolj 19 naših naročnikov ne obvlada madžarščine, predvsem pa zato, da bomo lahko naše vsebine večplastno širili. Globoko smo prepričani, da smo s to odločitvijo ponovno naredili pomemben korak na področju madžarizacije, tako se bomo še bolj približali načrtovanim ciljem časopisa. Upamo, da bodo naši cenjeni bralci to spremembo z veseljem sprejeli ter nas bodo v bodoče moralno in finančno podpirali.«

Razen nekaterih posameznikov se večina tedanjega murskosoboškega prebivalstva in prekmurskih Slovencev – zaradi nekoliko ohlapne narodne zavesti – s tovrstnimi vprašanji ni ukvarjala, zato bi bila pretirana trditev, da so intenziviranje madžarščine v *MéV* (in tudi drugje) doživljali kot pritisk na nacionalni osnovi. Na območju Zalske županije, v širši okolici Beltincev, kjer je bila raven slovenske narodne zavesti v Prekmurju najvišja, so tamkajšnji Slovenci manj prebiralali murskosoboški časopis, ker jim je bil v vseh pogledih (posebej verskih) najbližji časopis *Novine*, ki je izhajal pod okriljem upokojenega črenšovskega župnika Jožefa Klekla starejšega.

Če se ozremo na vsebino prvih številk murskosoboškega tednika, lahko povzamemo, da je *MéV*

informiral bralce o vseh pomembnih političnih, gospodarskih, kulturnih in kmetijsko-agrarnih vsebinah, ki so se dogajale na območju murskosoboškega okraja in v širšem prostoru ob reki Muri. Poleg tega spoznamo funkcionarje mesta in okraja, med drugimi tudi to, da je bil leta 1885 János Bács župan Murske Sobote, funkcijo okrajnega glavarja pa je tedaj zasedal Pongrác Pollák (pozneje je svoj priimek pomadžaril v Pósfay). Pomembna informacija, ki jo spoznamo ob prebiranju tednika, je bila tudi, da je imelo žensko društvo murskosoboške judovske skupnosti v omenjenem letu 45 članic, kar priča o dokaj močnem judovstvu v Murski Soboti ob koncu 19. stoletja. Zvemo tudi, da je leta 1885 v murskosoboškem okraju delovalo 151 različnih društev, med katerimi so bile čitalnice, gasilska društva, kulturno-prosvetna društva in druge skupine. Pomembna gonilna sila meščanskega družbenega življenja je bil t. i. kazino, katerega predsednik je 1. avgusta 1886 postal mladi murskosoboški lekarnar Béla Bölcs, tajnik je bil Jenő Csorna (namestnik okrajnega glavarja) in blagajnik István R. Takács, osnovnošolski učitelj.

Na koncu omenimo še, da so si na začetku leta 1919 murskosoboški socialni demokrati in nekateri drugi soboški izobraženci, ob podpori vladnega komisarja Béle Obala prizadevali za to, da bi *MéV* postal dnevni časopis v madžarskem jeziku, obenem pa so se zavzeli tudi za prekmurski tednik v slovenskem jeziku, ker – zaradi strankarskih vidikov – niso bili zadovoljni s Kleklovimi *Novinami*, ki jih je tedaj urejal Jožef Klekl mlajši.

Dejan Süč, dr. Albert Halász

Življenje in delo tiskarja Izidorja Hahna

Priimek družine Hahn med Prekmurci še danes vzbudi občutek spoštovanja. Mnogi se še danes namreč spominjajo Izidorja Háhna, murskosoboškega tiskarja, izpod rok katerega so nastale številne tiskovine, ki so temeljito odslikavale duh tistega časa.

1. Izvor družine Hahn

Toda kdo je v resnici bil Izidor Háhn, odkod je prišel, kdo so bili njegovi sorodniki? Odgovor na vsa ta vprašanja ni enoznačen, predvsem pa je očitno dejstvo, da se z družino Háhn in njenimi predniki prekmurški zgodovinarji še niso ukvarjali. In to neodvisno od tega, da družina in njeno širše sorodstvo obsega kar nekaj pomembnih judovskih družin tistega časa, med njimi družino Schwarz iz Murskega Središča, družino Kemény iz Moščancev in splošno znano družino Hirschl iz Murske Sobote.

Nemalo podatkov o družini Hahn se da najti tudi na spletu, vendar so informacije v veliki meri omejene predvsem na časovno obdobje po 1. svetovni vojni, izjemno malo pa vemo o družini in njenem življenju pred 1. svetovno vojno, in kar je še pomembneje, v devetnajstem stoletju.

Izidor Hahn
Vir: Pomurski muzej Murska Sobota, Galerija portretov
<https://www.pomurski-muzej.si/pages/en/whats-online/articles-and-materials/galerija-portretov.php>

Ta raziskava se osredotoča predvsem na pregled matičnih knjig murskosoboške judovske skupnosti, z namenom da bi tako lažje določili izvor družine Hahn. Sredi devetnajstega stoletja je bilo v Murski Soboti, ali Olsnitzu, kot se je tedaj imenoval trg, rojenih kar nekaj Judov s priimkom Hahn.

Najzanimivejše dejstvo, ki je bilo potrjeno, je prav gotovo izvor družine, saj na podlagi matičnih knjig lahko zaključimo, da je prvi član družine Hahn v Mursko Soboto prispel v prvi polovici 19. stoletja, okoli leta 1840. Hahn Heinrich je bil rojen v Znojmu na Moravskem (danes jug Češke Republike) in je umrl leta 1896 v Murski Soboti.

és bejelentette a következő halálesetet:

Az elhunyt

családi és utóneve: *Heinrich Hahn*

vallása: *izraelita*

állása (foglalkozása): *hívelevő*

lakóhelye: *Murska Sobota, Hercegovina*

születéshelye: *Znaim, Moravország*

életkora: *26* (*hetvenhat*) éves,

házastársának családi és utóneve: *Böhm Rozália*
ismeretlen

atyjának családi és utóneve, állása (foglalkozása) és lakóhelye:
znaimi Hahn Jakob, Znaim
Moravország

anyjának családi és utóneve, állása (foglalkozása) és lakóhelye:
znaimi Böhm Rozália, Znaim
Moravország

A halál

helye: *Murska Sobota*

ideje: *1896* (ezer *nyolcvanötödik* század *ötödik* év *ötödik* napján)

évi *május* hó *4* (*negyedik*)

napjának dél *öt és fél* órában (*fél nyolc*) órája.

oka: *szívizérvényesülés*

Mrliški list Heinricha Hahna (4. 5. 1896 Murska Sobota).

Prevod: Umrl je Heinrich Hahn, izraelit, lastnik hiše, živeči v Murski Soboti, rojeni v Znaimu, Moravska. Žena Böhm Rozália, oče Hahn Jakob iz Znaima. Preminil v Murski Soboti 4. maja 1896.

Med pregledom matičnih knjig je prišel na plano tudi poročni list sina Heinricha Hahna, Hermana Hahna, ki se je 23. februarja 1881 v Dolnji Lendavi poročil z Netti oz. Anno Schwarz iz Murskega Središča.

A völgyény					A menyasszony				
fron	neve, ezimé vagy fogalható neve születés helye	születi lakása	életkor	életkor	neve és születés helye	születi lakása	életkor	életkor	életkor
	Hahn Hermann kereskedő Mura	Körményháza	22	1	Schwarz Anna kereskedő Mura	Székelyudvarhely	24	1	

Kol' is konyfior híreztették ki	A esketés hava és napja.	A esketés helye.	A tanúk neve.	A rabbinus vagy annak neve ki az esketést végrehajtá	Érreveztet
Más Lendaván 1881 kora február 23-án németül háromfior		Más Lendaván	Schwarz Ignác Hahn Henrik	Schacherl Mosz	

Poročni list Hermana Hahna in Ane Schwarz (23. 2. 1881 Dolnja Lendava).

Prevod: Ženin Hermán Háhn, trgovec, rojen v Murski Soboti, sin Henrika Háhna in Sali Böhm iz Murske Sobote, star 22 let, se je poročil z Netti Schwärz, rojeno v Murskem Središču, hčero Ignátza Schwärza in Háni Friedrich, živečo v Dolnji Lendavi, staro 24 let, samsko. Poroka je potekala 23. februarja 1881 v Dolnji Lendavi, obred je opravil rabin Mozes Schacherlsz.

Schema družinskega drevesa na podlagi do sedaj dostopnih informacij izgleda tako:

Hahn Jakob »Znaim, Morvaorszag« + Rosalia

a) Hahn Henrich (c. 1820 Znojmo–4. 5. 1896 Muraszombat¹) + Böhm Rosalia/Sali (živi 1881)

- a1) Hahn Kobi (18. 6. 1849 Olsnitz²–)
- a2) Hahn Marie (27. 10. 1850 Olsnitz³–)
- a3) Hahn Abraham (20. 3. 1852 Olsnitz⁴–29. 6. 1852 Olsnitz)
- a4) Hahn Betti (24. 10. 1854 Olsnitz⁵–12. 6. 1879 Barkocz)
- a5) Hahn Herman (3. 6. 1857 Ižakovci⁶–) + Schwartz Netti/Ana (c. 1857 Muraszerdahely–)

- a5–1) Hahn Izidor (4. 4. 1893 Bodonci–januar 1945 transport Praga–Češke Budejovice)
- a5–2) Hahn Pál/Pavel (10. 2. 1894 Bodonci–1945 Nordhausen) + Gross Margareta (1906 Fokovci–)
- a5–3) Hahn Rozalija (1906–1944)
- a5–4) Hahn Viktor (13. 4. 1887 Zoltánháza/Zenkovci⁷–)
- a5–5) Hahn Henrik/Hinko
- a5–6) Hahn Miksa/Maxmillian (7. 11. 1883 Senkocz–)
- a5–7) Hahn Samuel (26. 4. 1889 Zoltánháza/Zenkovci⁸–1944 Auschwitz) + Gizella Fürst
- a5–8) Hahn Adolf (5. 10. 1882 Senkocz–)
- a5–9) Hahn Irén (16. 7. 1885 Zenkocz–)
- a5–10) Hahn Elza (21. 3. 1891 Bodohegy–)

- 1 Mrliška civilna Muraszombat 18/1896.
- 2 Rojstna judovska Muraszombat 283.
- 3 Rojstna judovska Muraszombat 283.
- 4 Rojstna judovska Muraszombat 284.
- 5 Rojstna judovska Muraszombat 286.
- 6 Rojstna judovska Muraszombat 288.
- 7 Rojstna matična MS, fol. 74, zap. Št. 19.
- 8 Rojstna matična MS, fol. 78, zap. Št. 65.

2. Tiskar Izidor Hahn

V časopisu *Novine*, ki ga je izdajal Jožef Klekl in je izhajal ob četrtnih, je bilo 2. januarja 1930 pod naslovom *Kak se delajo Novine?* na dveh straneh opisano, kakšen je postopek izdelave tega časopisa. Od ideje do končne tiskovine. Avtor omeni, da je opis postopka samega tiskanja zapleten in priporoča, da se vsi, ki jih to zanima, obrnejo na tiskarja *Novin Izidorja Hahna*, ki jim bo to pokazal, če bo dobre volje, v nasprotnem primeru, pa »se ne da z njim nikaj opraviti, (ali to tudi vsake kvatre samo ednok).«. *Novine* objavijo tudi fotografije o tiskarni.⁹

Leta 1931 pa *Novine* pišejo o tiskarju Izidorju Hahnu in njegovem očetu Hermanu sledeče: »Hahnov oča je čudovit mož. Celo življenje njemu je poteklo v trdom delu. Rodio se je v Soboti,¹⁰ tu se je tudi včio, nato pa se je preselo v Bodonce, kde je odpro trgovino. Že za kratek čas ga je vsa kroglina zljubila. Pred kratkim se je preselo v Soboto. Bodončari še zdaj žaljujejo za njim i pravijo, da takšega trgovca več nedo meli.

Jubilant je oča dvanajstere dece. Štirje so vmrli, osem pa jih žive. Znanci so ga spitali, ka de s telkov decov, a on jim je s smehom odgovarjao, da do že nekak živeli. Prav je meo. Vse je spravo do krüha. Večinoma so postanoli trgovci. Zvün osmere živoče dece ma 17 vnükov i 2 pravnúka.

9 „Kak se delajo Novine?“, *Novine*, 2. januar 1930.

10 Pravilno v lžakovcih.

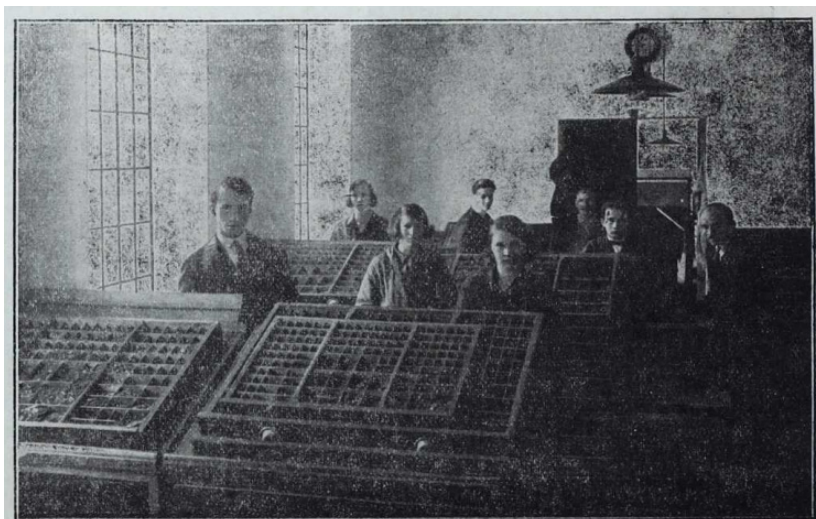
Peti sin je Izidor, ki je zdaj v 38. leti i obhaja 25 letnico svojega dela. Hahnovi v začetki neso bili bogati i so deca že rano sama morala gledati za krühom. Tak se je godilo tudi z Izidorom. V dvanajstom leti se je šo včit. Posveto se je tiskarskomi deli. Včio se je v Soboti, v Kolosvári,¹¹ Deši,¹² Lendavi i Čakovci. Po svetovnoj bojni, v šteroj je bio trikrat ranjeni, se je naselo v Soboti i je l. 1922. prevzeo kak vodja Prekmursko tiskarno i knjigarno. Za dve leti je postano lastnik Prekmurske knigarne.

G. Izidor je po svojem oči herbao poštenost i veselje do dela. Tiskarno i knjigarno naravnoč lübi i dostokrat prime za takše delo, kakšega drügi voditeli tiskarn i lastniki knjigarn ne bi niti pogledali. Pod njegovim vodstvom se je tiskarna i knjigarna tak razvila, da med menšimi tiskarnami ne niti edne, štera bi mogla z njov konkurirati. Vsa tiskarska dela zvršüje tak naglo i po tak nizkoj ceni, da prekosi celo velke tiskarne.« ... »Poštenost i nevtrüdliva delavnost sta prinesla g. Hahni blagoslov. Dnes ga lahko prištevamo med bogate Sobočance. Ravno letos je küpo velko Peterkovo hišo, pred par tedni pa velko knižnico grofa Szaparyja.«¹³

11 Takrat Avstro-Ogrska monarhija, madžarsko Kolozsvár, danes Romunija, Cluj-Napoca.

12 Takrat Dés, danes Romunija, Dej.

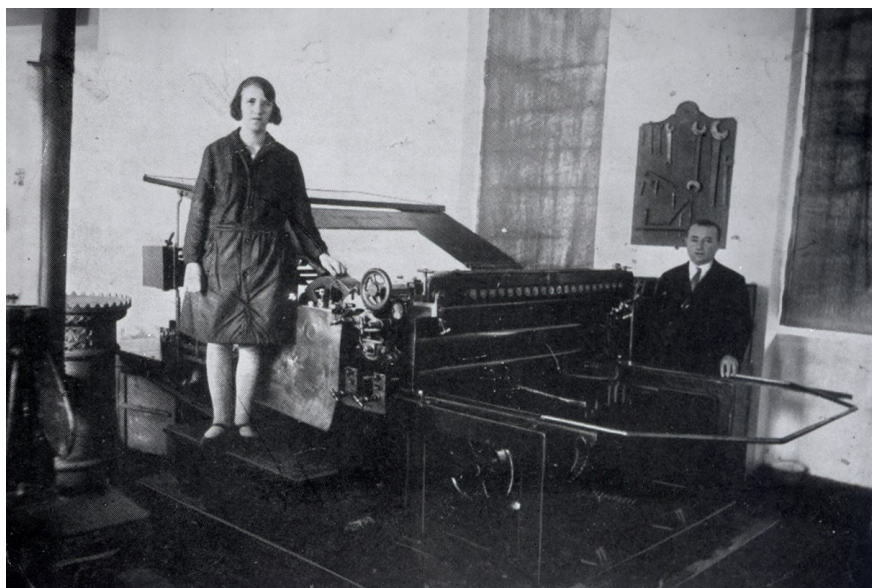
13 „Dva jubilanta – oča slavi zlato poroko. – Peti sin srebrni jubilej dela“, *Novine*, 7. junij 1931.

Stavnica z delavstvom.

(V prvoj vrsti: g. Rotdeutsch, gdč. Franko, Barbarič; v drugi vrsti gdč. Silagyi, gg. Škodnik, Hahn, Norčič, pri dveraj g. Gergorič.)

Stavnica, kjer so iz predalčkov sestavljali svinčene črke za tisk
Vir: Novine, 2. januar 1930

Tiskarski stroj, desno stoji Izidor Hahn, lastnik papirnice in vodja tiskarne (levo stoji zaposlena v tiskarni)

Vir: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1578751875662322&set=a.969570576580458>

Trgovina Hahn in Prekmurska Tiskarna.

Papirnica oz. knjigarna Hahn in Prekmurska tiskarna
Vir: Novine, 2. januar 1930

Izidor Hahn se je rodil 4. aprila 1893 v Bodoncih kot peti otrok v družini očeta trgovca. Po šolanju je Izor, kakor so ga klicali, postal tiskarski vajenec pri znanem lendavskem tiskarju Ernestu Balkanyiju. Kot izučeni tiskar je leta 1922 postal vodja Prekmurske tiskarne, ki je bila v lasti Prekmurske banke. Naslednje leto so tiskarno preselili v lastne prostore in na njegov predlog kupili nove stroje ter jo preuredili na električni pogon, leta 1924 je razširil dejavnost z odprtjem knjigarne in papirnice, ki je bila odprta do aprila 1944, ko so prekmurske Žide aretirali in odpeljali v koncentracijska taborišča, med njimi tudi Izidorja Hahna in njegovo družino. Vso zalogo je nato prevzel trgovec Franc Kúhar. Tiskarna je ostala v lasti Prekmurske banke vse do likvidacije leta 1946, nato je premoženje prevzela Narodna banka, stroje pa so odpeljali v Ljubljano. Po do sedaj znanih podatkih je Izidor Hahn na dražbi leta 1931 kupil dragoceno in veliko knjižnico grofovske družine Szapary. Zbirko je uredil in pozneje knjige tudi izposojal ter prodajal. Izposoje knjig so imele tudi druge papirnice, npr. omenjeni tiskar in papirničar Balkányi v Lendavi. Izidor Hahn je umrl 25. januarja 1945 na transportu iz smeri Prage proti Češkim Budjevicam. Ob koncu druge svetovne vojne so hišo izropali, »izgubljena« je bila tudi njegova knjižnična zbirka.¹⁴

14 Niki Brumen, „Knjigarne in papirnice v Pomurju“, *Kronika (Ljubljana)* 19, št. 2 (1971): 105–9; Niki Brumen, „Tiskarne v Pomurju“, *Kronika (Ljubljana)* 9, št. 2 (1961): 82–92; Brumen, „Tiskarne v Pomurju“, 1979; Franc Kuzmič, „Izdajateljska in tiskarska dejavnost prekmurskih Židov“, *Stopinje* 2001 (2001): 71–75; Jožef Papp, „Hahn, Izidor“, *Obrazi slovenskih pokrajin*, 20. april 2020; A. Nana Rituper Rodež, „Poklon skupnosti, ki je vplivala

Hahn je vajeniška leta končal ob koncu 1909, iz stavca fantiča Izidorja je postal pomočnik gospod Izor Hahn in je že leta 1910, s sedemnajstimi leti opravljal zahtevno delo črkostavca v murskosoboški tiskarni, kjer so od leta 1884 izdajali časopis *Muraszombat és Vidéke* (Murska Sobota in njena okolica) ter druge tiskovine. Ob predstavitvi časopisa ob 25. jubileju 1910 so zapisali, da ima npr. pomočnica urednika pomembno nalogo, saj ona korigira in revidira časopis, sicer bi se brez njenega ostrega očesa po zaslugi gospodiča Izidorja Hahna, stavca, bralci zelo zabavali zaradi tiskarskih napak. Tiskarna je delovala v lasti Ernőja Balkányija pod vodstvom Barnabása Erdőssyja.¹⁵ V Balkányijevi podružnici je tiskarna delovala od 1906 do 1918. Iz tega obdobja poznamo nekaj ponatisov molitvenikov in nabožnih tiskov za Klekla. Za kraj tiskanja so navedli Alsólendva in Muraszombat. Izmed teh je nekaj tiskovin v slovenskem črkopisu (*Den Marijine zapuščenosti*).¹⁶ Od 14. julija 1918 pa ima časopis *Muraszombat és Vidéke*, ki so ga tiskali prav tam, v impresumu navedeno: *Nyomatott a Vendvideki Könyvnyomda gyorssajtóján* (tulajdonos: *Muraszombati Takarékpénztár*) *Muraszombatban*. V prevodu: Natisnjeno na brzo-

na razvoj mesta in regije“, *Vestnik*, 6. maj 2021; Saša Šavel Burkart, „Začetna postaja Auschwitz, končna postaja Seeshaupt. Trpka zgodba soboške judovske družine Hahn“, *MMC*, 30. april 2020.

15 „Izidor legénynyé avanszált“, *Muraszombat és Vidéke*, 5. december 1909.

16 *Den Marijine zapuščenosti: molitve za časa boja: dár Marijinoga lista ob priliki desetletnice* (Črenšovci: Uredništvo Marijinoga lista, 1914).

Stavba Prekmurske tiskarne na fotografiji Niki Brumen (brez letnice)
Vir: Arhiv Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, (Brumen, 1979)

tiskalnem stroju v Vendskokrajinski tiskarni (lastnik: Murskosoboška hranilnica) v Murski Soboti.

Izidor Hahn, kot omenjeno, je bil tudi vojak v I. svetovni vojni. Časopisni članek iz *Alsó-Lendvai híradó* (Dolnjelendavski vestnik) 19. septembra 1915 z naslovom »Kdor ima sedem sinov v vojni«¹⁷ poroča o trgovcu Hermanu Hahnu iz Bodonec, ki ima vseh sedem sinov od začetka vojne na fronti. Eden izmed njih je v vojnem ujetništvu, pozneje še eden, Izidor Hahn, takratni sodelavec časopisa, pa je v Karpatih zbolel za tifusom in je v negi pri Munkácsu.¹⁸ Čez leto dni pa časopisa v Lendavi¹⁹ in Murski Soboti²⁰ poročata, da je njihov stavec, Izidor Hahn težko ranjen v glavo na zdravljenju v Budimpešti, kjer se je po okrevanju vrnil na bojišče. Pišejo, da je bil o sinovih starejšega Hahna obveščen tudi cesar, ki mu je poslal pismo s priznanjem in 200 kron v darilo, kot nekaterim drugim staršem. Seveda darila ni poslal osebno vladar, ampak je to bila najverjetneje ustaljena praksa takratnega režima v takšnih primerih, ko so bili vsi sinovi vpoklicani. Hahn je tudi v uredništvo pisal pisma, eno, v katerem maja 1915 poroča, da je spet v gorah na fronti, so objavili v *Muraszombat és Vidéke* 23. maja. Avtor članka izrazi upanje, da se bo iz ognja svinčenih krogel kmalu vrnil v tiho cesarstvo svinčenih črk.²¹

17 „Akinek hét fia van a háboruban“, *Alsó-Lendvai Híradó*, 19. september 1915.

18 Danes Mukačevo, Ukrajina.

19 „Akinek hét fia vesz részt a háboruban“, *Alsó-Lendvai Híradó*, 6. avgust 1916.

20 „Megsebesülve“, *Muraszombat és Vidéke*, 23. julij 1916.

21 „Levél a szerkesztőséghez“, *Muraszombat és Vidéke*, 23. maj 1915.

In se je res vrnil, ter začel uspešno kariero tiskarja. Vsi pa niso imeli takšno srečo. *Muraszombat és Vidéke* 1914 npr. poroča, da je na južni fronti umrl njihov knjigovez, 29. letni Zsigmond Karafiáth, ki je za sabo pustil vdovo s tremi otroki.²²

Ob koncu I. svetovne vojne 1919 je tiskarna prešla v državno last, od 12. decembra 1920 pa se pojavi ime Prekmurska tiskarna, ki je bila v lasti Prekmurske banke, prej *Muraszombati Takarékpénztár*. V tem času, 1922, postane strokovni vodja tiskarne Hahn. Tiskali so vse od drobnega tiska do knjig, tudi pravilnike društev, šolskih letnih poročil. Natisnili so prevode Janoša Flisarja (več avtorjev, tudi znamenito pripovedno pesem János Vitéz Sándorja Petőfija) v založbi Dúševnega lista, prevode Franca Kolenca v samozaložbi, seznam prekmurskih občin leta 1921, katekizme verskih družin v Murski Soboti, Evangeličanski kalendar 1923–1941, Kalendar Srca Jezušovoga za leto 1931 in 1932, Dober Pajdaš Kalendarium 1923, 1930 do 1941, Marijin list od št. 6 1929, do št. 3 1932, Marijikin ogratek, Dúševni list 1923 do 1941 in drugo, izdali so ponatise knjige *Mrtvečne pesmi*, molitvenike, *Sztarisinsztvo* i *zvacsinisztvo* v izdaji Izidorja Hahna ipd. Tiskali so tudi časopise *Prekmurski glasnik*, *Mörsko krajino* (pozneje *Muravidék*), *Népújság* (Ljudski časnik), *Kmečko moč* 1927, št. 14–16, *Mursko krajino* 1922–41, *Szabadság* (Svoboda), *Murske novine*, *Novi čas* in *Mladega Prekmurca*. *Novi čas*, tednik za gospodarstvo in prosveto (2. oktober 1932 do 22. janu-

22 „A mi gyászunk“, *Muraszombat és Vidéke*, 20. december 1914.

ar 1933, št. 2) je bil pisan v knjižnem slovenskem jeziku in črkopisu. Zaradi naprednejše vsebine je moral prenehati izhajati, čeprav so zadnjo številko natisnili že v Ljubljani v tiskarni J. Blasnik nasl., da bi zaobšli cenzuro. Mladi Prekmurec 1936–1940 je postal po nekaj številkah prva prekmurska literarno-politična »napredna« revija. V Prekmurski tiskarni so bile natisnjene št. 1–4 letnika 1936–37, št. 5–10 letnika 1938–39, št. 1–10 letnika 1940. Med 2. svetovno vojno je tiskarna spet dobila staro ime, Vendvidéki Könyvnyomda Muraszombat, ki jo je Izidor Hahn vodil do aretacije 1944. Nadaljevali so s tiskanjem časopisa Muraszombat és Vidéke, v slovenščini so tiskali Duševni list 1941, Dober Pajdaš Kalendarium za leto 1942 in 1943, Evangeličanski kalendar 1942 in drugo v prekmurščini z madžarskim tipkopisom.²³

V Hahnovi knjigarni, kjer so prodajali tudi glasbila, so se dobile razne tiskovine, kot železniški vozni red, razni obrazci, do knjižnih daril npr. za Miklavža in božič, modnih revij in drugih knjig, npr. madžarsko-prekmurski in prekmursko-madžarski slovar Janoša Flisarja, sicer izdana v Budimpešti 1942 oz. 1943; albumi, letni koledarji, pisala, tudi tiskovine v staroslovenskem jeziku.²⁴ Tiskali so tudi prestižne dopisne liste na dražji papir z vodnim žigom in barvnim tiskom, vizitke, dopisnice, jedilne liste ipd. Za lastne potrebe je Izidor Hahn ob svojem imenu upodabljal tiskarske tam-

pone za nanašanje tiskarske barve, na večji, verjetno promocijski vizitki z imenom tiskarne in svojim priimkom, je upodobil grifona s tiskarskima tamponoma.

„Nas Kalendar“

na 1944. presztoujno leto de té dni zgotovleni i sze lejko dobí pri vszej ravnitelaj soul. nadale v Háhn Izidor-a knjigárni v Muraszombati, kak túdi v drúgi bautaj. V nyem je puno hasznovitoga cstenyá za nase kmécske lúdsztvo. záto naj nede niedne hizse brezi toga kalendára. Kosta szamo 1.50 pengőja.

Oglas za koledar za leto 1944

Vir: Muraszombat és Vidéke, 11. februar 1944, št. 7, str. 5.

Krátki glászi

„NAS KALENDÁR“

sze pá lejko dobí pri Háhn Izidori v Muraszombati.

Oglas za koledar za leto 1944

Vir: Muraszombat és Vidéke, 11. februar 1944, št. 7, str. 5.

²³ Brumen, „Tiskarne v Pomurju“, 1961; Kuzmič, „Izdajatelj-ska in tiskarska dejavnost prekmurskih Židov“.

²⁴ „Molitvene knige“, *Muraszombat és Vidéke*, 13. marec 1942.

Reklamna vizitka večjega formata: Tiskarna Slovenske krajine, Hahn, Murska Sobota
Vir: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

Vabilo z omembo Čitalnice, tj. predhodnice knjižnice
Vir: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

Bibliografija

- Alsó-Lendvai Híradó*. „Akinek hét fia van a háboruban“. 19. september 1915.
- Alsó-Lendvai Híradó*. „Akinek hét fia vesz részt a háboruban“. 6. avgust 1916.
- Brumen, Niki. „Knjigarne in papirnice v Pomurju“. *Kronika (Ljubljana)* 19, št. 2 (1971): 105–9.
- Brumen, Niki. „Tiskarne v Pomurju“. *Kronika (Ljubljana)* 9, št. 2 (1961): 82–92.
- Brumen, Niki. „Tiskarne v Pomurju : pregled tiskarn v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni in v Ljutomeru“. Murska Sobota, 1979. <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/sikms/17828403>.
- Den Marijine zapuščenosti: molitve za časa boja: dár Marijinoga lista ob priliki desetletnice*. Črenšovci: Uredništvo Marijinega lista, 1914.
- Kuzmič, Franc. „Izdajateljska in tiskarska dejavnost prekmurskih Židov“. *Stopinje* 2001 (2001): 71–75.
- Luthar, Oto. *Po robovih spomina. Antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, 2012. <https://ikss.zrc-sazu.si/sites/default/files/porobovihspomina.pdf>.
- Matične knjige: kot v opombah od 1 do 8.
- Muraszombat és Vidéke*. „A mi gyászunk“. 20. december 1914.
- Muraszombat és Vidéke*. „A régi és az új – gárda“. 1. januar 1910.
- Muraszombat és Vidéke*. „Hirek. Királyi jutalom Hahn Hermann bodóhegyi szatócsnak“. 30. julij 1916.
- Muraszombat és Vidéke*. „Izidor legénynyé avanszált“. 5. december 1909.
- Muraszombat és Vidéke*. „Krátki glászi“. 11. februar 1944.
- Muraszombat és Vidéke*. „Levél a szerkesztőséghez“. 23. maj 1915.
- Muraszombat és Vidéke*. „Megsebesülve“. 23. julij 1916.
- Muraszombat és Vidéke*. „Molítvene knige“. 13. marec 1942.
- Muraszombat és Vidéke*. „Nas Kalendár“. 26. november 1943.
- Novine*. „Dva jubilanta – oča slavi zlato poroko. – Peti sin srebrni jubilej dela“. 7. junij 1931.
- Novine*. „Kak se delajo Novine?“ 2. januar 1930.
- Papp, Jožef. „Hahn, Izidor“. *Obrazi slovenskih pokrajin*, 20. april 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/hahn-izidor/>.
- Rituper Rodež, A. Nana. „Poklon skupnosti, ki je vplivala na razvoj mesta in regije“. *Vestnik*, 6. maj 2021. <https://vestnik.svet24.si/clanek/aktualno/poklon-skupnosti-ki-je-vplivala-na-razvoj-mesta-in-regije-870878>.
- Šavel Burkart, Saša. „Začetna postaja Auschwitz, končna postaja Seeshaupt. Trpka zgodba soboške judovske družine Hahn“. MMC, 30. april 2020. <https://www.rtv slo.si/kultura/dediscina/zacetna-postaja-auschwitz-koncna-postaja-seeshaupt/522362>.

dr. Andrej Hozjan

Najstarejši zapis privilegija trga Dolnja Lendava iz leta 1595

S tem zapisom želimo opozoriti na obstoj za današnje mesto Lendava zelo pomembnega vira. To je najstarejši danes znan in ohranjen zapis privilegijske listine za trg Dolnja Lendava iz leta 1595. Da bi bralci lahko razumeli njeno pomembnost, je potrebno najprej razjasniti izraze glede statusa starejših – srednjeveških meščanskih naselbin v deželah svetoš Stefanske krone in posebej v prostoru Kraljevine Madžarske. V slovensko-jezični in madžarski (madž.) strokovni in poljudni literaturi se je pred nekaj desetletji pojavila trditev o nekdanjem mestu Murska Sobota, medtem ko je za srednjeveško Dolnjo Lendavo to izrecno trdil dr. Ivan Zelko.¹ Pomeni, da je treba začeti s pojasnilom o madžar-

1 Sumarni citat: Jožef Smej: Pregled srednjeveške zgodovine Murske Sobote. Predstavitev novega mestnega grba. *Zgodovinski časopis*, letnik 44, 1990, str. 547–551; Jožef Smej: Prizadevanje Sobočanov za mestne pravice od 1366. *Vestnik*, leto 41, št. 12, 29. 3. 1990, str. 11, št. 13, 5. 4. 1990, str. 8, in št. 14, 12. 4. 1990, str. 8; Benczik Gyula, Bilkei Irén, Andrej Hozjan, Kapiller Imre, Franc Kuzmič, Molnár András, Mukicsné Kozár Mária: *Források a Muravidék történetéhez – Szöveggyűjtemény*. 1. kötet, 871–1849/ *Viri za zgodovino Prekmurja*. Zbirka dokumentov. 1. zvezek, 871–1849, Szombathely–Zalaegerszeg, 2008, št. 19 – str. 77–78, in št. 26 – str. 93–94 (dalje: *Források a Muravidék*); Ivan Zelko: Lendava – srednjeveško mesto. V: Novak, Vilko (ur.) *Zgodovina Prekmurja*. Murska Sobota, 1996, str. 308–309.

sko-jezičnih, v zgodovinopisju znanih strokovnih pojmov város in mezőváros: prvi v slovenskem (slov.) prevodu pomeni »mesto«, drugi pa dobesedno »podeželsko mesto«. Madžarski zgodovinarji so v prejšnjem stoletju temeljito preučili procese nastajanja in razvojne poti starejših urbanih krajev – mest in trgov – v omenjenem prostoru. Med najboljše poznavalce teh procesov je spadala dr. Vera Bácskai.² Temeljito jih je opisala že v svoji doktorski disertaciji in se nato v toku svoje znanstvene kariere vedno znova rada vračala k tem temam.

Na podlagi njihovih spoznanj in pa primerjav z dognanji drugih zgodovinarjev (npr. avstrijskih in slovenskih) je možno zapisati naslednje: madž. pojmu város vsekakor direktno odgovarja slov. izraz mesto, medtem ko moramo pojem mezőváros enačiti z izrazom trg oz. še natančneje: utrjen trg. Tako v madž. kot v slov. jeziku so temeljni izrazi za formalni statusni položaj starejših krajev znani. Poznamo v bistvu tri osnovne slovenske: vas – trg – mesto, kar se v madžarščini enači s pojmi falu (oz. v starejših virih *falva*, *falu*) – mezőváros – város, in v hrvaščini s pojmi selo (kajkavsko: ves) – trgovište – grad. V latinščini, jeziku starejših zgodovinskih virov (največkrat so to bile listine), so bili ti trije osnovni izrazi običajno zapisani kot *villa* – *oppidum* – *civitas*.

2 Bácskai Vera: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai kiadó, Budapest, 1965; Vera Bácskai / Bácskai Vera: Mestna zgodovina na Madžarskem po letu 1945. *Kronika*, letnik 30, 1982, št. 1, str. 46–50, z obsežno bibliografijo monografij in člankov madž. avtorjev o tej temi do leta objave.

O nadaljnjih posebnostih statusnih položajev starejših urbanih krajev v prostoru kraljevine je pisanje na tem mestu odveč. Predvsem se ne more zaiti v obširno razlago res pomembnih razlik med mestom in podeželskim mestom oz. trgom. Slednji je recimo lahko postal mesto le po volji in na podlagi ukaza svetoštetfanske krone (kralja), kraljice, nadškofa ali škofa – vsak od imenovanih je tedaj nujno moral biti njegov lastnik. Zadostuje sklep, da je velika večina slov. etničnega prostora stoletja dolgo živela v državno-pravnih okvirjih Svetega rimskega cesarstva, medtem ko je bilo Prekmurje oz. tukajšnji prostor med rekama Rabo in Muro od dobe kralja sv. Ladislava I. (1077–1095) do leta 1919 v okvirju omenjene kraljevine. To sta bila dva medsebojno zelo različna si državno-pravna sistema, zato so v obeh nastale kar očitne razlike in posebnosti tudi glede statusno-položajne situacije meščanskih krajev. Nekaj pa jim je vendarle bilo in ostalo enako: principi lastnine nad posamičnim krajem na tej ali oni strani državne meje niso poznali razlik. Prav o lastnini nad krajem Dolnja Lendava in z njo povezanim privilegijem trga oz. trškim privilegijem bo govor v članku.

Za celovito razumevanje vsebin se ne smemo izogniti temu pojmu. Kakemu bralcu je morda nejasno, kaj pomeni beseda privilegij v primerjavi z izrazoma sejemaska pravica in sejemski dan. V slov. jeziku se lahko vse tri izraze razloži kot prednost (namreč pred drugimi oz. okoliškimi kraji) ali tudi posebna milost. Upoštevajmo pa važen dodatek: sejemsko pravico oz. sejemski dan so nekemu kra-

ju kot celoti lahko podelili le svetoštetfanska krona (beri: kralj), cerkveni dostojanstveniki (nadškof, škof) in fevdalni lastnik kraja – plemič ne glede na dejstvo, da je bil kraj v trenutku podelitve vas, trg ali mesto. Ta prednost je pomenila pravico svobodnega, se pravi do podelitelja ali krone nezavezujočega oz. neobdavčenega trgovanja v kraju na ta dan in še dva dni pred in po njem. Krajevno vodstvo pa je hkrati lahko od vseh trgujočih zahtevalo trgovsko pristojbino, npr. plačilo za postavitve stojnice, zakupljenega prostora itd. Posamičen isti kraj (vas, trg, mesto) je lahko pridobil enega ali kar več sejemskih dni naenkrat, in jih je imel tudi do osem – devet v enem letu, pač po volji trenutnega lastnika ali krone (kralja). V primeru ugotovljenih nepravilnosti glede sejemskega dogajanja pa se je lahko zgodil celo odvzem te sejemске pravice s strani dodelitelja.

Temu nasprotno pa je bil trški privilegij kot posebna milost podelitelja kraju – pravilneje vasi, skupnosti vseh ali le dela v njej živečih ljudi, dodeljen le enkrat in nepreklicno za zmeraj. Podelil ga je lahko izključno konkretni takratni lastnik te vasi: fevdalni gospodar – plemič ali nadškof oz. škof, če pa je vas pripadala kroni, pa sama krona (kralj). Predstavljal je spisek pravic, ki jih je podelitelj namenil kraju na podlagi dobljenih prošenj njegovih prebivalcev – vaščanov. Pravice (prednosti) so jim odtlej bistveno spremenile, se pravi izboljšale njihovo vsakdanje življenje v primerjavi z vsemi drugimi okoliškimi vasi oz. vaščani. Slednji so trajno živeli v osebno podložnem razmerju do svojega

gospodarja. Novopečeni prebivalci trga, tržani, so sicer še naprej živeli v podložnem razmerju, a z bistveno manjšimi obvezami do gospodarja kot ostali. Trški privilegij je moral v privilegijski listini kot pravno zavezujočem dokumentu natančno naštet in opisati vse dolžnosti in obveze tržanov do njihovega lastnika.

Že samo to dejstvo – natančen zapis obvez, kar so tržani lahko shranili in po potrebi uveljavljali pred sodiščem – je predstavljal res posebno milost. Medtem so morali vsi ostali vaški podložniki svojemu gospodarju še naprej oddajati in poravnovati vse, kar je od njih zahteval in kar največkrat ni bilo nikjer zapisano. Urbarji tukajšnjih zemljiških veleposesti so bili vsaj do konca 16. stoletja na Madžarskem prej redka posebnost kot pa običajni popisi obstoječih podložnih kmečkih enot. Tudi če je gospodar v poznejših časih imel izpisan urbar svoje zemljiške lastnine, ga podložnikom ni kazal oz. dovolil javno prebrati, saj bi si s tem omejil možnosti njihovega neomejenega izkoriščanja. Raje kot to jih je držal v nevednosti. Še v zgodnji dobi kraljice Marije Terezije, sredi 18. stoletja, podložniki v Prekmurju niso imeli pojma o obstoju njihovega zemljiškega urbarja; mnogi sploh niso vedeli, kaj naj bi ta izraz pomenil.

Trški privilegij je bil od trenutka podelitve trajna in formalno-pravno neodtujljiva pravica trga. Po uveljavljenem pravu si niti sam lastnik trga, kaj šele kdo drug, ni smel drzniti storiti kaj takega. In vendar se je prav to v zgodnjenovoveški dobi (16.–18. stoletje) dogajalo v mnogih primerih, tudi

v Prekmurju. Z zanikanjem oz. odpravo trških pravic so si lastniki obetali/hoteli spremeniti tržane nazaj v običajne kmečke podložnike, enake ostalim, od katerih bi lahko odslej dobivali več prihodkov in materialnih dobrin kot od tržanov. To je bil razlog neštevilnim prošnjam in pritožbam na oblast, predvsem na madž. kraljevi dvor, kot tudi mnogim sodnim procesom, ki so jih tržani sprožali zoper početje svojih lastnikov.

Obe pravici, sejemski dan in trški privilegij, bi sčasoma lahko utonili v pozabo. Zato so ju krajevni oz. trški voditelji ob nastopu novega krajevnega lastnika običajno ponudili le-temu v potrditev. Ta je pravice potrdil ali pa jih na vztrajne prošnje kraja/trga še izboljšal oz. dodal nove ugodnosti. Obratno je svojevoljno oz. z upravičenimi razlogi seveda lahko tudi spremenil zapisane pravice v manj ugodne in tako tržanom otežil bodoče življenje.

Poglejmo sedaj na kratko konkretno situacijo kraja (Dolnja) Lendava in njegovega statusnega položaja do pridobitve trškega privilegija ter po njej. Najprej je očitno, da se je kraj v ohranjenih srednjeveških listinah izredno redko omenjalo; običajno so z imenom (Dolnja) Lendava zapisovali obstoječi grad nad vasjo. Dejansko sploh najstarejši znan zapis krajevnega imena in hkrati prvi trden dokaz o obstoju posebej kraja sploh je v znameniti listini iz leta 1322, ki je ohranjena v prepisu iz 1335. V njej je že omenjen kot trg (*opidum Lyndwa*), kar je verodostojno in pomeni, da je oz. naj bi pridobil trški privilegij vsaj že malce prej, v zgodnjem 14. stoletju. Zelo težavno je namreč o tem trditi le na pod-

lagi tega prvega oz. posamičnega zapisa. Naslednje omembe tukajšnjega trga pa so iz let 1379, 1403 in 1411 in potrjujejo sklepanje, da je kraj vsekakor dobil privilegij najpozneje do sredine 14. stoletja. Vendar sta hkrati prav iz te dobe znani tudi dve omembi kraja kot mesto (latinsko *civitas*) iz let 1389 in 1409. V obeh primerih je to bila zagotovo napaka sestavljalcev in pisarja listine. Tovrstne napake so bile v poznosrednjeveških virih kar pogoste – nekaj jih je znanih tudi za Mursko Soboto, in v enem primeru tudi za Dobrovnik (!).³ Sklep: poznosrednjeveške in tudi poznejše Dolnje Lendave se ne more razglašati za mesto, saj konkretnjših dokazov za to ni. Vera Bácskai jo je na karti urbanih krajev v kraljevini v 15. stoletju označila kot trg.

Znana je tudi listina iz leta 1366, ki govori, da je madž. kralj Ludvik I. bratoma Štefanu in Janezu, sinovoma umrlega bana Nikolaja (Dolnje) Lendavskega (poznejši Baniči, madž. Bánffyji) takrat podelil vsakoletni sejemski dan na njunem posestvu (Dolnja) Lendava (*ad possessionem Lyndva*).⁴ Predvidevamo oz. le sklepamo lahko, da se je podelitev krajevno nanašala na takratni trg (Dolnja) Lendava, kar bi hkrati lahko pomenilo najstarejši znan podatek o obstoju tukajšnjih sejemskih dni – a to ni zatrdno dokazilo sejma prav tu, v tem kraju.

3 Sumarni citat za vse navedbe virov iz istega dela: Ivan Zelko: *Prekmurje do leta 1500*. Historična topografija Slovenije I. Murska Sobota, 1982, za Doljno Lendavo str. 56–59; za 1389: *civitas Lyndua* ..., za 1409: *Alsolyndua* ... in *civitate Lyndua vocata* ..., za Mursko Soboto str. 18 in 66, za Dobrovnik str. 31.

4 Glej prav tam, str. 56; več o tej listini prim. v Források a Muravidék, št. 13 – str. 63–65.

Podelitvene izvirne listine trškega privilegija za trg Dolnja Lendava ni. Očitno so jo izgubili, odnesli drugam, je izginila v požaru oz. je morda bila celo ukradena (?). Zagotovo je izginila šele enkrat po koncu 16. stoletja – do takrat pa so jo nujno imeli. Tako se mora sklepati na podlagi ohranjenega zapisa privilegijske listine iz leta 1595. Poznamo ga iz prepisa le-te listine s konca 17. ali iz začetka 18. stoletja, ki ga je dal v eno od rokopisnih protokolnih knjig⁵ zapisati takratni novi lastnik trga in celotne združene veleposesti Dolnja Lendava – Nempty (danes Lenti), član knežje družine Esterházy. Zato ga danes hranijo v rodbinskem arhivu te družine na gradu Forchtenstein (madž. Fraknó) na Gradiščanskem (Burgenland). Vsebina dokumenta je res zanimiva za krajevno zgodovino današnje Lendave, zato jo navajamo v celoti.

Listino so na dan sv. Jakoba apostola (25. julija) 1595 na gradu Dolnja Lendava izdali trije člani rodbine Baničev/Bánffy Dolnjelendavskih: Gašper, mlajši brat že umrlega gospodarja veleposesti Nikolaja Baniča, in dva Nikolajeva sinova, brata Jurij in Krištof. Razlog izdaje je bil prav Nikolajeva smrt dve leti poprej (1593). Z dogovorom so si stric in oba njegova nečaka razdelili njim pripadajočo celotno posest rodbine, zato tudi sam trg Dolnja Lendava, na sorazmerne dele. Ob njih treh sta manjše deleže posesti – s tem tudi hiš v trgu –

5 Eszterházy Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaften–Amtsprotokolle, Prot. 6982 (za leta od 1699 do 1750): *Protocoll variae Litterae privilegiales, et inscriptionales Dominiorum Lendva und Nemphy*. Nr. 1, str. 7–8. Prepis je izpisan v posebnem kopalnem rokopisu.

dobila še oba Nikolajeva zeta, tedaj znamenita plemiča Franc (Ferenc) Nádasdy in Franc Dersffy. Po državnem popisu vseh podložnih hiš v kraljevini iz leta 1598 je v kraju, ki je torej takrat imel kar pet solastnikov, stalo 84 podložnih hiš. Trije omenjeni Baniči so jih imeli v lasti 65 oz. tričetrt trga. Zanje so tega dne na njihovo prošnjo izdali novo privilegijsko listino, s katero pa niso direktno potrdili dotlej veljavnega in obstoječega privilegija, temveč so jim že uveljavljene pravice in obveze prikrojili po svoje oz. jih spremenili na slabše. Poglejmo vse točke listine (prevod po izvorniku):

1. Redni davek se plača od vsake hiše ali kmetije po en madž. forint na jurjevo in po en na mihaelovo.
2. Od prve nedelje po binško do mihaelovega morajo stalno in brez zadržkov prevažati in prodajati vino svojega gospoda, kateremu pač pripadajo, za kar velja pravičen obseg dela glede na hišo. Upoštevajoč pa revščino nekaterih se le-te glede na svoje (manjše) potrebe voženj dodeli drugemu gospodu.
3. Vsak teden morajo tržani svojemu gospodu po potrebi nuditi v uporabo en voz za pot dolžine dveh milj (do približno 20 kilometrov, op. A. H.), ne glede na časovno trajanje poti; če ni take potrebe, so oproščeni te dolžnosti.
4. Vsako leto morajo svojemu gospodu, kateremu pač pripadajo, pripeljati deset veder vina na dolnjelendavski grad.
5. Mostove in mostiče postavljajo ter zanje skrbijo tako tu živeči plemiči kot neplemiči. Obrambne (obzidne!) okope, ki stojijo znotraj vodnih jarikov, torej znotraj obsega trga, pa glede na svojo posest delajo in vzdržujejo samo neplemiči, živeči tako znotraj trškega obzidja kot tudi v predmestju (izven obzidja!). Brez izgovorov se jih mora utrjevati in povezovati.
6. Kmetje – moški morajo, kolikorokrat se to od njih zahteva, svojemu gospodu prenašati pisna sporočila. Zmeraj jih morajo odnesti v določen kraj in jih tam izročiti. Vdove kmetice morajo vsak teden, naj bo pozimi in poleti, brez izjeme vse očistiti/presejati po eno mero žita. Brezdelne (vdove) ali upirajoče se sejanju pa morajo delati na zasejanih vrtovih svojih gospodarjev, kjer morajo stalno okopavati plevel.
7. Pobiranje obvez in prihodkov je bilo v času naših prednikov vse do njihove smrti prepuščeno trgu, tako da so to delo opravljali trški vratarji pri vratih. Temu nasprotno pa zdaj podrejamo pobiranje dohodkov naši oblasti. V teh izredno nevarnih časih odslej nastavljamo naše zaupanja vredne stražarje in vratarje, ki bodo skrbeli za pravilno izpolnjevanje naših določil. Kljub temu pa ostajajo nadzor nad trgovskimi ali sejemskimi pravili tako na ulicah, vrtovih kot na sejemskem prostoru – tržnici, kontrola vozov, vseh prispelih trgovcev in kupcev vsega blaga kot tudi nadzor in pobiranje pristojbin na bregu Mure še naprej, kot običajno, v rokah tržanov.

8. Pravica in resnica sta zagotovo najboljša temelja dobre in poštene uprave vsake skupnosti. Zato najresneje določamo prebivalcem našega trga, da nam predlagajo tiste našega spoštovanja vredne ljudi (gotovo za člane trške samouprave), ki bodo znali še kako in s pravo mero oceniti vsakdanje delo pekov, tehtalcev in drugih merilcev, pa tudi delavcev in rokodelcev, njihovo prizadevnost in skrbnost.

Izdajatelji so kot podlago zapisa dokumenta nedvomno imeli pred seboj še izvirno listino ali vsaj njen nekaj mlajši prepis, saj se v nasprotnem ne bi mogli sklicevati na čase njihovih prednikov, kot tudi ne bi mogli vedeti, kakšne obveze tržanov je vsebovala. V tukajšnjem zaključku so poudarili, da so tržani – razen v njej navedenih obvez – oproščeni vseh drugih dajatev, obvez in dolžnosti z izjemo kronskih davkov, na katere le-ti niso imeli vpliva. Privilegij je bil glede na prvotne oz. dotedanje pravice tržanov, najkrajše zapisano, skupek novih, dodatnih bremen zanje. Vendar nam prav nič ne pove, koliko tedenskih in letnih sejmov je kraj takrat ali po novem imel. Očitna je bila tudi težnja lastnikov trga imeti večjo kontrolo nad tukajšnjimi dogajanji in sploh nad tu prisotnim denarjem.⁶

6 Bistveno več o tej problematiki kot tudi o samem privilegiju glej v: Andrej Hozjan: K problemu novoveških privilegijev zahodnoogrskih utrjenih trgov/podeželskih mest: privilegij Dolnje Lendave iz leta 1595. *Studia Historica Slovenica*, letnik 5, 2005, št. 1–3, str. 197–213.

Bibliografija

Časopisni viri

Vestnik, leto 41, 1990.

Arhivski viri

(kot v sprotnih opombah)

Eszterházy Archiv Burg Forchtenstein, Herrschaften–Amtsprotokolle, Prot. 6982 (1699–1750): *Protocoll variae Litterae privilegiales, et inscriptionales Dominiorum Lendva und Nempthy*. Nr. 1.

Benczik Gyula, Bilkei Irén, Andrej Hozjan, Kapiller Imre, Franc Kuzmič, Molnár András, Mukicsné Kozár Mária: *Források a Muravidék történetéhez – Szöveggyűjtemény*. 1. kötet, 871–1849/*Viri za zgodovino Prekmurja*. Zbirka dokumentov. 1. zvezek, 871–1849, Szombathely–Zalaegerszeg, 2008

Ivan Zelko: *Prekmurje do leta 1500*. Historična topografija Slovenije I. Murska Sobota, 1982.

Druga literatura

Bácskai Vera: *Magyar mezővárosok a XV. században*. Értekezések a történeti tudományok köréből, Akadémiai kiadó, Budapest, 1965.

Vera Bácskai/Bácskai Vera: Mestna zgodovina na Madžarskem po letu 1945, *Kronika*, letnik 30, 1982, št. 1, str. 46–50.

Andrej Hozjan: K problemu novoveških privilegijev zahodnoogrskih utrjenih trgov/podeželskih mest: privilegij Dolnje Lendave iz leta 1595. *Studia Historica Slovenica*, letnik 5, 2005, št. 1–3, str. 197–213.

Jožef Smej: Pregled srednjeveške zgodovine Murske Sobotne. Predstavitev novega mestnega grba. *Zgodovinski časopis*, letnik 44, 1990, str. 547–551.

Ivan Zelko: Lendava – srednjeveško mesto. V: Novak, Vilko (ur.) *Zgodovina Prekmurja* Murska Sobota, 1996, str. 308–309.

dr. Albert Halász

Ob 130 letnici Splošne bolnišnice Murska Sobota

Zgodovina Splošne bolnišnice v Murski Soboti sega v obdobje ob koncu 19. stoletja. Takrat so po več desetletjih prizadevanj in zbiranja sredstev za izgradnjo, ter zaradi vse večjih potreb po bolnišničnih storitvah v lokalnem okolju, pridobili vsa potrebna dovoljenja in zagotovili tudi primerno parcelo v sosedstvu kolodvora ter sredstva za gradnjo, obenem pa tudi obratovalna sredstva. Leta 1892 so pričeli z gradbenimi deli in bolnišnico naslednje leto, 1893 tudi odprli. Čez leta se je širila in nudila vse več storitev, dokler se postopoma ni preselila na današnjo lokacijo v Rakičanu.

Začetki delovanja prvih bolnišnic v ogrskem delu monarhije, kamor je Murska Sobota spadala v tem obdobju, segajo v 19. stoletje, ko so najprej delovale kot društva ali skladi. Industrijski zakon je sicer že leta 1884 omogočal ustanavljanje zdravstvenih blagajn, neke vrste zdravstvenih zavarovanj, a je šele zakon iz leta 1907 dal večje možnosti ustanavljanju bolnišnic. V Železni županiji so bolnišnico društvenega tipa najprej ustanovili leta 1830 v Kőszegu, 1840 v Sombotelu, nato še v drugih večjih mestih oz. trgih. Med te spada tudi bolnišnica v Murski Soboti, katere finančne temelje so si-

cer položili že okoli leta 1850, do realizacije izgradnje pa je bilo potrebno počakati še nekaj desetletij. Do leta 1890 se je prebivalstvo pokrajine namreč tako povečalo, da so bili v mestu zaradi predpisov primorani ukrepati. Finančno podlago je predstavljala blagajna za globe, ki jo je ustanovil ces. kr. pomočnik okrajnega glavarja Lajos Vimberszky, in kjer so se nabirala sredstva, naložena v vrednostne papirje in kot posojila okrajnim posestnikom. 29. oktobra 1874 je bila na podlagi županijskega ukaza ustanovljena 12 članska komisija, ki je upravljanje sklada vzela v svoje roke in bi ga naj upravljala toliko časa, dokler ne bi dosegel zneska 60.000 forintov, kar bi omogočilo izgradnjo bolnišnice. Zaradi raznih težav pri upravljanju se je porodil tudi predlog, da bi od obresti glavnice prostore za bolnišnično dejavnost najeli, vendar do realizacije ni prišlo. Nov upravni odbor in njegov predsednik, državni poslanec za to okrožje, grof Tivadar Széchenyi, so 1888 vendarle dosegli, da se je izgradnja bolnišnice pričela. Skupščina županije je namreč na podlagi ponovne prošnje upravnega odbora tega leta dala dovoljenje za gradnjo. Po zaslugi Antala Károlyija, podžupana županije, so se gradbena dela na podlagi brezplačno izdelanega načrta s strani Alajosa Wälderja pričela septembra 1892 in se končala naslednje leto. Otvoritev je bila 15. novembra 1893. Izvajalec je bil murskosoboški gradbinec Tivadar Ratkohl.

Bolnišnica v prvotni obliki po izgradnji leta 1893
Vir: Splošna bolnišnica Murska Sobota

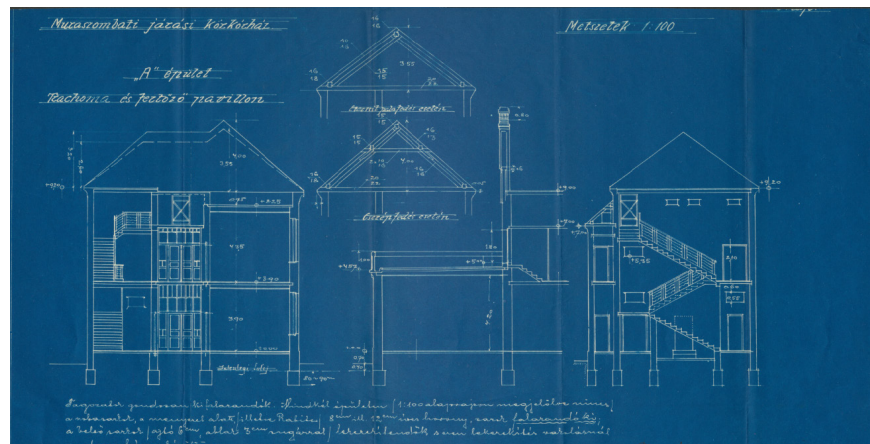
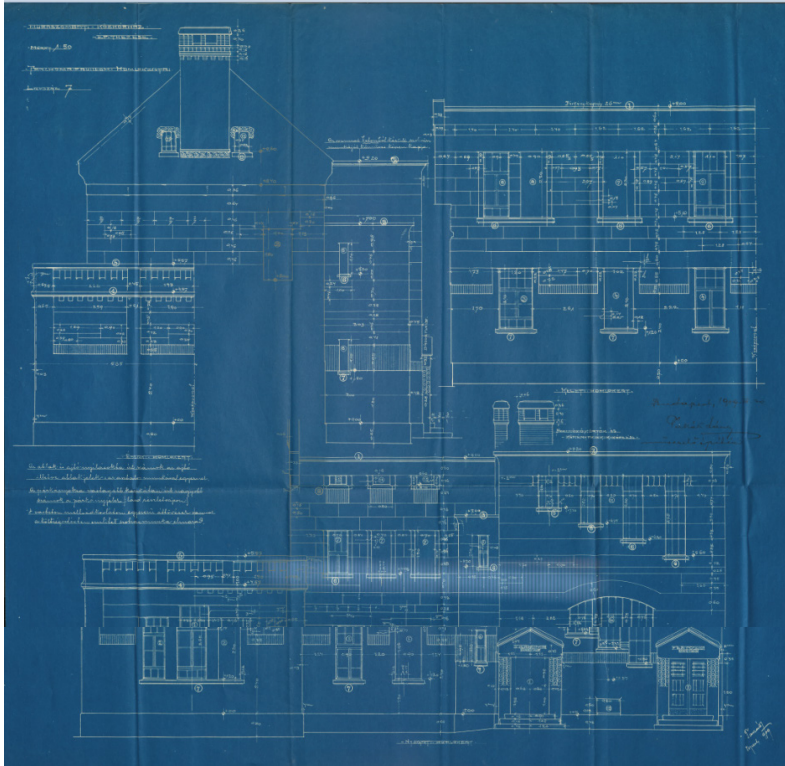
Bolnišnica je bila opremljena z 29 posteljami v 4 bolniških sobah. Pri tem je skupščina občine Murska Sobota poleg letne subvencije 100 forintov za vzdrževanje, ki jo je obljubila zagotavljati 10 let, podarila tudi 1664 kvadratnih sežnjev (16,64 arov) veliko in najmanj 1000 forintov vredno parcelo, ki so jo uredili prebivalci okoliških naselij. Za vzdrževanje bolnišnice so se za daljše obdobje zavezali tudi okoliški plemiči in posamezniki ter skladi. Prvi glavni zdravnik, predstojnik, je postal okrajni zdravnik Zoltán Czippott.

Upravni odbor si je prizadeval, da bi v bolnišnici zaposlili redovnice, vendar kljub naklonjenosti in osebni pomoči grofice Gézáné Szapáry, zaradi premajhnega števila redovnic niso uspeli zagotoviti častnih sester, zato so usposobljene bolniške sestre zagotovili s pomočjo državnega Rdečega kri-

ža. Bolnišnica je bila pomembna tudi zaradi tega, ker so velik del bolnikov do takrat negovali v zdravstvenih zavodih sosednje Štajerske, kar je imelo za posledico velike stroške za županijo. A tudi po tem so se bolniki le stežka navadili na novo pridobitev, vse do takrat, ko je bolnišnica avgusta 1894 pridobila status javne bolnišnice in niso sprejemali le samoplačniških pacientov. V prvem letu so tu zdravili 35 bolnikov 1173 dni, leta 1884 101 bolnika 1878 dni, nato pa kot javna bolnišnica leta 1895 313 bolnikov 6158 dni. To stanje se je ohranjalo tudi v naslednjih letih, saj se s kirurškimi posegi skorajda niso ukvarjali. Prvi kirurg je leta 1902 postal Mihály Skrilecz, zgradili in opremili so tudi prvo operacijsko sobo in dodatne bolnišnične sobe. Nato so na vrtu bolnišnice uredili še ločene prostore za infekcijski oddelek s štirimi posteljami in dve sobi s po eno posteljo za sprejem duševnih bolnikov. V naslednjih letih in desetletjih so bolnišnico postopoma širili, dokler se po drugi svetovni vojni zaradi dotrajanosti niso odločili, da zgradijo novo, ki je na današnji lokaciji ob bližnjem naselju v Rakičanu.

Novejša zgodovina bolnišnice je povzeta s spletne strani Splošne bolnišnice Murska Sobota <https://www.sb-ms.si/o-bolnisnici/zgodovina>:

15. novembra 1893 so odprli bolnišnico v Murski Soboti. Takrat je imela 4 bolniške sobe oziroma 24 postelj. Po desetih letih se je pokazalo, da je premajhna. Zaradi povečanega obsega in vsebine dela so v njej začeli raznovrstne preureditve. Več desetletij kasneje,

Načrt razširitve bolnišnice
 Vir: Pokrajinski arhiv Maribor, SI-
 PAM/0088 Okrajno glavarstvo Murska
 Sobota, Gradbeno dovoljenje in načrti za
 dodatne objekte v okrajni bolnišnici Mu-
 rska Sobota; prosilec je arhitekt László
 Takáts, 1909, št. spisa 2265, AŠ 172

po drugi svetovni vojni, pa so novo zgradbo zasnovali tudi na novi lokaciji, v Rakičanu.

Infekcijski oddelek nove bolnišnice je bil zgrajen leta 1953. Prvotno je imel 60 postelj, 20 let zatem je bil preseljen v novo zgradbo otroškega oddelka. Kasneje so bili prilagojeni pritlični prostori za specialistične ambulante, sprejeme bolnikov, garderobe, arhiv in sanitarije. Kirurški in ginekološko-porodniški oddelek sta bila leta 1953 prvič prostorsko ločena.

Ginekološko-porodniški oddelek je bil ustanovljen leta 1954 v Murski Soboti. V Rakičan se je oddelek preselil leta 1969. Leta 2001 so začeli graditi novo porodnišnico, vanjo so se preselili leta 2007.

Oddelek za ušesa, nos in grlo je bil ustanovljen leta 1963 še na lokaciji v Murski Soboti, pod vodstvom zdravnika Jožeta Požuna. Kadrovska zasedba je bila minimalna. Poleg zdravnika so na oddelku delali: 2 srednji medicinski sestri, 4 bolničarji, 1 administratorica in 6 strežnic.

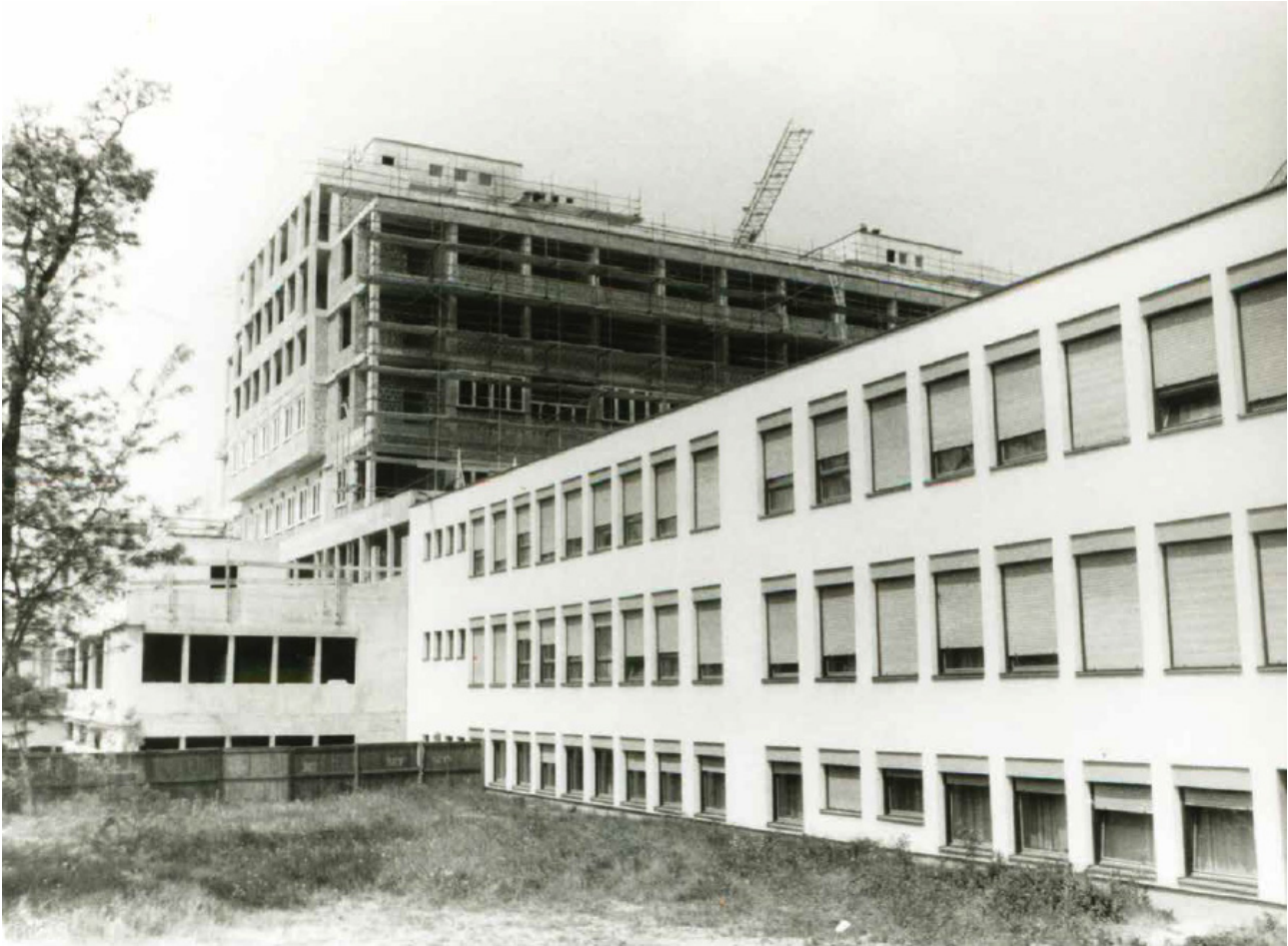
Očesni oddelek je nastal 4 leta po ustanovitvi očesne ambulante, ki jo je vodila zdravnica Lea Talanyi-Pfeifer, in to leta 1964 na lokaciji v Murski Soboti. Sprva je imel oddelek 30 postelj. Kadrovska zasedba je bila sestavljena iz zdravnice, glavne medicinske sestre, inštrumentarke, bolničark, administratorke in strežnikov.

Otroški oddelek je na novem mestu v Rakičanu od leta 1965. Ob odprtju se je ponašal s svojim laboratorijem, rentgenskim aparatom, inkubatorjem, kuhinjo, mlečno kuhinjo, pralnico in kurilnico.

Interni, pljučni in transfuziološki oddelki so se preselili v novo stavbo v Rakičanu leta 1974. Istega

leta se je združila laboratorijska služba in se preimenovala v Oddelek za laboratorijsko dejavnost, ki deluje v kletnih prostorih internega oddelka. Leta 1977 so zgradili prizidek, v katerem so našli prostor dializa in gastroenterološka endoskopija, rentgenološki oddelek, v kletnih prostorih pa specialistične ambulante. Prehrabena služba je začela obratovati v novi osrednji kuhinji v Rakičanu leta 1983.

V novo zgradbo so se leta 1988 preselili še kirurški, ušesni in očesni oddelek ter specialistične ambulante vseh treh oddelkov, centralni operacijski blok, sterilizacija, fizioterapija, lekarna in oddelek za anestezijo in reanimacijo. Služba za energetiko in vzdrževanje v sedanji sestavi je nastala z dograditvijo in preselitvijo celotne bolnišnice v Rakičan, kjer so bili centralna skladišča, delavnice in drugi prostori, namenjeni za dejavnost vzdrževalne službe. Leta 2011 se je tehnično-vzdrževalna služba preselila v obnovljene prostore stare porodnišnice. Leta 1999 so bili zgrajeni novi prostori za potrebe citologije, patologije in endoskopije. Leta 2007 je bila končana in predana v uporabo nova porodnišnica. Leta 2015 je v skladu z enotno metodologijo organiziranja enotnih centrov v državi v Splošni bolnišnici Murska Sobota začel delovati Urgentni center.

Gradnja Splošne bolnišnice Murska Sobota v Rakičanu
Vir: Splošna bolnišnica Murska Sobota

Literatura

Emlék füzet a Muraszombati Járási Alapítványi Közkórház 1893–1903. évi működése, fejlődése, betegforgalma és gazdasági viszonyairól. Murszombat: Közkórház Bizottsága, 1905.

Hradil, Jože, ur. Sto let bolnišnice v Murski Soboti. Zbornik. Murska Sobota: Splošna bolnišnica Murska Sobota, 1993.

Korošec, Bojan idr., ur. 120 let bolnišnice v Murski Soboti. Zbornik. Murska Sobota: Splošna bolnišnica, 2013.

Mataj, Janez, in Saša Strauš. Murska Sobota nekoč in danes (2. razširjena izdaja). Murska Sobota: Franc–Franc, 2013.

Mayer, László, in András Molnár, ur. „1893. Ustanovitev in izgradnja murskosoboške bolnišnice. Uvodni del statuta Okrajne bolnišnice Murska Sobota“. V Források a Muravidék történetéhez. Szöveggyűjtemény. 2. kötet, 1850–1921/Viri za zgodovino Prekmurje. Zbirka dokumentov. 1., 1850–1921, 140–46. Szombathely, Zalaegerszeg: Vas Magyei Levéltár, Zala Magyei Levéltár, 2008. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Sk_2008_Mura_2/?pg=0&layout=s.

Obal, Franc. Arhitektura historicizma in secesije v Prekmurju. Murska Sobota: Pomurska založba, 2002.

Zadravec, Jože. Razvoj zdravstva v Prekmurju do leta 1941. Murska Sobota: Pomurska založba, 2002.

Zadravec, Jože. Zdravstvo v Pomurju 1941–2000. Murska Sobota: Pomurska založba, 2002.

*Eno pesem, rad bi napisal pesem,
enostavno, prijazno, ki bi bila brez skrbi,
ki bi ljudi veselila,
ki bi še meni dajala moč!*

...

*Nekaj pa je še takih ljudi,
ki se jih človek razveseli,
nekaj pa je še takih ljudi!*

- Vlado Kreslin -

Dogodki in projekti

Gordana Šövegeš Lipovšek

(Mednarodni) arhivski raziskovalni tabor

Mednarodni arhivski raziskovalni tabori so bili med letoma 1991 in 2019 pomemben projekt, pri katerem so sodelovali trije arhivi: Pokrajinski arhiv Maribor, Nacionalni arhiv Železne županije iz Sombotela in Nacionalni arhiv županije Zala iz Zalaegerszega. Arhivisti iz treh arhivov so devetnajst let zapored skupaj z udeleženci, dijaki, prebrskali marsikatero podstrešje, stare omare, se pogovarjali z veliko domačini v Prekmurju, v slovenskem Porabju in drugih krajih na Madžarskem, slišali njihove zgodbe, zbrali veliko zanimivega gradiva, pripravili veliko razstav ter navsezadnje širili zavest o pomembnosti dokumentov in fotografij, ki jih hranijo posamezniki doma. Jubilejni 30. tabor bi moral biti organiziran leta 2020, vendar zaradi epidemije koronavirusne bolezni ni bil izveden. Epidemija je terjala svoj davek tudi pri taborih; madžarska arhiva sta sodelovanje zamrznila. Ker tabor več ni mednarodni, se je spremenilo tudi njegovo ime, od leta 2022 dalje je »samo« Arhivski raziskovalni tabor.

**XXVIII. MEDNARODNI
ARHIVSKI RAZISKOVALNI
TABOR 2018**

Logotip tabora iz leta 2018
Vir: Pokrajinski arhiv Maribor

Začetki tabora leta 1991 in njegovi cilji

Ko sta leta 1991 dr. Peter Pavel Klasinc iz Pokrajinskega arhiva Maribor in dr. Endre Gyimesi iz takratnega Arhiva županije Zala iz Zalaegerszega priredila 1. tabor, si verjetno nista predstavljala, da bo prerasel v tako pomemben projekt, ki se mu je kasneje pridružil tudi Arhiv Železne županije iz Sombotela. Prvotni cilj tabora je bil na terenu zbrati ter na priložnostnih razstavah prikazati tiste dokumente, ki prikazujejo življenje ljudi v obmejnih, madžarsko-slovenskih vaseh, njihovo med-

sebojno navezanost, povezanost oz. odnos drug do drugega. Prvi tabor je potekal na slovensko-madžarsko-hrvaški tromeji v naseljih Pince, Dolina, Pince Marof in Benica v Sloveniji, ter v naselju Tornyiszentmiklós na Madžarskem. V načrtu je bilo, da bo potekalo raziskovanje vsako leto v drugem dvojezičnem naselju ob slovensko-madžarski meji, raziskovalci bi se pomikali proti severu in bi čez nekaj let prišli na slovensko-madžarsko-avstrijsko tromejo. Nihče pa ni niti pomislil na to, da bo tabor postal stalnica v programu vseh treh arhivov in da bo na podlagi tega prišlo tudi do zelo dobrega sodelovanja med arhivisti v teh treh zavodih.

Udeleženci tabora – dijaki

Že od prvega tabora dalje so bili njegovi udeleženci dijaki iz Slovenije in Madžarske. Njihovo skupno preživljanje časa in raziskovanje so pomagali pri spoznavanju in razumevanju jezika drug drugega ter kulture. S pomočjo tabora se je krepila strpnost med dijaki, preko taborov so dijaki premagovali tudi predsodke in stereotipe, razvijali so medkulturni dialog, učili so se strpnosti in dovzetnosti do drugačnosti (nacionalne, verske, kulturne), postali so previdnejši v izrekanju sodb ipd. Prvih dvajset let so bili udeleženci iz Slovenije dijaki Dvojezične srednje šole Lendava, ki so bili večinoma madžarske narodnosti ali pa so madžarsko govorili in razumeli, ker je bil to jezik njihovega okolja. Zadnja leta pa so udeleženci največkrat dijaki iz Gimnazije Murska Sobota (redkokdaj tudi

iz Gimnazije Franca Miklošiča iz Ljutomera). Z madžarskimi udeleženci tabora so sprva imeli težave in so se sporazumevali angleško, kaj hitro pa so pričeli spoznavati enostavne besede in fraze. Velikokrat se je zgodilo, da so se isti dijaki udeležili več taborov zapored. Tako so med seboj stkali prijateljske vezi in se obiskovali tudi ob drugih priložnostih še leta in leta po taboru, tudi ko so že odrasli.

Delo na terenu

Do junija 2023 je bilo organiziranih 31. taborov. Sledili so si takole:

1. tabor 1991: Pince/Pince, Dolina/Völgyifalu, Pince Marof/Pince Major, Benica/Benice
2. tabor 1992: Lendava/Lendva, Čentiba/Csente
3. tabor 1993: Petišovci/Petesháza, Pince/Pince, Dolina/Völgyifalu
4. tabor 1994: Petesháza/Petesháza, Trimlini/Hármasmalom
5. tabor 1995: Dolga vas/Hosszúfalu, Genterovci/Göntérháza, Banuta/Bánota
6. tabor 1996: Gornji Lakoš/Felsőlakos, Dolnji Lakoš/Alsólakos, Gaberje/Gyertyános
7. tabor 1997: Kot/Kót, Kapca/Kapca, Kamovci/Kámaháza
8. tabor 1998: Dobrovnik/Dobronak, Žitkovci/Zsitkóc
9. tabor 1999: Motvarjevci/Szentlászló, Prosenjakovci/Pártosfalva, Kobilje
10. tabor 2000: Čičekča vas/Csekefa, Berkovci, Središče

Udeleženci tabora, slovenski in madžarski dijaki 2011, 21. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

11. tabor 2001: Domanjševci/Domonkosfa, Krplivnik/Kapornak	21. tabor 2011: Nedelica
12. tabor 2002: Radmožanci/Radamos	22. tabor 2012: Dolina/Völgyifalu
13. tabor 2003: Hodoš/Hodos	23. tabor 2013: Čepinci, Markovci
14. tabor 2004: Velika Polana, Banuta/Bánota	24. tabor 2014: Gomilica
15. tabor 2005: Dolenci, Čikečka vas/Csekefa	25. tabor 2015: Fikšinci, Kramarovci
16. tabor 2006: Hotiza, Kapca/Kapca	26. tabor 2016: Srednja Bistrica, Gornja Bistrica
17. tabor 2007: Gaberje/Gyertyános, Črenšovci	27. tabor 2017: Boreča, Ženavlje
18. tabor 2008: Petišovci/Petesháza, Mala Polana	28. tabor 2018: Bogojina
19. tabor 2009: Čentiba/Csente	29. tabor 2019: Križevci
20. tabor 2010: Turnišče	30. tabor 2022: Beltinci
	31. tabor 2023: Ižakovci

Že na prvem taboru so bile podane osnovne smernice za delo na taboru: udeleženci tabora skupaj z mentorji obiskujejo posameznike v izbranem naselju, pri njih zberejo arhivsko gradivo ter to predstavijo ob koncu tabora na razstavi.

Le kaj se skriva v predalu, v Páki 2008, 18. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Zelo pomembni pa so seveda posamezniki, ki mlade raziskovalce povabijo v svoj dom. Neprecenljiva izkušnja za njih in tudi mentorje je pogovor z lastniki dokumentov, predvsem s starejšimi prebivalci. Skozi vsa ta leta smo slišali veliko anekdot in zgodb iz preteklosti. Nekatere so nam segle globoko do srca in jih ne bomo nikoli pozabili. Dijaki so preko tovrstnih zgodb spoznali npr., kako so nove meje vplivale na življenje in usodo posameznika, na prijateljske in sorodstvene vezi, kakšna nasprotja so nastala. Na terenu so neposredno izvedeli, kako so veliki zgodovinski dogodki vplivali na življenje, kako so doživeli npr. železno zaveso, začetek in konec druge svetovne vojne ipd. O takšnih zgodbah zgodovinski učbeniki ne pišejo (npr. izselitev Nemcev iz Fikšincev, Kramarovcev, Serdice in Ocinja, prebeg čez mejo v Avstrijo v času Informbiroja).

Prava zakladnica dokumentov 2013, 23. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Ogled dokumentov, ki so jih udeleženci dobili v naselju Nova na Madžarskem 2012, 22. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Poleg raziskovanja pa dijaki spoznajo tudi kraj, kjer se raziskuje ter njegovo okolico, znamenitosti v naselju, udeležijo se tudi prireditev, ki potekajo takrat v naselju ipd. Na ta način spoznajo utrip vasi ter se seznanijo tudi z zgodovino kraja ali ožje regije. V 30-letni zgodovini tabora so udeleženci vsako leto obiskali kakšen zanimiv kraj, ki ga sicer ne bi npr. polnilnico sodavice v vasi Csömödér, obisk kramarskega sejma v Óriszentszécsen, Kovačevo domačijo in Ancovo galerijo v Nedelici, razgledni stolp v Sotini, ozkotirno železnico v bližini Lentija, prostore in skladišče Pokrajinskega arhiva Maribor, madžarsko obrambno črto v času Informbiroja ...

Obisk kramarskega sejma v naselju Óriszentszécsen na Madžarskem 2015, 25. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Obisk pri evangeličanskem duhovniku Mitji Andrejku v Križevcih 2019, 29. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Obisk turniške cerkve 2010, 20. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Učenje kaligrafije oz. lepomisja v Pokrajinskem arhivu Maribor 2010, 20. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Skozi leta smo taboru torej dodali nekaj novih vsebin, še vedno pa je glavna naloga raziskovanje in priprava razstave. Udeleženci so tudi sami povedali, da je najbolj vznemirljivo ravno raziskovanje, saj se nikoli ne ve, na kakšne dragocenosti boš naletel.

Najdeni dokumenti v zapuščeni hiši v Domanjševcih 2001, 11. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Razstave

Zbrano arhivsko gradivo na terenu se predstavi domačinom na priložnostni razstavi. Dijaki razstavo pripravijo sami ob pomoči mentorjev in se tako naučijo osnovnih zakonitosti priprave razstav. Gradivo glede na vsebino razvrstijo v določene sklope:

- gospodarstvo,
- iz življenja družin,
- versko življenje,
- vojaštvo,
- društva,
- šolstvo.

Priprava razstave v Beltincih 2022, 30. arhivski raziskovalni tabor

Pri tem se naučijo izbirati bolj zgovorne in ilustrativne primerke slikovnega in pisnega gradiva, preizkusijo se v branju starejših dokumentov, spoznajo drugo pisavo ipd. Zbrano gradivo se iz leta v leto razlikuje. Kakšno leto je več fotografij, potem različnih knjižic, molitvenikov ... Z udeleženci tabora se vso zbrano gradivo pregleda in se nato dogovorimo, na kakšen način jih bomo predstavili.

Priprava razstave v Čentibi 2009, 19. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Zbrano gradivo

V 32. letih raziskovanja v prekmurskih vaseh, se je zbralo za kar 52 arhivskih škatel gradiva. Opažamo, da so bili v preteklosti posamezniki veliko bolj »radodarni« in so rade volje vso gradivo prepustili arhivu. Prav zaradi tega je zbirka tega gradiva v arhivu zelo velika. Večina gradiva je bila zbrana na prvih dvajsetih taborih. Dandanes so posamezni-

ki veliko bolj navezani na svojo lastnino, predvsem na spomine v obliki fotografij. Zaradi tega se gradivo le izposodi za čas razstave, kasneje pa se ga vrne lastnikom. Po potrebi se določene fotografije in dokumenti tudi poskenirajo (zanimivi ali pomembni dogodki, posamezniki v Prekmurju ipd.).

Najdeno gradivo je po vsebini zelo raznoliko: bogato fotografsko gradivo, pogodbe (kupoprodajne, posojilne, poročne ...), načrti hiš, davčni dokumenti, davčni popisi, zemljiško-knjižni izpiski, popisi posestev, izvršbe, pisma, izkaznice (dohodninske, osebne, vojaške, zdravstvene, gasilske, delavske, hlapčevske, obrtne ...), učbeniki, delovni zvezki, berila, šolski zvezki, spričevala, izkazi, pravilniki društev, najrazličnejši zapisniki, reklame ... in še bi lahko naštevali. Tudi vsebinsko je torej zbirka zelo bogata.

Naj omenim samo tri velike najdbe, ki bi brez arhivskega raziskovalnega tabora bile danes uničene:

- Leta 1908, na 8. taboru, se je v stari razpadajoči hiši našlo gradivo gozdarja Štefana Perše. Rodil se je leta 1893 v Mali Polani. Leta 1910 se je odselil v ZDA, kjer je služboval v konjušnici in pisarni vojaške enote. Pred začetkom prve svetovne vojne se je vrnil domov in bil kot vojni obveznik poslan na rusko bojišče. Leta 1915 je padel v rusko ujetništvo. Domov se je vrnil šele leta 1919. Med leti 1920–1945 je opravljal službo gozdarja in lovskega čuvaja v Kobilju. Kasneje je napredoval v upravitelja gozdne uprave v Dobrovniku. Ukvarjal se je

tudi s čebelarstvom, lovstvom, v letih spora z Informbirojem pa je bil vodja protiletalske zaščite v Dobrovniku. Vsega gradiva je bilo kar za 25 arhivskih škatel. Gre za najdbo osebnih dokumentov, dokumentov v zvezi z opravljanjem gozdarske službe, zemljevide, fotografije in službeno korespondenco.

- Leta 1999, ko je potekal 9. Mednarodni arhivski raziskovalni tabor v Motvarjevcih, Prosenjakovcih in Kobilju, so se prav tako v stari razpadajoči hiši v Motvarjevcih našla pisma, ki sta si jih v obdobju prve svetovne vojne pošiljala oz. pisala zakonca Jankó. Gre za neprecenljivo najdbo, saj je iz obdobja štirih let ohranjenih dobrih 400 pisem. Pisma so bila leta 2014 izdana v knjigi Hrepenenje iz strelskih jarkov Vágyakozás a lövészárkokból.

400 pisem zakoncev Jankó iz Motvarjevcev, 9. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

- Na istem taboru so se v Prosenjakovcih našli tudi dokumenti tiskarske družine Balkányi; najbolj zanimive so razglednice in vizitke, ki so jih prodajali v svoji knjigarni v Lendavi.

Pomen arhivskih taborov

Poglavitni namen tabora je že od njegovih začetkov evidentirati, zbirati in ohraniti gradivo, ki nastaja ob vsakodnevnih opravilih prebivalstva, in najzanimivejše dokumente ob sklepu tabora na priložnostni razstavi predstaviti domačinom.

Tabor pa ni izključno samo delo na terenu in spoznavanje zgodovine obeh držav neposredno iz zbranih dokumentov, ampak preteklost in aktualne družbene razmere obmejnih krajev dijaki spoznajo tudi preko predavanj krajevnih zgodovinarjev in pripovedovanj domačinov.

Zaradi svoje temeljne ideje zbiranja arhivskega gradiva na terenu in njegovega ohranjanja ter vzpostavljanja neposrednega stika z lokalnim prebivalstvom pomeni edinstven način arhivskega dela in nima primerjave v širšem evropskem prostoru. Pomen in vrednost tabora pa ni samo v zbranih dokumentih, čeprav so številni izmed njih pomembni za spoznavanje in razumevanje krajevine, lokalne, pa tudi širše zgodovine. S svojim širšim, čezmejnim konceptom se je mednarodni arhivski raziskovalni tabor tri desetletja vključeval v obliko regijskega sodelovanja. Takšna oblika arhivskega dela krepi odnose med sosednjima drža-

vama, zbližuje obmejne pokrajine, lajša razumevanje in sprejemanje različnih kultur, vzpostavlja številne trajne prijateljske stike med udeleženci tabora ter omogoča izmenjavo mnenj, znanj in izkušenj. Večplastnost tabora se odraža v njegovih zgodovinsko-arhivskih, socioloških, zemljepisnih in etnoloških vsebinah, predvsem pa v njegovi vzgojno-pedagoški vlogi. Ob zbiranju dokumentov na terenu so dijaki v neposrednem stiku s preteklostjo. Na podlagi dokumentov, ki jih sami zberejo in evidentirajo, in ki se bodo urejeni ohranili v arhivih, zgodovinarji pišejo »zgodovino«. Na terenu živo čutijo in doživljajo minulo dogajanje ter tako oblikujejo odnos do svoje lastne preteklosti in zgodovine. Neprisiljeno se lahko poučijo o težavnem življenju večinoma kmečkega prebivalstva, vživljajo se v vsakodnevne probleme domačinov, z njimi sočustvujejo in se tako zavedo nerazvitosti in problematike obmejnih predelov. Med dijaki in domačini se oblikujeta zavest in vednost o pomenu dokumentov, ki nastajajo v vsakdanjem življenju. Dijaki se naučijo prepoznavati in varovati pisno ter preostalo kulturno dediščino, skrbeti zanjo, hkrati pa dojemajo njen pomen. Tabor krepi zavedanje o preteklosti in pomembno pripomore k razumevanju našega lastnega obstoja in naših korenin.

Gospa iz Doline pripoveduje 2012,
22. mednarodni arhivski raziskovalni tabor

Viri in literatura

Mednarodni arhivski raziskovalni tabor – Nemzetközi levéltári kutatótábor 1991–2000. Pokrajinski arhiv Maribor. Maribor, 2000.

20 let delovanja slovensko–madžarskega Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora (mednarodna konferenca) – 20 éves a Szlovén–magyar nemzetközi levéltári kutatótábor (nemzetközi konferencia). Vas Megyei Levéltár. Szombathely, 2010.

SI_PAM/1578 osebni fond Jankó Zsigmond

SI_PAM/1644 osebni fond Perša Štefan

SI_PAM/1799 Zbirka gradiva Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora

Fotografije

Pokrajinski arhiv Maribor

Jana Balazič

Stara znanja o drevesnih vrstah v grajskih parkih Prekmurja

V Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota smo v sklopu Dnevoev evropske kulturne dediščine (DEKD) in Tedna kulturne dediščine (TKD) 2023 pripravili razstavo z naslovom Starodavna védenja o drevesnih vrstah v grajskih parkih Prekmurja.

V sodobnem svetu pogosto mislimo, da je moderni človek prekinil svoje vezi z naravo in ustvaril svet, ki ni več odvisen od takih stvari, kot so drevesa. Vendar je resnica ta, da sodobni svet so in še vedno večinoma poganjajo rastline.

Tako kot človek imajo tudi drevesa svoje energijsko polje, ki seva od njega. To polje izraža temeljne ritme rasti in obnavljanje dreves skozi leta. Z rastjo posamezno drevo oblikuje svoje posebne značilnosti. Energije, ki se med seboj razlikujejo od drevesa do drevesa, lahko na energetski ravni vplivajo na človeka. Vse to so tista pozabljena znanja, ki nas popeljejo v starodavne čase, ko so ljudje znali izkoristiti energije dreves in jih uporabljati v vsakdanjem življenju. Tako pridemo do zaključka, da drevesa s svojimi energijami pomagajo človeku pri zdravljenju na: telesni, čustveni, mentalni in du-

hovni ravni. Ljudje si z drevesi izmenjujemo energijo in lahko drug drugega zdravimo, med seboj komuniciramo in se učimo.

Mnogokrat pravimo, da je drevo kot človek. Ravno tako kot človek ima tudi drevo svoj značaj. Je živo bitje in ima posledično odmerjeni čas življenja – se rodi, raste in umre.

Drevesa so v naši deželi že od nekdaj povezana s človekom in pokrajino. To se kaže tudi v praznovanju nekaterih praznikov, ki so povezani z drevesi.

Tako je pomladno jurjevanje povezano z brezo, kjer Zelenega Jurija oblečejo v brezove vejice. V Prekmurju in Porabju je znano Borovo gostüvanje, ki je povezano z borom – plohom, ki so ga vlekli na borovem gostüvanju. Poznamo tudi izdelovanje velikonočnih butar in seveda postavitev mlaja.

Novoletna jelka ali smreka pa je tako ali tako poznana skoraj po vsem svetu.

Prav tako je velik pomen za Slovence že od predkrščanskih časov imela lipa, saj se je že takrat pod njo delila pravica v imenu bogov in ljudstva.

Morda si lipa ravno zato zasluži, da o njej na tem mestu zapišemo nekaj več.

»Pri ljudstvih srednje Evrope je lipa veljala za drevo življenja, zdravja, modrosti in pravičnosti. Pod njo so se zbirali starešine, se posvetovali in razsojali. Pod lipo se je smela govoriti le resnica.

Lipa velja za simbol slovenstva in tudi slovanstva. Pod njo so se stoletja shajali vaški oziroma ljudski zbori. Bila je središče vaškega družabnega življenja. Pod njo se je že v davnih predkrščanskih časih pravica delila v

imenu bogov in ljudstva. Pri razsojanju in odločanju o skupnih zadevah so pod lipo županu stali ob strani člani dvanajstije ali vaški starešine, kot je določala prastara slovenska navada, imenovana »slovenska pravda«. Odločitve dvanajstije so sprejemali z glasovanjem, posamezne glasove pa so označevali tako, da so jih vrezali na palico, imenovano rovaš. Do danes se je ohranil izrek »To gre na moj rovaš.«, kar pomeni »To gre na moj račun.«.

Tudi srečanje več dvanajstij, ki so se imenovalе večje, so se večinoma odvijale pod lipo. Svoje sklepe so potrdili z javno prisego, ki se je v slovenščini sprva imenovala rota. Šele po pokristjanjenju je ta starodavni slovenski pravni izraz zamenjala prisega. Najstarejši ohranjeni dokument, ki priča o obstoju te starodavne slovenske pravne institucije »pod lipo« je iz 8. stoletja. Gre za listino bavarskega vojvode Tassila, ki omenja 30 Slovencev, v katerih imenu je zaprisegel župan Physso.

Na Gosposvetskem polju so Slovenci izvolili in potrdili svojega vojaškega vodjo – vojvodo in v mirnem času kralja. Tako je bil npr. Samo najprej izvoljen za vojaškega vodjo, pozneje pa so ga izvolili še za kralja. Kralj je bil izvoljeni predstavnik ljudstva in je moral priseči ljudstvu. Izvoljeni vladar je sprejel oblast iz rok ljudstva na ustoličevanju. Sam obred ustoličenja na knežjem kamnu, v zgodovinskih virih imenovan Institutio Sclavenica, Slavica Lex in Consuetudiem Sclavorum, je izvorna oblika vladavine ljudstva, ki nima primerjave v svetovni zgodovini.

Zbori in pravde pod lipo, ki so bili sestavni del starega državnega prava Karantanije, so vplivali na to, da v srednjem veku po slovenskih krajih ni bilo nobene cerkve,

gradu, vasi, trga in mesta brez lipe, ki je bila vedno deležna visokega spoštovanja vseh narodnih slojev.

V času zmage nad Turki so marsikje po Sloveniji sadili lipe kot simbol zmage. Verjetno se je po tem na Slovenskem ohranil običaj, da so pomembne dogodke počastili z zasaditvijo lipe.« (A.M. Kolman, Drevesa: miti, legende, zdravilnost)

V grajskih parkih Prekmurja raste veliko različnih vrst dreves. Nekatera izmed teh sodijo med tako imenovana izjemna drevesa Pomurja.

V parku pri Gradu na Goričkem raste kar nekaj izjemnih dreves. To so:

- ZELENI BOR s prsnim obsegom 211 cm, prsnim premerom 67 cm in oceno višine 17 m. Ocenjena starost naj bi bila 70 let.
- BELI GABER s prsnim obsegom 270 cm.
- HRAST GRADEN s prsnim obsegom 458 cm.
- LIPA s prsnim obsegom 395 cm.
- TULIPANOVEC s prsnim obsegom 494 cm, prsnim premerom 157 cm, ocenjeno višino 41 m in ocenjeno starostjo 210 let.
- TULIPANOVEC s prsnim obsegom 423 cm.
- NAVADNA SMREKA s prsnim obsegom 289 cm.
- dva MACESNA s prsnim obsegom 285 cm in 277 cm.
- BUKEV s prsnim obsegom 418 cm.
- JESEN s prsnim obsegom 400 cm, prsnim premerom 127 cm, ocenjeno višino 49 m in ocenjeno starostjo 100 let.
- dve TRNATI GLEDIČEVKI s prsnim obsegom 322 cm in 321 cm.

V parku Rakičan najdemo tri izjemna drevesa, ki spadajo med t. i. izjemna drevesa Pomurja. To so:

- PLATANA s prsnim obsegom 674cm, prsnim premerom 214 cm, ocenjeno višino 47 m in ocenjeno starostjo 240 let.
- HRAST DOB s prsnim obsegom 564 cm.
- TULIPANOVEC s prsnim obsegom 407 cm.

V grajskem parku Beltinci med drugim raste ena izmed najdebelejših platan v Pomurju. (*Foltin, Izjemna drevesa Pomurja, 2019*)

Beltinci so nekdanj imeli dva parka, velikega in majhnega. Delno se je ohranil le veliki park okoli beltinškega gradu. Nekoč je meril kar 14 ha in je imel približno 1600 drevesnih vrst, od tega 600 vrst grmičevja in polovico eksotov. Danes v njem raste okrog 30 različnih vrst dreves. Posebno mesto ima 160 let stari in okoli 31 metrov visoki jesen. V parku raste kar 26 lip, 18 brez, 15 črnih borov, 34 brestov, 2 črni jelši, 23 divjih kostanjev, 13 divjih češenj, 65 gabrov, 2 duglaziji, 3 gorski javorji, 3 glogi, 38 hrastov, 15 jelk, 97 javorjev, 72 jesenov, 8 katalpan, 2 jerebiki, 21 klekov, 3 orehi, 71 maklenov, 13 macesnov, 4 platane, 18 rdečih borov, 14 poljskih javorjev, 3 rdeči hrasti, 33 smrek, 27 robinij, 6 vrb, 14 tulipanovcev in 6 zelenih borov.

Grajski park Murska Sobota spada po drevesnih vrstah med najbogatejše v Sloveniji, saj v njem raste okrog 260 vrst drevnine. Nekatera drevesa so stara tudi 200 let. Pet najpogostejših vrst, ki prevladujejo v parku, so: hrast dob, gaber, maklen, divja češnja in robinija. Vsi najstarejši hrasti raste-

jo v južnem in jugovzhodnem delu parka na blagi vzpetinici.

Iz načrta soboških ulic iz leta 1901 je razvidno, da je bilo v parku šest skupin samostojno stoječih dreves, okrog njih je bila trata okrogle oblike, obrobljena z grmovjem ali drevesi. Zahodni del parka je mlajši.

Leta 1937 je bil posajen drevored z jagnjedi (laški topol). Okrog leta 1965 so posadili sedaj rastoče stebraste hraste. Posadili so tudi parkovno zanimive drevesne vrste, ki so zrasle v velika drevesa za svojo vrsto, to so: tulipanasta magnolija, kanadska čuga, ameriški koprivovec, puhasta breza in dvokrpi ginko. (*A. Šiftar, Soboška zelena pout, 2012*)

Nekaj dreves nosi spominsko vrednost. To so:

- študentska lipa, ki je pravzaprav lipovec. To drevo so imenovali študentska lipa pred drugo svetovno vojno, ker so pod njo v času poletnih počitnic posedali in razglabljali tedanji prekmurski študentje. Pod njo so se odločili, da bodo postavili spomenik prekmurski knjigi, ta stoji nekaj korakov oddaljen od lipe. (Vir: Rudi Čačinovič).
- cesarska lipa, ki so jo posadili ob razglasitvi samostojne in neodvisne Republike Slovenije, zvečer, 26. junija 1991.
- kavkaška smreka z rumenimi mladikami je bila posajena 25. maja 1980 v spomin na preminulega jugoslovanskega predsednika Josipa Broza - Tita.

Za vse grajske parke so značilne tudi nekatere eksotične vrste dreves, kot so sofore, platane, gledičije, duglazije, klek, ginko,...

Energije najpogostejših drevesnih vrst, ki rastejo v naših parkih in njihov pomen za človeka, so opisane v nadaljevanju.

Hrast

Raste počasi in dolgo in ima težnjo, da se enakomerno širi v vse smeri, tako da pogosto njegova širina preseže višino. Posebej hrasti, ki rastejo na odprtem, potegnejo veje daleč od debla in jih je lahko doseči s tal. Hrast osamelec je idealno plezalno drevo in drevesna 'dnevna soba', v kateri lahko udobno preživite ure in ure.

Hrast naj bi imel blagodejne učinke in deloval naj bi kot antistresna terapija. Človeku pomaga, da se regenerira in ga pomirja. Znano je, da so v preteklosti hrastove deščice polagali na srce, kar naj bi zdravilo aritmije, tahikardije in srčno popuščanje. Aktivira tudi vašo prekrvavitev ter zmanjšuje čas zdravljenja. Je eden izmed najboljših oddajnikov pozitivne energije. Priporočljivo je, da imate doma pohištvo iz hrasta, saj bo le to oddajalo pozitivno v vašem domu.

Hrast je ena od izvirnih cvetnih esenc, ki jih je prepoznal pionir homeopatije E. Bach in jo priporočajo ljudem, ki so izčrpani od prekomernega dela. Priporočajo jo tudi tistim, ki okrevajo po dolgotrajnih bolezenskih težavah, ker spodbuja pre-

tok stanovitne energije, ki krepi imunski sistem in ozdravlja.

Bor

Bor je resnično sopomenka za osvežitev in udobje in že sama beseda bor vzbuja občutek, da bo vse v redu.

Kadar želimo jasnost, je borov vonj odlična spodbuda. Bor v bistvu razčisti, kar nam ne koristi, tako razumsko kot telesno. Poleg spodbujanja razumske jasnosti se bor v aromaterapiji uporablja kot pomoč pri sproščanju zaprtja ter izboljšuje delovanje dihal in krvnega obtoka.

Število borovih iglic v snopu in število spiral v borovem storžu – kot še mnogo drugih vzorcev v naravi – je razporejeno v skladu s Fibonaccijevim zaporedjem (to je zaporedjem števil, v katerem je vsako število vsota dveh pred njim.) To število že od davnine velja za pomemben ključ za harmonijo in zgradbo vesolja.

Že samo preživljanje časa v navzočnosti bora ali na kraju, kjer raste veliko borov, lahko prinese občutek ubranosti, celovitosti, večnosti in ljubeče božanske navzočnosti.

Stare kulture po vsem svetu so se dobro zavedale, da borov vonj pomaga pri telesnem zdravljenju.

Borova cvetna esenca se uporablja za sproščanje stalnih občutkov krivde ali samoobtoževanja, pa tudi pretiranega opravičevanja.

Gaber

Kako čudovito trdoživo bitje je gaber. Ne samo da kar žari od moči in čarobnosti, njegov les je eden najtrših, kar jih je. Iz njega so nekoč izdelovali orodje, ki je bilo veliko v uporabi, in dele strojev. Še danes iz gabra izdelujejo klavirska kladivca.

Beli gaber je imel v predkrščanski dobi tudi religiozni pomen, saj je bil tesno prepleten z drevesnimi svetišči in svetimi gaji. Z živo mejo so razmejevali mesta čaščenja od posvetnega sveta.

»Zmešanim« in »možgansko ponorelim« je Hildegarda iz Bingna predpisala kopel z listi belega gabra, zato da so »znova prišli k pameti«.

Toda beli gaber skriva še marsikatero medicinsko presenečenje. Sodeč po novjših raziskavah, listje belega gabra deluje močno antioksidativno in antikancerogeno, saj vsebuje veliko čreslovin in fenolne kisline.

Lipa

Je zgled redkega ravnovesja med moško in žensko energijo. Lipa je izjemno modro, mistično in dolgoživo drevo. Lipa ima široke liste srčaste oblike in ponuja gosto senco, zato učinkovito blaži bolečine ob izgubi in strtem srcu, ker jih prenese na vibracijsko raven in jih tam ozdravi. Lipovi cvetovi množično privabljajo čebele, ki nato ustvarijo lipov med, zato lipo povezujemo s sladkostjo, ljubeznijo in božanskim ozdravljenjem. Zanimivo je, da značilnost lipe, da ozdravlja strto srce, deluje tudi

na telesni ravni, saj čaj iz lipovih cvetov blagodejno deluje na srce in krvni tlak.

Javor

Je učinek izjemno svetle in čiste energije, zato si le privoščite njegovo kopel. Starejše in bolj nekultivirano kot je drevo, več sijaja ima. Če ste na tleh ali si želite prebuditi čutenje, ki se je morda zaradi nasilja ali stresa ali pa le zaradi zanemarjanja otopilo, potem si poiščite mogočen javor sredi gozda. Bolj globoko kot zarijete v gozd, več moči bo drevo imele. Lezite na trebuh podenj, naslonite se nanj ali ga objemite in vdihujte njegove etre in vzdušje z veliko hvaležnosti in celo blaženosti.

Smreka

To drevo s svežim vonjem in povzdigujočimi vibracijami bi bilo lahko sopomenka za »poživitev in osvežitev«. Smreka se uporablja v mazilih za lajšanje bolečin v mišicah, poleg tega pa je priljubljena izbira za božična drevesa, izdelavo papirja, mlajev in glasbenih instrumentov.

V mnogih pogledih je smreka prvobitna mati zemlja v drevesni obliki. Da ponotranjite energijo boginje, preživljajte čas ob smreki. Usedite se pod njo, s hrptom se naslonite na deblo in dovolite, da se njena energija pretaka navzgor in navzdol po hrbtenici; to je lahko posebno ozdravljajoče in podpirajoče.

Njena energija je izrazito ozdravljajoča v vseh pogledih: telesno, čustveno, psihološko in duhovno.

Smreka oddaja visoko pozitivne in prizemljene vibracije, ki odvrtačajo negativne vplive vseh vrst.

Jelka

Jelka naj bi odpravljala bolečine, pomirjala in bistrila um. V ljudskem zdravilstvu se je dolgo časa ohranil običaj polaganja jelkinih vej pod vzglavje ali posteljo. Pri ljubezenskih težavah, boleznih in težavah z razvezovanjem stikov z ljudmi zbuja občutek zanesljivosti, krepi vztrajanje in povezuje z zemeljsko energijo. Jelka pomaga obvladovati tudi čustva, vonj zažganih posušenih jelkinih vej pa je odlično sredstvo za energijsko čiščenje doma od negativnih energij. Če jelke zasadimo ob robu posestva, bodo delovale kot zaščitni pas in onemogočale vdor negativnih vplivov okolja.

Lastnost jelke je pretočnost, ki omogoča prost tok energije v energijskih telesih. Koristi povsod, kjer je dogajanje blokirano ali pretok oviran.

Drevesni sokovi jelke imajo navpično dinamiko; s svojimi spremenljivimi in pretočnimi energijami koristijo povsod, kjer je dogajanje blokirano ali pretok oviran. Bližina drevesa odpravlja težave, ki izvirajo iz telesnih zapor, sprošča dihalne poti in nas poveže z virom življenja.

Macesen

Pionir cvetnih esenc E. Bach je zapisal, da je macesnova esenca idealno zdravilo »za tiste, ki se imajo za manj dobre ali sposobne od drugih okrog sebe, ki pričakujejo neuspeh, ker se jim zdi, da nikoli ne bodo uspešni, zato se ne potrudijo dovolj, da bi jim uspelo.«

Zgodovinsko se je to drevo povezovalo z zaščito pred kačami, pa tudi pred vodo in ognjem.

Bukev

Bukev človeku pomaga, da se osredotoči na bistveno. Podpira nas, nam daje moč in pogum, da se bolje spoprimeemo z življenjskimi izzivi.

Tako kot nezahtevna bukev tudi bukova oseba nima potrebe po terjanju prepoznanja in hvale, njena slava ji žari iz obraza, saj je kot bukev gosto okrašena z 'listjem' tudi v največji senci. Kot deblo, ki za večno ohrani brazgotine in kot mlado listje, ki se ne pusti odvreči, tudi bukova oseba občuti dušne rane kot viden spomin na bitke, ki ji vračajo s pokončnostjo in zmagovitostjo v očeh. Zadrževanje pod temi drevesi vas vzgaja za ta vidik prebujene Živosti v vas.

Samozavest bukve, ki je njena poglobitna lastnost, nas navda z vedrino, osvobaja strahu in odpira prostor za stik z našimi drugimi lastnostmi.

Najmogočnejši listavec, ki se samozavestno dviga v nebo, je dober prevodnik kozmičnega sevanja. Pogosta posledica dvomov v lastne sposobnosti in ranljivosti so težave s prebavili. Energija bukve

odpravi te simptome; bližina drevesa nas navdahne z vedrino, osvobodi negotovosti in strahov ter okrepi čustva in komunikacijske sposobnosti.

O posebnem pomenu bukve v germanskih časih pričajo številne bajke, ki pripovedujejo o čarovniških in magičnih bukvah. Pripovedovali so, da so pod njimi plesale čaravnice in uročile vse, ki so šli mimo dreves.

Čaščeno drevo je nekoč veljalo za sveto drevo, kar pomeni, da je bilo nedotakljivo. Nihče ga ni smel posekati, niti poškodovati.

V nekaterih pripovedkah zasledimo, da so stare bukve ponoči žarele in so se okoli njih smukale angelske podobe. V Franciji so verjeli, da v bukvi prebiva kraljica vil. Tudi boginje plodnosti naj bi se skrivale v bukvi, saj so imeli bukev za »drevo otrok«, iz katerega so izvlekli novorojenca. Mlade ženske so pred bukvami molile in jim prinašale darove, zato da bi zanosile. Bukov žir še danes velja za simbol plodnosti.

Še en pokazatelj, da so Germani častili bukev je dejstvo, da so številni kraji, kjer so rasle svete bukve, pozneje postali romarski kraji. Na mestih, kjer so poprej častili drevo, so postavili kapelo, cerkev ali samostan.

V ljudskem izročilu je bukovo listje veljalo za užitno. Listi bukve veljajo za najokusnejše drevesne liste, vendar zgolj mladi in svetli listi. Vsebujejo veliko mineralov.

Tudi žir je nekdam veljal za odlično hranilo. Olje iz žira ima okus po oreških in je bogato z maščobami in beljakovinami.

Zelo razširjeno je bilo tudi prepričanje, da v bukev ne udari strela. Toda načeloma naj bi se v nevihti izogibali vsakega drevesa. Ljudje so verjeli, da jih bukev varuje pred nevihtami, zato so vejice bukve obesili na ostrešje, da v hišo ne bi udarila strela. Bili so tudi prepričani, da bukov les razodene čaravnice. Za čeber iz bukovega lesa je veljalo, da če so v njem kopali novorojene deklice, je v odraslosti za njimi tekalo nemalo moških.

Breza

Naj bi imela celo vrsto zdravilnih učinkov. Njeno listje je polno eteričnih olj, karotena, fitoncicidov, flavonoidov ... Breza sprošča in pomirja. Kdor ima protin, vodenico ali revmatične težave naj čim pogosteje obiskuje brezo, in sicer zjutraj in zvečer. Mlado listje breze vsebuje beljakovine, maščobe in vitamine. Čaj iz teh listov izboljšuje prekrvavitev, pomaga pri kožnih vnetjih, pljučnih boleznih, uravnava delovanje jeter in žolčnika. Breza naj bi tudi mehčala našo kožo in pripomogla k boljšemu vidu.

Če sedemo pod brezo, smo na območju miru, kjer odložimo bremena, se sprostimo in postanemo spravljeni. Drevo nam pomaga olajšati telesne in čustvene bolečine, ki so posledica vsakodnevnega stresa. Energija breze deluje na naš ego, da lažje sklenemo mir s seboj, si priznamo težave in se z njimi spopademo na nov način. Pod brezo je kraj, kjer odložimo bremena in sprejmemo darove, ki jih daje življenje.

Lastnost breze je nežnost, ki jo uporabljamo za zdravljenje pretresov. Ali gre za telesne pretrese (poškodbe, bolečine) ali za čustvene pretrese (nepričakovana novica, šok, ločitev ali izguba).

Breza ima tudi energijo spravljalnosti, saj pomaga, da smo bolj mirni in ustvarjalni.

Tulipanovec

Tulipanovec je poravnan z arhetipsko boginjo ljubezni, pa tudi s plapolajočo in žarečo prvino ognja, zato je lahko izjemen magični zaveznik, kadar je vaš namen navdušiti in očarati. S svojimi eksotičnimi cvetovi in bleščečimi listi, ki poplesavajo tudi v komaj zaznavnem vetrcu, ujame občudujočo pozornost kot hipnotična plesalka s kostumom, ki se lesketa v soju žarometov.

Vesolje rado daje, zato je pomembno, da te darove sprejemamo brez občutka krivde ter kar z največjim zadovoljstvom in veseljem. Poleg tega, čim bolj hvaležni smo, tem več darov prejmemo – in tudi naša hvaležnost je dar za tistega, ki mu je namenjena. To je modrost tulipanovca.

Ginko

Dvokrpi ginko ali zlatolaskino drevo je dobesedno najstarejša drevesna vrsta, ki še živi.

Na enak način, kot so ta drevesa prenesla svojo edinstveno zasnovo DNK iz pradavnine v sedanost, so iz nedojemljive starodavne Zemljine preteklosti prenesla tudi globoko modrost in moč.

Ginkova energija je resnično prvinska in čista, kot zora na najbolj jasen in sončen dan. Ta energija je tako močna, da lahko že samo kratko zrenje v drevo oplemeniti našo modrost in obstoj z osupljivo navdihujočo globino.

Skoraj nemogoče si je predstavljati nekaj, kar bi imelo ugodnejšo energijo kot ginkovo drevo. Če imate vsaj trohico intuitivne sposobnosti, boste začutili, da drevo dobesedno utripa od čiste pozitivnosti in sreče.

Ginko je čarobni zaščitnik pred ognjem (dejstvo, da je drevo sposobno preživeti atomsko bombo, vsekakor nakazuje nadnaravno moč).

Gledičevka

S svojo uničevalno, očiščevalno energijo ljudem pomaga opustiti stara pota, preobraziti izzive, neutralizirati negativnost in iti naprej po novi poti.

Med gledičevke (v Evropi se mu pravi akacijev med) je znan po svoji sladkosti, ocvrti akacijevi cvetovi (v resnici gre za cvetove trnate gledičevke sladkega vonja) pa so evropska poslastica, ki jo postrežejo s sladkorjem v prahu. Uživate karkoli od tega (ali pa samo preživljajte čas s cvetočo gledičevko), da vnesete več sladkosti v svoje življenje in da začnete vedrino in sladkost prepoznavati v vsem obsegu človeških izkušenj, ne pa samo v sijaju in soncu.

Vir: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

Vir: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

Akacija

Akacija naj bi pomagala pri nespečnosti ter pripomogla k boljšemu razpoloženju. Velja tudi za drevo plodnosti. Včasih so se pari, ki niso mogli imeti otrok, po pomoč obračali k akaciji, ki naj bi krepila instinkt za nadaljevanje vrste in s tem stimulirala plodnost.

Na razstavi je bilo na ogled tudi slikovno gradivo, na katerem so bili prikazani parki, kakršni so bili nekoč in kakršni so danes.

Prav tako je bilo opisano, česa vse nas učijo drevesa: dajejo si dovolj prostora za rast, vedo: skupaj smo močna, učijo nas pristnosti, da moramo biti pozorni na stvari, ki nas obkrožajo, kako ostati potrpežljivi in se pripraviti na vse, kar nas čaka, da si moramo vzeti čas, da je za vsako stvar pravi čas in razlog, kako pomembno je, da smo del skupnosti, kako lahko uspevamo tudi, kadar smo sami. Drevo nas uči skromnosti, uči nas, kako v času nevarnosti obstati in kako vedno najti žarek upanja, da se lahko kdaj tudi zlomimo in popustimo, da bomo z močnimi koreninami dosegli svoje cilje in da lahko tudi drugim nudimo zatočišče in oporo.

Razstavo je krasilo še 8 dreves iz lesa, ki sta jih izdelala Aleš in Srečko Mihorič, in ta so s svojo obliko in velikostjo opominjala obiskovalce, kako mogočna so drevesa in kako pomembna so za človeka in njegovo bivanje.

Literatura

- Šiftar, Aleksander: Soboška zelena pout: vodnik po soboškem parku, MOMS, 2012.
- Brus, R.: Drevesne vrste na Slovenskem, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2004.
- Eppinger, M.; Hofmann, H.: Drevesa in grmi: Enostavno in zanesljivo določanje, Kranj, Narava, 2005.
- Godet, J. D.: Domača drevesa in grmi, Radovljica, Didakta, 2000.
- Kotar, M.; Brus, R.: Naše drevesne vrste, Ljubljana, Slovenska matica, 1999.
- Spohn, M.; Spohn, R.: Katero drevo je to?, Kranj, Narava, 2008.
- Zauner, G.: Listavci, Sprehodi v naravo, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1991.
- Zauner, G.: Iglavci, Sprehodi v naravo, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1989.
- Mlakar, V.: Rastlina je sveta, od korenine do cveta, Ljubljana, samozaložba, 2015.
- Whitehurst, T.: Vsakdanja pomoč dreves, Ljubljana, Ara, 2018.
- Kolman, M.: Drevesa: miti, legende, zdravilnost, Preddvor: Sebur, 2016.
- Beiser, R.: Drevesa in ljudje, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2019.
- Vas vármegye: Magyarország és városai sorozat reprint kiadása, Budapest: Dóvin Művészeti Kiadó, 1989.

Babice in dedki pripovedujejo – knjižnica Gornja Radgona

V Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota smo v letu 2019 pričeli z novim projektom z naslovom Babice in dedki pripovedujejo. Projekt smo želeli razširiti v vse pomurske knjižnice, vendar nam takratna situacija zaradi virusa Covid 19 tega ni dovoljevala. Vemo, da ima ritual pripovedovanja zelo pomembno vlogo v otrokovem življenju, tako v predšolski kot tudi v šolskem obdobju. Med pripovedovalcem in otrokom se ob tem stke posebna vez. Otroci se ob poslušanju zgodb in pravljic počutijo varne in sprejete. Ko otrokom pripovedujemo, lahko začutimo, da skupaj s pripovedovalcem gradijo most povezanosti in bližine.

S projektom smo v PIŠK MS nadaljevali in povabili tri babice in enega dedka. Prav tako smo uspeli projekt izpeljati tudi v knjižnici Gornja Radgona in v Lendavi.

Knjižničarji iz radgonske knjižnice so povabili učence tretjih razredov, ki obiskujejo osnovno šolo v Gornji Radgoni. Naša knjižnica pa je povabila k projektu tri pripovedovalce.

Nekdanja upokojena učiteljica se je predstavila najprej s kratkim esejem, ki ga je napisala v mladosti. Potem je učencem prikazala postopek, kako so v Jugoslaviji cicibani postali pionirčki. Prinesla je knjižico, kjer je pisalo, kako postaneš pionirček. Eni učenki je zavezala rutico in ji na glavo posadila čepico. Učenci so lahko v živo vse opazovali.

Zatem jim je pokazala lesene nečke, v katerih so včasih mesili kruh. Prav tako je imela gospa s seboj mrežasto vrečko, v kateri so včasih nosili še vroč kruh, ki so ga spekli v mestni pekarni.

Zanimiv jim je bil tudi leseni voziček, ki je bil narejen doma. In seveda punčka, ki je bila stara več kot 75 let.

Še nekaj zanimivega so lahko gornjeradgonski učenci videli. In sicer, kako so včasih prali perilo. Pripomoček se je imenoval ribežen. Tisti čas je veljalo pranje za težko in zamudno ročno opravilo.

Pisateljica Irena Šrajner je učence navdušila z zgodbami iz otroštva. Ena izmed zgodb je bila, kako so včasih pri sosedovih kradli češnje in kakšne kazni so jim namenili starši. Spregovorila je tudi o puštu. V tistem času niso kupovali pustnih oblek v trgovini. Našemili so se v tisto, kar so našli doma. Naša pripovedovalka si je izposodila mamino obleko. Mama jo je nosila za boljše priložnosti. In kaj se ji je zgodilo? Po nerodnosti je padla v grmovje in mamino obleko raztrgala. Nikoli več ni tega naredila, saj so bile obleke v tistem času zelo dragocene.

Pripovedovalec nam je zaupal zgodbo iz mladosti, in sicer, kako so včasih otroci sami hodili v vrtec in šolo. Pot se mu je zdela zelo dolga in razgibana.

Vir: Javni zavod Knjižnica Gornja Radgona

Včasih so hodili do šole kar precej časa. Dogajalo se jim je marsikaj zanimivega, kar so si učenci težko predstavljali, saj jih večino starši pripeljejo na šolsko dvorišče.

Konec našega srečanja je bil namenjen vprašanjem učencev. Tako so učenci postavili vprašanja vsem trem pripovedovalcem. Na koncu je sledilo presenečanje. Vsak je dobil obesek, ki ga je nakvačkala pripovedovalka, ki je nastopila prva.

Tudi v prihodnje si želimo čim več medgeneracijskih srečanj, saj je ohranjanje kulturne dediščine zelo pomembna iztočnica pri vseh starostnih skupinah mlajše generacije. Na mladi rod se tako neposredno prenaša naša bogata kulturna dediščina, za katero menimo, da je edinstvena, in ena od oblik ohranjanja je gotovo spodbujanje mladih, da se preko medgeneracijskega povezovanja seznanijo, poučijo in spoznajo nekdanje šege in običaje ter nadaljujejo tradicijo ohranjanja na različne načine. Pri tem so knjižnice neizčrpna možnost nadgrajevanja ustnega izročila, ki ga udeleženci podkrepijo še z materialno dediščino ljudskega izročila.

Ocene in poročila

Andrej Pavlič

Zbornik soboškega muzeja 28

Murska Sobota: Pomurski muzej, 2023

Tematska številka zbornika, ki ga je uredila Metka Fujs je posvečena dogodkom, ki so med drugo svetovno vojno pred osemdesetimi leti zaznamovali Pomurje. Razdeljena je na enajst razprav in člankov, tri sezname vojnih žrtev, bibliografijo in poročilo o delu muzeja v letu 2022.

V prispevku o učiteljstvu v Prekmurju med drugo svetovno vojno Sindi Časar predstavi ukrepe madžarske oblasti za madžarizacijo Prekmurja v šolstvu, predvsem s spremembo učiteljskega kadra. Odpuščali so slovenske učitelje, ponovno zaposlovali starejše lojalne učitelje, prihajali pa so tudi učitelji iz osrednje Madžarske. V Čakovcu so na učiteljski izobraževalni lojalni in nacionalno madžarsko usmerjen kader. Učiteljstvo je bilo pomembno tudi pri vodenju jezikovnih tečajev, vključevanju v lokalna društva in organizacije, in je bilo hkrati sestavni del madžarskega izobraževalnega društva, ki je promoviralo madžarizacijo na vseh področjih življenja.

Jurij Štesl piše o odporniškem gibanju v Prekmurju leta 1941, ki se je začelo po madžarski okupaciji Prekmurja meseca aprila in ga je

vodil in organiziral sekretar okrožnega komiteja Komunistične partije Slovenije (OK KPS) za Prekmurje Štefan Kovač. Sprva je šlo za propagandne akcije, ki so se sredi avgusta 1941 razvile v sabotažne akcije. Madžarski odgovor so bile racije, s smrtjo Kovača ter obešenjem Štefana Cvetka in Evgena Kardoša je bilo odporniško gibanje zatrto vse do oživitve poleti 1944.

Z nekaj vidiki delovanja in organiziranosti katoliške cerkve v Prekmurju med drugo svetovno vojno se je ukvarjal Lászlo Göncz. Prikazano je delovanje duhovnika in dolnjelendavskega dekana Ivana Jeriča, predvsem v povezavi z dogodki na začetku in ob koncu vojne. Poleg verskih zadev je bil v tem obdobju v ospredju delovanja katoliške cerkve narodnostni in jezikovni vidik oz. konflikt. Iz dopisovanja med nekaterimi prekmurskimi duhovniki in škofijo v Sombotelu spoznamo primere, povezane z uporabo slovenskega jezika pri cerkvenih obredih ter premeščanje oz. nameščanje duhovnikov. Avtor se dotakne tudi delovanja redovnic oz. šolskih sester v Lendavi, sicer pa pretežno del članka obravnava župnijo Dolnja Lendava ter lendavsko dekanijo.

O evangeličanski vizitaciji škofa Béle Kapija med 22. in 26. aprilom 1942 v vseh devetih prekmurskih evangeličanskih gmajnah pišeta Gordana Šövegeš Lipovšek in Tadeja Andrejek. Ob obisku škofa nastali dokumenti kažejo sliko delovanja posamezne gmajne s kratkim opisom cerkvene občine, seznamom verskih pesmi, ki so jih peli, kratko zgodovino cerkvene občine, vprašalnik z odgovo-

ri ob vizitaciji ter zapisnik. To gradivo danes hrani Evangeličanski arhiv v Budimpešti.

Bogdan Kolar piše o dijaškem domu Martinišče v Murski Soboti med drugo svetovno vojno. Zavod je upravljala salezijanska redovna skupnost in v njem so bivali dijaki soboške gimnazije, ki so bili po madžarski okupaciji deležni privzgoje madžarskih vrednot in vzgoje za nacionalistično politiko. Prejšnji vzgojitelji, ki so bili vsi jugoslovanski državljani, večinoma iz Prekmurja, so bili zamenjani z madžarskimi vzgojitelji in upravitelji, ki jih je ob soglasju političnih oblasti moral imenovati predstojnik salezijanske skupnosti v Budimpešti.

Prvi prekmurski poklicni znanstvenik je bil Avgust Pavel, rojen leta 1886 na Cankovi, od leta 1920–1946 je živel v Sombotelu. O njegovih prizadevanjih za prekmurske Slovence med drugo svetovno vojno, kjer je z dopisovanjem z madžarskim nadzorstvom za javne zbirke dosegel, da je zbirka Prekmurskega muzejskega društva – s knjižnico, arheološkimi, etnološkimi, numizmatičnimi in likovnimi predmeti – ostala v Murski Soboti, v svoji razpravi piše Marija Kozar – Mukič.

Rdeča armada je leta 1945 prispela v Prekmurje. Skozi prizmo pričevanj lokalnega prebivalstva Darjan Lorenčič predstavi takratni potek dogodkov v Porabju in na Goričkem, in tako dobimo vpogled v življenje običajnih ljudi med prisotnostjo Rdeče armade v njihovih krajih. Iz pričevanj je razvidno, da je bil položaj lokalnega prebivalstva v Porabju slabši v primerjavi s položajem na Goričkem, kjer so bile dovoljene »vaške straže«, ki so kot nekak-

šen mediator pomagale pri reševanju konfliktov med prebivalci in Rdečo armado. V Porabju takega mediatorstva ni bilo in so bili prebivalci bolj prepuščeni sami sebi.

Pomurski muzej Murska Sobota hrani korespondenco Frančka Kšele iz Kuršincev pri Mali Nedelji. Jelka Pšajd se je lotila pregleda te zapuščine za obdobje od 1943–1944. Vojak Kšela je pisal domačim o razmerah na fronti, v prispevku je v celoti objavljeno eno tako pismo, domači pa so mu v pisnih opisovali potek življenja v njegovem domačem kraju in v okolici Ljutomera. Avtorica ugotavlja, da pisma nimajo estetske funkcije in ustvarjalnih teženj pisanja, so pa dragocen spomin na vojne dogodke in pretekle čase.

Prekmurska brigada je bila uradno ustanovljena 7. maja 1945. Attila Kovács v prispevku predstavi vsebino treh pisem, ki jih je leta 2012 Dobrovničan Janez Varga iz avstralskega Tamworta pisal sovaščanu Istvanu Kovácsu. V njih se Varga kot partizan Prekmurske brigade spominja njenega delovanja od ustanovitve pa do ukinitve. Avtor članka piše, da pisma že do sedaj znanih in objavljenih dejstev o brigadi ne spremenijo, ampak jih dodatno potrdijo.

O posadki sestreljenega zavezniškega gorečega letala, ki je 7. julija 1944 želelo pristati pri Murski Soboti, piše Metka Fujs. Gre za bombnik britanskega kraljevega vojnega letalstva, ki se je vračal z bombardiranja ciljev pri Dunaju. Še preden se je 6 članov posadke lahko rešilo, je letalo eksplodiralo. Leta 2005 so v Murski Soboti padlim letalcem postavili spominsko znamenje, na katerem pa

so napačno zapisana imena. Avtorica v prispevku popravlja napako in navaja točne podatke šestih umrlih letalcev.

V prispevku o romskem genocidu na Slovenskem med drugo svetovno vojno Marjan Toš naniža podatke o številu Romov in Sintov, ki so živeli pred drugo svetovno vojno v Dravski banovini oz. jugoslovanski Sloveniji. Tako izvemo, da je največ Romov, skupno 833, živelo v Prekmurju. Po zbranih podatkih Inštituta za novejšo zgodovino je bilo med drugo svetovno vojno na Slovenskem ubitih 207 Romov in Sintov. V Turnišču v Prekmurju so Madžari leta 1945 ustrelili 6 Romov, po podatkih Zveze Romov Slovenije pa je bilo v madžarskih taboriščih ubitih 27 prekmurskih Romov. Tragična usoda slovenskih Romov in Sintov med drugo svetovno vojno še ni dokončno raziskana.

Drugi del Zbornika soboškega muzeja 28 predstavlja trije poimenski sezname vojnih žrtev. V prvem Attila Kovács obravnava interniranje Primorcev in Istranov, ki so sicer bili v obdobju med obema vojnama naseljeni s strani taktarne jugoslovanske oblasti v naselja s pretežno madžarskim prebivalstvom v okolico Lendave, v internacijsko taborišče Šarvar. Madžarski orožniki so jih 23. junija 1942 natrpali v živinske vagonne in odpeljali v taborišče Šarvar. Navedenih je 589 internirancev. Izpod peresa istega pisca je prispevek o interniranih prekmurskih Madžarih v taborišči Hrastovec in Strnišče. V noči z 9. na 10. julija 1945 so namreč jugoslovanske oz. slovenske

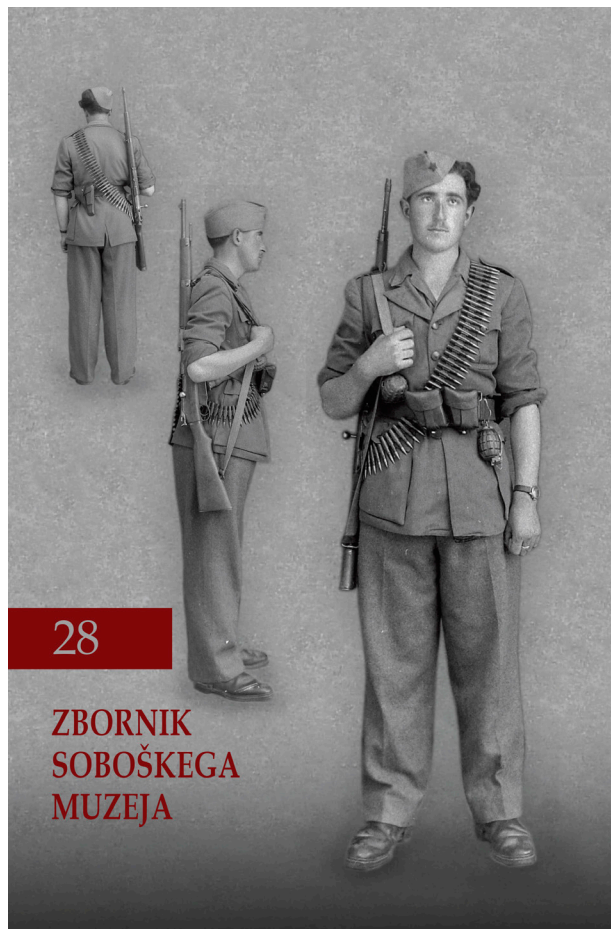
oblasti v taborišče, urejeno na gradu Hrastovec, internirale 558 prekmurskih Madžarov iz 19 naselij dolnjelendavskega okraja. Po nekaj tednih so predvsem tiste za delo sposobne prepeljali v taborišče Strnišče pri Ptujju. Domov so jih poslali septembra 1945.

V tretjem seznamu Metka Fujs predstavlja 448 imen padlih vojakov Rdeče armade na območju Pomurja, ki so pokopani na soboškem pokopališču. Na začetku leta 1945 je namreč Pomurje postalo del dveh velikih vojaških operacij, ki so ju izvajale enote sovjetske Rdeče armade iz sestava 3. ukrajinske fronte. Prva je bila dokončanje zasedbe Madžarske, druga pa prodor proti Dunaju. Na območju Pomurja naj bi bilo pokopanih 516 padlih vojakov Rdeče armade, katerih posmrtni ostanke so leta 1962 izkopali iz začasnih grobov in prenesli v skupne grobove na pokopališče v Murski Soboti. Zaradi neidentificiranosti imen seznam še vedno ni popoln.

Razpravam in člankom sledi bibliografija literature o drugi svetovni vojni, ki jo je začel sestavljati žal že pokojni Franc Kuzmič. Nadaljevala in dokončala sta jo Andrej Pavlič in Tadeja Andrejek. Podrobno je bilo pregledanih 15 slovenskih časopisov in revij. Dodane so tudi monografije, e-knjige, članki, spletni zvočni posnetki in spletni videoposnetki. Ob ročnem iskanju po periodiki so sestavljavci uporabili tudi slovenski vzajemni katalog COBIB.

Zbornik zaključuje prispevek Mateje Huber, v katerem so predstavljeni dogodki v Pomurskem muzeju v letu 2022 in sicer razstave, založniška dejavnost, predavanja in tudi družinski programi.

Pri vseh razpravah in člankih je navedena bibliografija, pri nekaterih so avtorji uporabili tudi fotografsko gradivo.

Bibliografija

Fujs, M. (ur.). (2023). *Zbornik soboškega muzeja 28*, Murska Sobota: Pomurski muzej.

Portal Dobre knjige

Spletni portal Dobreknjige.si je bil zasnovan leta 2014 pod okriljem Knjižnice Srečka Vilharja v Kopru in Knjižnice Franceta Bevka v Novi Gorici. Gre za spletno stran, na kateri knjižničarji vseh slovenskih splošnih knjižnic objavljajo priporočila za kakovostno leposlovje in kakovostne strokovne knjige. Nastal je v želji, da bralci ne bi posegali zgolj po »plaži« oz. lahkotnem branju, ampak bi v roke vzeli tudi knjigo, ob kateri bi se lahko zamislili in morda rešili celo kakšen osebni problem. Zato ima tudi podnaslov: slovenske splošne knjižnice priporočamo.

Portal najdemo na spletu, če v iskalnik vtipkamo Dobreknjige.si. Odpre se stran, kjer sta na vrhu logotip strani in splošni iskalnik. Vanj lahko vtipkamo naslov knjige ali avtorja. Izpis pokaže, ali je določena knjiga že vnesena. Prav tako lahko naslov ali avtorja poiščemo v naslednji vrstici, po abecednem vrstnem redu naslova ali avtorja. Sledi vrstica, kjer je mogoče iskati knjigo na bolj podroben način, ki pa zahteva že nekoliko več znanja in poznavanja strukture leposlovnih del. V tej vrstici so tudi zavihki, ki bralcu predstavijo vse knjižničarje vnašalce (Moderatorji in kritiki), druge aktivnosti knjižnic (Bralni klubi, Brani projekti, Članki), nekateri knjižničarji pa imajo v okviru strani tudi

svojo posebno tematsko polico, na kateri zbirajo knjige s priljubljeno tematiko.

Sledi še vrstica z aktualnimi dogodki, ki se tičejo knjig in knjižnic. To vrstico uredniki kopsrke in novogoriške knjižnice sproti posodablajo.

Obiskovalec lahko vse navedene vrstice seveda tudi preskoči in se takoj ob vstopu na stran posveti ogledu zapisov. Na naslovni strani so vedno objavljeni le najnovejši, ostale pa je treba najti s pomočjo prej omenjenih iskalnikov. Zapis je sestavljen iz več delov: osnovnih podatkov o knjigi (*avtor, naslov, založnik, število strani, prevajalec, narodnost, zvrst*), sledi zapis, kjer skušajo vnašalci na strnjen način zajeti čim več posebnosti in značilnosti knjige, ki jo predstavljajo, te pa nato podkrepijo še s kratkim odlomkom. Na dnu zapisa vsak vnašalec po svoji presoji doda ključne pojme (*motive*), ki zaznamujejo vsebino in kakšen zapis drugega avtorja o isti knjigi.

Na levi strani zapisa je še en iskalnik (*karakteristike knjige*), s pomočjo katerega si bralec lahko prav tako pomaga, da se lažje odloči. V tem iskalniku so med drugim dvojice pojmov *vesela-žalostna*, *lahkotna-zahtevna*, *kratka-dolga*, *erotična-neerotična* ...

Bralec ima možnost, da takoj pregleda, ali si je mogoče knjigo izposoditi v knjižnici, saj je dodan iskalnik Cobiss (*Izposodi si Cobiss*). Če je knjiga na voljo tudi v elektronski obliki, je pri zapisu to posebej označeno.

Omogočeno je brskanje po Facebook profilu portala, na katerem vnašalci prav tako objavljajo

kratke misli ali kako drugače na krajši način promovirajo določeno knjigo. Bralci lahko seveda pripevajo svoj komentar.

Na desni strani zapisa so objavljene knjige, katerih objave so bile največkrat prebrane (Najbolj ogledano). Nekoliko nižje sta še kategoriji Najbolje ocenjeno in Najbolj brano.

Spletna stran Dobreknjige.si je vsekakor dobrodošel pripomoček za vse, ki želite brati, pa se v množici takšnih in drugačnih knjig ne znajdete. V zapisu sem omenila le nekaj osnovnih namigov. Vsak, ki želi, si lahko vzame čas in spletno stran dobro prebrska sam.

Pripis: Opisan je portal, kot je na spletu viden do januarja 2024. 7. februarja 2024 naj bi portal namreč zaživel v prenovljeni podobi.

Na portal so bili med januarjem in novembrom 2023 s strani soboške knjižnice vneseni naslednji zapisi:

- Nicolas Dickner: Šest stopenj svobode (kanadska književnost) – pripoved o dveh osamljenih najstnikih, ki ju njuna osamljenost poveže na povsem sodoben način.
- Sundara Ramaswami: Tamarindina zgodba (indijska književnost) – pripoved o drevesu, ki s svojo mogočnostjo zaznamuje tudi usode mimoidočih.
- Dušan Mukič: Ljubljana skozi moja očala – Ljubljana skaus aukole moje (porabski avtor – slovenska književnost) – avtobiografska pripoved Slovenca z Madžarske, ki se odloči za študij v Ljubljani. Pripoved je na-

tisnjena dvojezično, v knjižni slovenščini in porabskem narečju.

- Olga Gutman: Anino novo življenje (prekmurska avtorica – slovenska književnost) – pripoved o usodi preprostega kmečkega dekleta s koncem, ki vzbuja upanje.
- Josef Winkler: Natura morta: rimska novela (avstrijska književnost) – pripoved o tržnici pred vrati Vatikana, brez pobožne sentimentalnosti ali olepševanja.
- Katja Petrowskaja: Morda Ester (nemška književnost) – pripoved o rodbini na Poljskem in v Ukrajini v usodnih časih, nenaklonjenih Judom.
- Michel de Ghelderode: Uroki in druge zgodbe (belgijska francoska književnost) – več zgodb, v katerih se resničnost prevesi v fantastične privide.
- Etienne de Montety: Velika preizkušnja (francoska književnost) – pripoved o tem, kako islamski skrajneži v današnjem času zlahka pridobijo povsem neuke mladeniče za svoje zlohodne načrte.
- Leon Bloy: Revna ženska (francoska književnost) – pripoved o pošteni in krepostni ženski iz 19. stoletja, ki jo druga za drugo zadenejo hude preizkušnje, a jim ponižno in vdano kljubuje.
- Amos Oz: Moj Mihael (izraelska književnost) – pripoved o mladi ženski in njenih idealih na ozadju Jeruzalema v 50. letih 20. stoletja.

Julijana Vöröš

Olga Gutman: Anino novo življenje

Kupšinci: Zavod Droplja, 2023

Življenje trdih preizkušenj

Ana je preprosto kmečko dekle, ki odrašča v skromnih razmerah. Kljub temu ji uspe dokončati študij, s čimer ji je omogočeno, da se osamosvoji. V napoto pa ji je lastna družina, zlasti oče, ki se ne more sprijazniti z dejstvom, da je njegov najstarejši otrok hčerka. Vso ljubezen zato namenja mlajšemu sinu, Aninemu bratu. Ana sprejme službo v tujem mestu, ki sicer ni imenovano, bralec lahko zgolj sklepa, da gre za kraj nekje v Avstriji. Z vztrajnostjo in iznajdljivostjo si hitro pridobi naklonjenost sodelavcev in svojega nadrejenega, od tod naprej pa seveda ni več daleč do usodne privlačnosti. Medtem ko se Ana bori sama s sabo in niha med različnimi odločitvami, pa se razmere v njeni družini slabšajo. Pred nami se razgrinja novodobna Pepelka, izpisana kot okvirna zgodba, katere jedro predstavlja življenje, ki je do glavne junakinje skoraj do konca neprizanesljivo. A uvod in zaključek dajeta kljub vsemu razumeti, da je z vztrajnostjo in marljivostjo mogoče marsikaj. Branje za starejše, ki so že izkusili težo življenja, pa tudi za mlajše, ki si svojo pot skozi življenje morda predstavljajo brez

truda in omejitev. Besedišče ni zahtevno. Sama pripoved je izpisana dinamično in dovolj napeto, da je ni mogoče odložiti kar tako.

Odlomek:

Materi so ustnice drhtele in čez lica so ji drsele solze. Ana se je trudila, da ne bi pokazala, kako težko ji je slovo. Skušala je zadržati solze, pa so ji proti njeni volji zdrsele iz oči in po licih navzdol. Oče pa je stal zraven matere kot leseni steber, molče in brez besed, ko mu je Ana podala roko v slovo. Kdo ve, če je razmišljal o tem in čutil, da izgublja otroka, ki odhaja daleč in se lahko zgodi, da ga ne bo nikoli več videl. Brata pa ni bilo videti.

(str. 19)

*Anino novo
življenje*

Olga Gutman

Julijana Vöröš

Dušan Mukič: Ljubljana skoz' moja očala

Murska Sobota: Argo, 2022

Sem porabski Slovenec ali Slovenec na
Madžarskem?

Dušan Mukič, rojen v Sombotelu na Madžarskem, je danes že uveljavljen novinar v tamkajšnjem slovenskem tisku. Njegova starša izhajata iz Porabja, pokrajine ob madžarsko-slovenski meji, kjer pa sam ni nikoli bival. Prav zato se njegova pripoved o soočanju s Slovenijo pričinja z materinim naukom, da ni porabski Slovenec, temveč Slovenec na Madžarskem. Niz zgodb oz. spominov v pričujoči knjigi se nanaša na njegovo sedemletno bivanje v Ljubljani, kjer je študiral. Od prvih zamisli in dvomov, ali bi šel študirat tja, kjer sta svojo izobrazbo že pridobila njegova starša, do končne odločitve za študij v Sloveniji. Ker so doma govorili le knjižno slovensko, z jezikom pač ni imel težav. Poglavlje so naslovljena z motivi slovenskih in porabskih ljudskih pesmi ter podnaslovljena z besednimi zvezami, ki orišejo vsebino določene-ga spomina na ta ali oni okrušek študentskega življenja. Od spoznavanja svojih kolegov, Slovencev iz različnih pokrajin, Madžarov, Makedoncev in drugih, do bivanja v študentskem naselju, študentske-

ga življenja in študija. Ugotavlja, da mu je slovenščina blizu, Slovenija pa niti ne toliko, sprašuje se, ali mu bo študij jezika in zgodovine zagotovil službo, spusti se še v tretji študij, informatiko, nazadnje pa mu Ljubljana in okolica, s katero se sooča, odpreta oči. Njegovo mesto je vendarle na Madžarskem, med rojaki Slovenci. Pripoved je izšla kot 25. knjiga zbirke Med Rabo in Muro, ki je namenjena zlasti Slovincem, živečim v Porabju. Zaradi njihove specifične govorice je vsakoletni knjižni dar izdan dvojezično, tudi v njihovem jeziku. Tokratni prevod je opravil kar avtor sam in s tem potrdil osnovno misel lastnih spominov. Obsežno spremno besedo pa je prispeval literarni zgodovinar Franci Just.

Odlomek:

Po težkih obdobjih negotovosti in dvomov sem končno našel svoje mesto pod soncem. Vedel sem, kam in komu pripadam. Prepoznal sem, da lahko v meni istočasno in enakovredno bivata dve kulturi. Sčasoma sem temeljiteje spoznal tudi majhno pokrajino, ki v strogem pomenu besede nikoli ni bila moja. Bila pa je od vseh mojih prednikov in od vseh ljudi, ki so postajali čedalje bolj pomembni v mojem življenju.

Sedem let se mi je odstirala Ljubljana skoz' moja očala in me končno privedla do spoznanja, da sem porabski Slovenec.

Da sem Slovenec. Na Madžarskem.

(str. 122)

Dušan Mukič

Ljubljana skoz' moja očala Ljubljana skaus aukole moje

Med Rabo in Muro

25

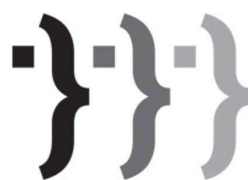
Julijana Vöröš

Znani Pomurci na portalu **Obrazi** slovenskih pokrajin

Življenjepisni podatki o znanih osebnostih so že od nekdaj pritegovali pozornost. Kdo pravzaprav so ljudje, ki jih poznamo in so se s svojim delovanjem izpostavili v javnosti? Za kaj vse so zaslužni? Koliko dela so pustili za sabo? In nenazadnje: koliko so stari? Na vsa ta in podobna vprašanja nudi odgovore spletni biografski leksikon, ki je bil leta 2012 zasnovan pod okriljem Mestne knjižnice Kranj. Od leta 2020 nosi naslov *Obrazi slovenskih pokrajin*. Razdeljen je na devet območij. Sooblikujejo ga Osrednje območne knjižnice v sodelovanju s knjižnicami, ki spadajo zraven: Primorci (knjižnici v Kopru in Novi Gorici), Gorenjci (knjižnica v Kranju), Osrednjeslovenski (Mestna knjižnica Ljubljana), Dolenjci (knjižnica v Novem mestu), Celjskozasavski (knjižnica v Celju), Korošci (Knjižnica na Ravnah na Koroškem), Štajerci (Mariborska knjižnica), Spodnjepodravci (Ptujška knjižnica) in Pomurci (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota). Poseben razdelek je namenjen Slovincem v zamejstvu in po svetu, ki ga pokrivata Narodna in študijska knjižnica v Trstu in Slovenska študijska knjižnica v Celovcu, vanj pa uvrščajo biografije tudi vse slovenske knjižnice, v

kolikor je določena oseba živela in ustvarjala izven meja današnje Slovenije. V leksikon so vključene osebnosti, ki so oz. živijo na določenem območju, tam ustvarjajo ali kakor koli drugače zaznamujejo neko slovensko pokrajino. Od ljudi iz davne preteklosti pa do tistih, ki so svojo ustvarjalno in delovno pot šele prav začeli. Ker so nekatere osebnosti pripadale oz. pripadajo več pokrajinam, so lahko uvrščene tudi v več leksikonov. Za takšno osebo podatke dopolnjuje tudi več knjižnic. Ena takšnih osebnosti, ki so jo vnesli Gorenjci, je učiteljica Antonija Krašovec, ki je pred drugo svetovno vojno in takoj po njej poučevala tudi v Šalovcih.

Po leksikonu vsakega izmed območij je možno brskati na različne načine. Ko v iskalnik vtipkamo naslov *Obrazi slovenskih pokrajin* in nato izberemo prvi zadetek, se pokaže stran z logotipom leksikona in izrisanimi pokrajinami. Pod logotipom in zemljevidom Slovenije se pokažejo trije stolpci osebnosti. Skrajno levi prikazuje osebnosti, ki so bile v leksikon vnesene nedavno (*Zadnji vnosi*), srednji je namenjen tistim, ki se jih tiče določeni datum (*Na današnji dan*), v desnem pa so osebe izbrane kar tako (*Naključno izbrane osebe*). Desni stolpec se zaradi tega tudi spremeni ob slehernem obisku portala.

**Obrazi
slovenskih
pokrajin**

Na vrhu vstopne strani je iskalnik (*Išči*). Vanj lahko vtipkamo osebnost, ki nas zanima, z imenom in priimkom. Še bolje pa je, če v tem okencu uporabimo pravilo, ki velja tudi za tiskane biografske leksikone: vtipkamo priimek, vstavimo vejico in presledek ter dodamo ime (*priimek, ime*). Nekoliko bolj zahteven je sosednji iskalnik (*Napredno iskanje*). V njem je mogoče iskati osebnosti po najrazličnejših kategorijah: spol, priimek, ime, psevdonim, variante imen, datum ali kraj rojstva, datum ali kraj smrti, poklic in dejavnost, kraj delovanja ali občina, ki ji posameznik pripada. V posebnem okencu iskalnika *Napredno iskanje* je mogoče izbrati posamezni leksikon oziroma osebnosti določene pokrajine. Na ta način je mogoče pregledati vse osebnosti, ki so že predstavljene v določenem leksikonu, po abecednem vrstnem redu priimkov, ni pa mogoče znotraj posameznega leksikona preskakovati med začetnicami. Preskakovanje med začetnicami je možno le v okviru celotnega leksikona.

Geslo oz. biografija je prav tako razčlenjeno na več delov. Ko odpremo določeno osebo, se najprej izpiše njen življenjepis. V vrstici na vrhu pa je še več okenc. Posameznikov opus (*Dela*), nagrade, ki jih je prejel (*Nagrade*), viri, po katerih je bil zapis sestavljen (*Viri in literatura*), ter navezave na spletne strani, ki osebo natančneje predstavljajo (*Zunanje povezave*). V tem zavihku pozornost namenjamo tudi drugim knjižničnim portalom kot so *Dobreknjige*, *Kamra* ali *dLib*, v kolikor so zapisi na njih povezani z določeno osebo. Čisto na dnu pa so

podatki o avtorju zapisa in ustanovi (knjižnici), ki je zapis prispevala v biografski leksikon.

Prednost spletnega biografskega leksikona je vsekakor v tem, da je lahko sprotno dopolnjen z najnovejšimi podatki, za kar se uredništva še posebej trudimo. Z navajanjem večjega števila čim bolj relevantnih virov pa skušamo omogočiti, da bi bil leksikon primeren tudi za zahtevnejše uporabnike.

V leksikon Pomurci je bilo do danes vključenih že kar lepo število oseb z obeh bregov reke Mure. V uredništvu si prizadevamo, da bi ob osebnostih, ki so pokrajino zaznamovale v preteklosti, zajeli čim več pomembnih ljudi, ki živijo med nami, ki jih vsakodnevno srečujemo ali se z njimi soočamo prek medijev. S takšnimi osebnostmi največkrat navežemo tudi stik in jih zaprosimo za dovoljenje, da njihov življenjepis javno objavimo.

Na portalu pa imajo priložnost tudi uporabniki, da nam leksikon pomagajo širiti in odkrivati pomembne osebnosti, ki morda ustvarjajo bolj skrito in zadržano. V ta namen je na dnu strani zavihhek *Želite predlagati novo biografijo?*. Ob vstopu v to okence se odpre spletni obrazec, ki ga izpolnite in nam ga pošljete. Lahko pa nam vsak, ki bi želel, da nekoga uvrstimo v leksikon, piše tudi na elektronski naslov pomurci@ms.sik.si.

Portal sofinancira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Zapise so v letu 2023 pripravljali Julijana Voroš, dr. Albert Halász in Lucija Kardoš iz PIŠK Murska Sobota ter Marko Vugrinec kot zunanji sodelavec.

V leksikon Pomurci so bile med januarjem in novembrom 2023 vnesene naslednje osebnosti:

- Štefan Kovač, narodni heroj
- Štefan Kühar, politik in publicist
- Franc Kerec, politik
- Bela Wellisch, tiskar
- Jože Zadavec, duhovnik in pisatelj
- Franc Talanyi, pesnik, publicist, politik
- Vinko Avguštin Škafar, duhovnik
- Rafael Mihalič, elektrotehnik
- Bálint Bellósics, etnolog
- Andreja Gomboc, astrofizičarka
- Tomaž Rauch, etnografski glasbenik
- Jožef Magdič, psihiater
- Irena Šrajner, pisateljica
- Drago Ivanuša, skladatelj in pianist
- Mirko Rajnar, slikar
- Duša Škof, režiserka
- Lajos Vlaj, pesnik
- Suzanne Király Moss, slikarka
- Ferenc Király, kipar
- Márton Faragó, slikar
- Marika Danč Roth, umetnica s tekstilom
- Marija Kozar Mukič, slavistka in etnologinja
- Jutka Rudaš – profesorica madžarske književnosti in predstojnica oddelka za hungaristiko FF Univerze v Mariboru
- Anna Kollath – profesorica madžarskega jezika na oddelku za hungaristiko FF Univerze v Mariboru.

sl ▾

Iskanje ...

Napredno iskanje >

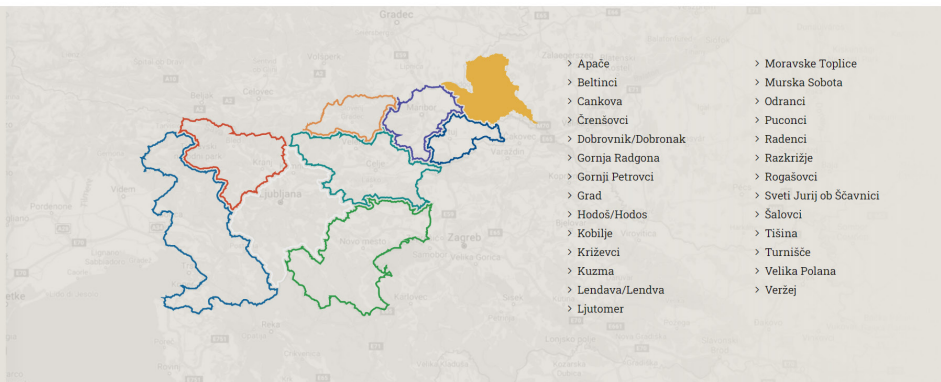
ABECEDNI SEZNAM

POKLIČI IN DEJAVNOSTI

Pomurci

Spletni biografski leksikon znanih Pomurk in Pomurcev vključuje podatke o osebnostih, ki so rojene v Pomurju, so tukaj živele in/ali se šolale, predvsem pa so s svojim delom zaznamovale razvoj pokrajine v zgodovini in v sedanjosti. Ne glede na geografske in zgodovinske meje Pomurja so v leksikon zajete osebnosti z območja upravnih enot Prekmurja, Prlekije, itn.

Spletno stran upravlja Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobotna, sami oblikujemo in objavljamo vsebine v skladu z vsebinsko zasnovo biografskega leksikona. Veseli smo predlogov za uvrstitev novih osebnosti v leksikon. Pošljite jih na naslov pomurci@ms.sik.si ali preko spletnega obrazca.

POKRAJINSKA IN ŠTUDIJSKA **KNJIŽNICA** MURSKA SOBOTA

